

Baltic International Academy

International scientific conference

**EUROPEAN INTEGRATION AS A FACTOR
IN THE RENEWAL OF LEGAL SCIENCE
IN UKRAINE**

April 16–17, 2026

IZDEVNIECĪBA
BALTIJA
PUBLISHING

2026

Head of organising committee:

Vladislav Volkov – Dr.sc.soc., Associate Professor, Rector of Baltic International Academy;

Aleksandr Masharsky – Dr.oec, Professor of the Baltic International Academy;

Irina Plotka – Dr.psych, Professor of the Baltic International Academy.

Each author is responsible for content and formation of his/her materials.

The reference is mandatory in case of republishing or citation.

European Integration as a Factor in the Renewal of Legal Science in Ukraine (April 16–17, 2026. Riga, the Republic of Latvia) : International scientific conference. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2026. 124 pages.

CONTENTS

SECTION 1. HISTORY AND THEORY OF LAW AND STATE

Benommenheit: trapped by evolution

Murach D. V. 6

SECTION 2. CONSTITUTIONAL AND MUNICIPAL LAW

Features of the legal status of village, town, and city mayors under martial law

Hrechyshnykova V. V. 9

Positive obligations of the state of Ukraine in the sphere of protection of vulnerable groups of the population

Kondratiuk Ye. S., Stets O. M. 13

SECTION 3. CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE. FAMILY LAW

Effective method of judicial protection: concept and meaning in law enforcement practice

Bogdanov O. M. 19

Development of European principles of civil procedure and their implementation in the civil justice of Ukraine

Koroied S. O. 23

Personal non-property rights of the creator of related rights as a basis for granting him property rights

Pecherova N. H. 27

Protection of the Rights of a Limited Liability Company Participant Infringed During the Sale of a Share in the Authorized Capital

Yarymovych U. V. 31

SECTION 4. ECONOMIC LAW AND ECONOMIC PROCEDURE

Requirements for bankruptcy proceedings in Ukraine

Ponomarenko D. A. 35

Penalty sanctions in commercial legal relations of Ukraine

Roshoshka Ye. A. 38

SECTION 5. AGRARIAN AND ENVIRONMENTAL LAW.

LAND LAW

Environmental and Cultural Rights as a New Dimension of Sustainable Development in Ukraine

Petretska N. I., Yuryk M. A., Mashika P. Y. 42

Development and adjusting of the Ukrainian organic agroproduction in the conditions of eurointegration

Rybachek V. K. 47

International legal and national frameworks for the development of legislation on forest regeneration in areas of Ukraine affected by the war Taranovych A.-M.	51
SECTION 7. ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE.	
FINANCE LAW. INFORMATION LAW	
Risk-based approach in the border control system Blyk Yu. O.	55
Etymology, concept and features of the convention Varhuliak O. H.	59
Invalidity of an administrative act as a category of administrative law Godulyan G. O.	62
Methods of optimal taxation in the tax system of Ukraine Holoiadova T. O.	67
Principles of administrative and legal regulation of relations in the field of physical culture and sports Zhyvytsia O. O.	70
Regulatory and legal support for the organization of the activities of the investigative units of the NPU as the main subject of investigation in the conditions of the legal regime of martyr state and after the war period Kmet A. S.	75
System of extrajudicial control over the activities of public administration entities in the field of entrepreneurial activity Nadieinko M. M.	78
On the procedure for announcing a court decision in cases of administrative liability Osipova O. O.	82
State security as an object in the activities of the security service of Ukraine Rebchenko I. M.	85
Legal regulation of virtual assets as a tool for ensuring financial stability Samsin R. I.	88
Organization and activities of the State Border Guard Service of Ukraine under martial law Syrko M. V.	92
The concept of “public funds”: shortcomings of the legislative approach Shukhnin A. S.	95

SECTION 8. CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY.**CRIMINAL AND PENAL LAW**

Issues relating to the criminal law provisions of Article 401
of the Criminal Code of Ukraine

Gedzun M. A. 99

European integration as a driver of the development of criminal law
and criminology in Ukraine

Dubina Ye. E. 103

Problems of leveling the rights of the victim in criminal proceedings
on non-enforcement of a court decision

Marchuk S. V. 105

Improving the criminal legislation of Ukraine in the field of combating
collaborationism in the context of Euro-Atlantic integration

Somin S. V., Komashko V. V., Pikh N. S. 108

SECTION 9. CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINALISTICS

An investigative judge's ruling as a procedural form of confirmation
of the admissibility of interference with an individual's rights

Tarasiuk S. M. 112

SECTION 10. EUROPEAN UNION LAW.**INTERNATIONAL LAW AND COMPARATIVE LAW**

The problem of legal certainty of maritime borders in the context
of changing coastlines due to global warming

Blahodatna A. G. 116

Lockerbie incident: international legal consequences

Grygorov O. M. 119

SECTION 1. HISTORY AND THEORY OF LAW AND STATE

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-1>

BENOMMENHEIT: TRAPPED BY EVOLUTION

BENOMMENHEIT: В ПАСТЦІ ЕВОЛЮЦІЇ

Murach D. V.

*PhD student,
Academic and Research Institute
of Law, Sumy State University,
Sumy, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-4645-1275>*

Мурач Д. В.

*аспірант кафедри кримінально-
правових дисциплін та судочинства,
Навчально-науковий інститут права
Сумського державного університету
м. Суми, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-4645-1275>*

Реальність – це простір, де безперервно відбувається природний добір. Відповідно, життя можна визначити як «самопідтримувану хімічну систему, здатну до дарвінівської еволюції» [1]. Сама ж еволюція являє собою «будь-яку чисту спрямовану зміну або будь-яку кумулятивну зміну характеристик організмів чи популяцій протягом багатьох поколінь, іншими словами, походження з модифікацією... Вона явно включає походження, а також поширення алелів, варіантів, значень ознак або станів ознак» [2].

Кожна характеристика чи риса є відмінною властивістю організму щодо всього іншого. Їхня множина становить окремих індивідів, уся інформація про якого закарбована в генетичному коді. ДНК виступає своєрідним субстракційним проявом умов існування організму. Від умов залежить генетика, а від генетики – умови. Це ключовий постулат епігенетики, згідно з яким поведінка є найбільш поверхневим проявом генів. Вона становить собою комплекс патернів реакції на зовнішні подразники, тобто взаємодію з оточуючим світом задля підтримки внутрішнього гомеостазу. Генетика, яка є проявом умов, закладає патерни поведінки, тобто яким чином ми будемо на ці умови впливати (змінювати їх).

Проте, як і в будь-якій складній системі, що саморозвивається, у процесі її взаємодії зі світом виникають мутації та еволюційні аномалії. Це стається тоді, коли генетична програма заходить у глухий кут:

навколишній світ змінюється, а застарілий алгоритм більше не дозволяє організму в ньому реплікуватися та існувати.

Гарним прикладом такої аномалії є так звана «спіраль смерті» (англ. *ant mill*). Мурахи деяких видів, які добувають їжу колективно, позначають поверхню ґрунту феромонами, щоб швидко дістатися до джерела їжі й транспортувати її до мурашника. За допомогою парних вусиків мурахи зчитують напрямок та інтенсивність запаху, рухаючись суворо за цим слідом. Однак у певний момент, через збій в алгоритмі, мураха починає ходити по замкнутому колу, залучаючи до смертельного танку своїх побратимів, які натрапляють на її слід. Випадкове, але смертельне утворення кругових млинів здається жорстокою еволюційною ціною, яку армійські мурахи платять за підтримку екологічно успішної стратегії колективного харчування. Таким чином, спорадичний прояв цієї патологічної поведінки можна розглядати як сліди, залишені еволюційною траєкторією, в якій ці мурахи опинилися «в пащі» [3].

Об'єктність, тобто еволюційна обмеженість чи недостатність, мурахи не дозволяє їй усвідомити власну сутність, адже в неї відсутнє трансцендентне «Я». Вона не здатна вийти за межі своєї еволюційної програми, не здатна поглянути на себе в перспективі – тобто вийти на метакогнітивний рівень. Вона опиняється в порочному колі. Її програма замикається, вона впадає у стан абсолютного поглинання середовищем – те, що німецька філософія називає *Benommenheit* (оціпеніння).

Людам також властиво не помічати власні еволюційні програми. Левову частку своєї історії людство мусило виживати в постійному страху перед хижакими та ворожими племенами, що заклало в нього могутній еволюційний імпульс: убивати всіх і вся, хто чимось від нього відрізняється [4]. І *Homo sapiens* справді це зробив: успішно знищив майже всю стародавню фауну та продовжує підкорювати природу досі. Цей триумф кардинально змінив умови існування, зробивши старі генетичні, фенотипові та психотипові реакції людини неактуальними. Але еволюція досить повільна. Імпульс страху та агресії нікуди не зник; коли зовнішній ворог був подоланий, фокус уваги змістився всередину самого виду. Внутрішньовидова боротьба у вигляді війн та соціальних конфліктів є прямим тому підтвердженням.

Водночас людина є істотою соціальною та, головним чином, політичною. Саме це вирізняє нас з-поміж інших видів. Вищою формою об'єктивної людської політики є держава, тобто макроструктура, без якої нині неможливе виживання нашого виду. Вона забезпечує функціонування життєво необхідних інституцій та підтримує правопорядок. Однак і тут стара еволюційна спадщина здатна зашкодити. Йдеться про ситуацію, коли людина, підкоряючись

архаїчним імпульсам минулого, починає руйнувати інституції держави (нападати на ворога «внутрішнього»). Суб'єктивно індивіду здається, що він діє у власних інтересах, проте це лише короткострокова вигода. У довгостроковій перспективі така поведінка веде до дисфункції та розпаду держави, а отже до загибелі самої людини. Мова йде про корупцію.

Корупція – це соціальний еквівалент «мурашиної спіралі смерті». Корумпований індивід сліпо йде за феромонним слідом миттєвої наживи, тягнучи за собою інших у замкнене коло деградації. Проте, на відміну від мурахи, людина має вибір. Ми здатні до метакогніції. Коли людина виходить за межі *Benommenheit*, вона стає тим, кого Мартін Гайдеггер називав *Дазайн* (*Dasein* з нім. «тут-Буття») [5]. *Дазайн* – це суб'єкт, який пізнав власне Буття, який прокинувся від еволюційного автоматизму. Усвідомивши свої генетичні патерни, *Дазайн* дивиться на них з висоти власного розуму. Він бачить, що «старі правила» колись рятували від голодної смерті в савані і тим й були актуальними, але сьогодні слідування їм знищує суспільство через корупцію. Саме ця здатність бути *Дазайн* дозволяє людству створювати право та державу не як інструменти тваринного домінування, а як свідомі механізми порятунку від власної ж еволюційної пастки.

Література:

1. Life on Other Planets: What is Life and What Does It Need? – NASA Science. *NASA Science*. URL: <https://science.nasa.gov/universe/search-for-life/life-on-other-planets-what-is-life-and-what-does-it-need/> (date of access: 15.03.2026).
2. Millstein R. L. Evolution. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* / ed. by E. N. Zalta. 2021. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/evolution/> (дата звернення: 15.03.2026).
3. Delsuc F. Army Ants Trapped by Their Evolutionary History. *PLoS Biology*. 2003. Vol. 1, no. 2. P. e37. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pbio.0000037> (дата звернення: 15.03.2026).
4. Harari Y. N. *Sapiens: A Brief History of Humankind*. Harper Perennial, 2018. 464 p.
5. Heidegger M. *Sein und Zeit*. 11. Aufl. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1967. URL: https://web.english.upenn.edu/~cavitch/pdf-library/Heidegger_Sein_und_Zeit.pdf (дата звернення: 15.03.2026).

SECTION 2. CONSTITUTIONAL AND MUNICIPAL LAW

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-2>

FEATURES OF THE LEGAL STATUS OF VILLAGE, TOWN, AND CITY MAYORS UNDER MARTIAL LAW

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СІЛЬСЬКОГО, СЕЛИЩНОГО, МІСЬКОГО ГОЛОВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Hrechyshnykova V. V.

*PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor in the Department
of Information, Commercial,
and Administrative Law, Faculty
of Sociology and Law
National Technical University
of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv
Polytechnic Institute"
Kyiv, Ukraine*

Гречишнікова В. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційного,
господарського та
адміністративного права
факультету соціології і права
Національний технічний
університет України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
м. Київ, Україна*

Основи правового статусу органів та посадових осіб місцевого самоврядування визначено Конституцією України та Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні». Законодавець вказує, що «посадова особа місцевого самоврядування – особа, яка працює в органах місцевого самоврядування, має відповідні посадові повноваження у здійсненні організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій і отримує заробітну плату за рахунок місцевого бюджету» [1]. Вона «зобов'язана діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [2, ст.19].

В умовах боротьби України з військовою агресією, діяльність органів та посадових осіб місцевого самоврядування повинна бути направлена на оперативне вирішення проблемних питань з якими стикаються жителі територіальних громад для забезпечення належного функціонування важливих сфер їх життя. Оскільки сільський, селищний, міський голова (далі – Голова) є головною посадовою особою територіальної громади,

розглянемо особливості його правового статусу та основні повноваження.

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» Голова обирається жителями територіальної громади та працює на постійній основі. Його діяльність, як посадової особи починається з моменту складення ним присяги на пленарному засіданні місцевої ради. Важливо підкреслити, що Голова не може бути депутатом місцевої ради та суміщати свою службову діяльність з іншою посадою, в тому числі на громадських засадах. Законодавець забороняє займатися будь якою оплачуваною діяльністю, в тому числі підприємницькою, за виключенням викладацької, наукової, творчої, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту. На Голову поширюються повноваження та гарантії депутатів рад, якщо інше не встановлено Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [1]. Відповідно до вимог законодавства, Голова повинен неухильно дотримуватись принципів служби в органах місцевого самоврядування [3, ст. 4].

Найперший обов'язок, який покладається законодавцем на Голову як посадову особу, це забезпечення здійснення у межах наданих законом повноважень органів виконавчої влади на відповідній території та додержання в діяльності органів і посадових осіб місцевого самоврядування Конституції та законодавства України. Голова організовує роботу місцевої ради та її виконавчого комітету, керує їх апаратом та підписує їх рішення. Він скликає сесії ради, вносить пропозиції та формує їх порядок денний, головує на пленарних засіданнях ради. Голові надано право вносити на її розгляд пропозиції щодо кандидатури на посаду секретаря ради, про кількісний і персональний склад виконавчого комітету ради, щодо структури виконавчих органів ради, чисельності апарату ради та її виконавчого комітету, їх штатів, витрат на їх утримання, про утворення спеціалізованої установи з надання безоплатної первинної правничої допомоги та щодо кандидатури на посаду її керівника. Голова очолює виконавчий комітет відповідної ради. Він забезпечує підготовку на розгляд ради проєктів програм соціального, економічного, культурного розвитку, місцевого бюджету та звіту про його виконання, цільових програм підтримки та з інших важливих питань місцевого самоврядування. Він є розпорядником бюджетних коштів, зобов'язаний використовувати їх лише за призначеннями, які визначені радою. Голова забезпечує виконання рішень місцевого референдуму, ради та її виконавчого комітету, видає розпорядження у межах своїх повноважень. Він призначає на посади та звільняє з посад керівників відділів, управлінь та інших виконавчих органів ради, керівників комунальних юридичних осіб, крім випадків, що передбачені в законодавстві [1].

Важливо зазначити, що Голова представляє територіальну громаду, раду та її виконавчий комітет у відносинах з державними органами, іншими органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами та організаціями, громадянами, а також у міжнародних відносинах. Він має право звернутися до суду щодо визнання незаконними актів інших органів місцевого самоврядування, місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій, які обмежують права та інтереси територіальної громади, а також повноваження ради та її органів. Від імені територіальної громади, ради та її виконавчого комітету Голова може укласти договори [1]. Під час воєнного стану, відповідно до законодавства, він має право приймати самостійні рішення у сферах, які мають вагомe значення в умовах надзвичайних обставин. Це питання перерозподілу фінансових ресурсів з місцевого бюджету на потреби ЗСУ, боротьби з надзвичайними ситуаціями та епідемічними випадками, керування небезпечними відходами, вивільнення земельних ділянок комунальної власності від тимчасових незаконно розміщених споруд, проведення інспекцій будівель і споруд, що пошкоджені унаслідок воєнних дій, розбирання будівель і споруд, які після інспекції визнані аварійно небезпечними та становлять загрозу для життя людей [4].

Важливим є обов'язок Голови вести особистий прийом громадян та забезпечувати на відповідній території додержання законодавства щодо розгляду звернень громадян та їх об'єднань. Також він має право ініціювати загальні збори або конференції жителів, громадські слухання з важливих питань місцевого значення [1].

Голова несе персональну відповідальність за здійснення своїх повноважень. Він є підзвітним, підконтрольним і відповідальним перед територіальною громадою, зобов'язаний перед нею звітувати про свою роботу не менше двох разів на рік у формі проведення відкритої зустрічі у спосіб, що дає можливість жителям поставити запитання, висловити зауваження та внести свої пропозиції. Порядок інформування, звітування Голови перед територіальною громадою може бути визначено в її Статуті. Відповідно до закону, його діяльність як посадової особи може підлягати громадському оцінюванню, що є однією з форм здійснення громадського контролю [1].

З питань здійснення виконавчими органами ради повноважень органів виконавчої влади, Голова є підконтрольним відповідним органам виконавчої влади. Відповідно до закону «державний контроль за діяльністю Голови може здійснюватися на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Він не повинен призводити до втручання органів державної влади чи їх посадових осіб у здійснення наданих йому власних повноважень» [1, ст.20].

Голова є відповідальним за свою діяльність перед місцевою радою. Він повинен звітувати про діяльність виконавчих органів ради, особливо про здійснення ними державної регуляторної політики. Відповідні звіти заслуховуються на пленарних засіданнях місцевої ради де їм надається оцінка. [1, ст.26]. Депутати місцевої ради можуть прийняти рішення про недовіру Голові та про дострокове припинення його повноважень у передбачених законом випадках [1].

Закінчуються повноваження Голови в день відкриття першої сесії місцевої ради, обраної на наступних чергових місцевих виборах. Якщо рада не обрана, то повноваження припиняються з моменту вступу на цю посаду іншої особи, яка була обрана на наступних місцевих виборах [1]. В частинах 1 та 2 статті 79 Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачено випадки дострокового припинення повноважень Голови, що має наслідком звільнення його з посади. Зауважимо, що законодавець передбачає випадки дострокового припинення повноважень Голови і відповідно до Закону України "Про військово-цивільні адміністрації" або Закону України "Про правовий режим воєнного стану" [1].

Важливо зазначити, що Голова, як посадова особа місцевого самоврядування є суб'єктом, на якого поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції». Відповідно, за скоєння ним корупційного правопорушення законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність; за скоєння правопорушення, пов'язаного з корупцією законом передбачено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність [5].

Також законодавець передбачає, що у разі зміни адміністративно-територіального устрою, місцева рада на своєму пленарному засіданні може розглянути питання щодо зміни статусу Голови [1].

Отже, Голова має широкі можливості впливу, низку прав та обов'язків, управлінські, організаційні та кадрові повноваження, які розкривають та підкреслюють особливість його правового статусу як посадової особи місцевого самоврядування.

Література:

1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.04.2026).

2. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.04.2026).

3. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7.06.2001 № 2493-III/ Верховна Рада України. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text> (дата звернення: 02.04.2026).

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 02.04.2026).

5. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 02.04.2026).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-3>

POSITIVE OBLIGATIONS OF THE STATE OF UKRAINE IN THE SPHERE OF PROTECTION OF VULNERABLE GROUPS OF THE POPULATION

ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

Kondratiuk Ye. S.

*Applicant for the second (master's)
level of higher education,
Kryvyi Rih Educational and Scientific
Institute of the National University
"Odesa Law Academy"
Kryvyi Rih, Ukraine*

Кондратюк Є. С.

*здобувачка другого (магістерського)
рівня вищої освіти,
Криворізький навчально-науковий
інститут Національного
університету "Одеська юридична
академія"
м. Кривий Ріг, Україна*

Stets O. M.

*Doctor of Law, Professor,
Head of Department of Constitutional,
International and Private Law,
Kryvyi Rih Educational
and Scientific Institute National
University "Odesa Law Academy"
Kryvyi Rih, Ukraine*

Стець О. М.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного,
міжнародного та приватного права,
Криворізький навчально-науковий
інститут
Національного університету
"Одеська юридична академія"
м. Кривий Ріг, Україна*

Кожна сучасна правова держава, проголошуючи себе соціальною, бере на себе обов'язок утримання від порушень прав і свобод людини та громадянина, а також виступає гарантом щодо впровадження заходів, які будуть спрямовані на створення сприятливих умов для реалізації цих

прав та свобод, забезпечення належного рівня соціального захисту, підтримки та гарантування гідного рівня життя населення.

У широкому сенсі, соціальна спрямованість держави визначає пряму залученість усіх її публічних інституцій до розбудови суспільного блага, яке в підсумку виступає рушійною силою загального прогресу [12, с. 18]. Зміст і характер залученості держави розкриваються через систему її зобов'язань у сфері прав людини, які у правовій доктрині умовно поділяються на дві категорії. Перша – це “негативні зобов'язання”, що передбачають обов'язок держави утримуватись від втручання у сферу прав людини та громадянина. Друга – “позитивні зобов'язання”, зміст яких передбачає активну діяльність держави як своєрідного гаранта у сфері створення дієвих механізмів для реалізації та охорони цих прав [11, с. 26].

Як показує практика, виконання позитивних зобов'язань виступає головним індикатором правової та соціальної спроможності держави, її здатності реагувати на потреби суспільства та забезпечувати належний рівень захисту для кожного індивіда. При цьому, система позитивних зобов'язань, особливо у соціальній сфері, не є перманентною. Вона вимагає постійної актуалізації відповідно до особливостей розвитку суспільних відносин, політичних, економічних та правових викликів які можуть постати перед державою на шляху забезпечення належного рівня добробуту свого населення.

Україна в цьому контексті не є винятком. Проголосивши в Конституції України прагнення розвитку соціального напрямку держави, а також закріпивши забезпечення прав і свобод людини як свій головний обов'язок, Україна взяла на себе відповідальність за практичну реалізацію комплексу позитивних зобов'язань. Для того щоб належним чином окреслити зміст та обсяг цих зобов'язань, передусім необхідно звернутись до аналізу способу їх реалізації, адже саме через конкретні правові важелі та інституційні структури ці зобов'язання набувають практичного сенсу.

Показовим є те, законодавець при прийнятті Основного Закону не обмежився простим проголошенням соціальних прав – майже кожна відповідна гарантія супроводжується вказівкою на порядок його реалізації. До прикладу, стаття 46 Конституції України, закріплюючи право громадян на соціальний захист, одразу ж визначає, що це право гарантується механізмом загальнообов'язкового державного соціального страхування. Стаття 47, зобов'язує державу не лише створювати умови для будівництва чи придбання житла, але й безпосередньо надавати його безоплатно для тих громадян, що потребують соціального захисту. Стаття 49, гарантує охорону здоров'я через державне фінансування відповідних лікувально-профілактичних програм та безоплатну медичну допомогу у закладах державного та комунального типу. Аналогічна правова конструкція прослідковується

практично в усіх нормах Конституції України, які стосуються соціальної сфери: права на працю та її належні умови (ст. 43), права на відпочинок (ст. 45), права на достатній життєвий рівень (ст. 48), права на освіту (ст. 53), права охорони сім'ї, дитинства та обов'язку утримання дітей-сиріт (ст. 51) тощо [1].

Варто наголосити, що попри те, що ці норми поширюються на всіх громадян, їхня дієвість найбільше проявляється в контексті захисту вразливих груп населення, тобто таких осіб які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив негативних зовнішніх та/або внутрішніх факторів [2]. До таких груп належать особи з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО), тимчасово непрацюючі громадяни, особи похилого віку, малозабезпечені сім'ї та інші категорії осіб, що перебувають у складних соціальних умовах [9, с. 278]. Спільною ознакою для всіх цих категорій є неможливість самостійно подолати складні життєві обставини, однак причини цієї неспроможності є різними, для осіб з інвалідністю – стан здоров'я та пов'язані з ним обмеження, для ВПО – вимушене переміщення та втрата звичного середовища, для малозабезпечених сімей – економічна вразливість яка унеможливує самостійне забезпечення базових потреб. Саме ця різноманітність підстав вразливості і зумовлює необхідність особливого підходу держави до кожної з цих категорій. З метою захисту вразливих груп, конституційні приписи, щодо безоплатного забезпечення житлом, медичної допомоги тощо, виступають інструментами позитивної дискримінації, тобто спеціальними юридичними заходами з боку держави, що спрямовані на усунення розриву у здатності різних категорій населення реалізовувати свої права на рівних засадах [10, с. 104].

Поряд із закріпленням соціальних гарантій, Конституція України формує інституційний механізм їхнього забезпечення розподіляючи відповідні функції між гілками публічної влади. Зокрема, Верховна Рада України, як єдиний законодавчий орган, відповідно до п. 1, 6 ст. 92 Конституції, визначає права і свободи людини, а також основи соціального захисту населення виключно законами. Кабінет Міністрів України, як вищий орган виконавчої влади є безпосереднім реалізатором державної соціальної політики (п. 3 ст. 116 Конституції). Президент України, відповідно до ст. 102 Конституції, виступає гарантом додержання основного закону та прав людини. Замикаючою ланкою цього механізму є судова гілка влади, яка забезпечує захист порушених гарантій та можливість оскарження дій чи бездіяльності державного апарату, в тому числі у сфері соціального забезпечення [1].

Незважаючи на наявне конституційне підґрунтя, практична реалізація державної соціальної політики неможлива без її чіткої деталізації, тому загальні конституційні норми доповнюються системою спеціального законодавства яке конкретизує зміст соціальних прав,

визначає умови їх реалізації, порядок надання відповідних послуг тощо. До таких нормативно-правових актів належать, зокрема, Закони України “Про соціальні послуги” від 17 січня 2019 року № 2671-VIII, “Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю” від 21 березня 1991 року № 875-XII, “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” від 20 жовтня 2014 року, постанови Кабінету Міністрів України “Про облік внутрішньо переміщених осіб” від 01 жовтня 2014 року № 509, “Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам” від 20 березня 2022 року № 332 тощо.

Здійснюючи комплексний аналіз зазначеного масиву нормативних актів та інституційних механізмів, ми можемо розкрити зміст позитивних зобов’язань держави України у сфері захисту вразливих груп населення, які фактично реалізуються через декілька ключових напрямів активної діяльності публічного апарату. На нашу думку, першочерговим напрямом серед них є здійснення державою певних адміністративних заходів, спрямованих на офіційне підтвердження належності особи до однієї з вразливих категорій. Саме цю функцію виконують, процедури ідентифікації та обліку вразливих категорій, що закріплюються постановою Кабінету Міністрів України № 509 від 01 жовтня 2014 року, Законом України № 875-XII від 21 березня 1991 року тощо. Розглядаючи порядок, можна виділити те що для кожної вразливої категорії існують свої особливості визначення, проте виділяючи їхню схожість, можна зазначити про двоетапну процедуру ідентифікації: на першому етапі компетентний орган держави встановлює юридичний факт належності особи до відповідної вразливої категорії, на другому етапі цей факт офіційно фіксується у відповідних державних реєстрах що в результаті стає юридичною підставою, яка безпосередньо породжує у особи право на отримання конкретного кола соціальних гарантій [6] [3].

Другий напрям, стосується зобов’язання держави щодо безпосереднього матеріального забезпечення вразливих груп населення. Зокрема Закон України № 1768-III від 01 червня 2000 року, встановлює механізм грошових виплат сім’ям сукупний дохід яких не досягає встановленого прожиткового мінімуму, постанова Кабінету Міністрів № 332 від 20 березня 2022 року запровадила щомісячну грошову допомогу ВПО для покриття витрат на проживання у тому числі оплату житлово-комунальних послуг, постанова Кабінету Міністрів № 79 від 03 лютого 2021 року визначає порядок призначення та виплати допомоги особам з інвалідністю [4] [5] [7]. Це не весь перелік нормативних актів що регулюють грошові виплати вразливим групам населення, але наочно демонструє те що державою здійснюються конкретні фінансові виплати адресного характеру тим особам, які об’єктивно позбавлені можливості забезпечувати свої базові потреби.

Не дивлячись на це матеріальні виплати не завжди є достатнім інструментом забезпечення прав вразливих категорій осіб, адже існують ситуації коли людина потребує безпосередньої допомоги. З огляду на це окремим напрямом доречно виділити зобов'язання держави щодо організації та забезпечення доступності соціальних послуг. На відміну від грошових виплат, які задовольняють переважно економічні потреби, соціальні послуги спрямовані на вирішення ширшого кола проблем, наприклад таких як відновлення соціальних функцій особи, забезпечення належного догляду за особою, психологічної реабілітації тощо. Закон України № 2671-VIII від 17 січня 2019 року та низка нормативних актів створених на основі нього, формують розгалужену систему визначаючи вичерпний перелік видів соціальних послуг, стандарти їхньої якості, коло надавачів та одержувачів, порядок фінансування та контролю [2].

Нарешті, не менш важливим напрямком поряд із організацією соціальних послуг є забезпечення державою вільного доступу до цих послуг для кожної вразливої особи. Це зумовлює виокремлення позитивних зобов'язань щодо забезпечення безбар'єрності, адже будь-який механізм захисту втрачає свій сенс якщо особа через фізичні, інформаційні чи процедурні перешкоди позбавлена можливості ним скористатись. Розуміння та виконання цього обов'язку закріплено, зокрема, у Національній стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні, що сформувала бачення того яким чином Україною будуть викорінювати перешкоди у доступі осіб до всіх сфер суспільного життя [8].

Сукупність розглянутих нормативних актів свідчить про те, що Україна сформувала розгалужену правову основу для виконання позитивних зобов'язань, однак слід враховувати що їх ефективність визначається не лише повнотою законодавчого регулювання а і якістю практичної реалізації закріплених гарантій.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР/ Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 141.
2. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII: станом на 7 лют. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 30.03.2026).
3. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-XII: станом на 10 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 31.03.2026).
4. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 01.06.2000 № 1768-III: станом на 12 верес. 2025 р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text> (дата звернення: 31.03.2026).

5. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: Постанова КМУ від 20.03.2022 № 332: станом на 23 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-p#Text> (дата звернення: 31.03.2026).

6. Про облік внутрішньо переміщених осіб: Постанова КМУ від 01.10.2014 № 509: станом на 28 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-p#Text> (дата звернення: 31.03.2026).

7. Деякі питання призначення і виплати державної соціальної допомоги особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю: Постанова КМУ від 03.02.2021 № 79: станом на 8 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-2021-p#Text> (дата звернення: 31.03.2026).

8. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р: станом на 6 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p#Text> (дата звернення: 31.03.2026).

9. Матвієнко І. Фінансування соціально вразливих верств населення: теоретичні аспекти дослідження. *Фінанси, грошовий обіг, кредит*. 2017. № 34/1. С. 274-282.

10. Мухай А., Наливайко Л. Позитивна дискримінація і позитивні дії як методи забезпечення соціальної справедливості та рівності в Україні. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції*. 2022. С. 103-107.

11. Христова Г. Типи та особливості зобов'язань держави у сфері прав людини. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2018. С. 22-28.

12. Чанишева Г. Соціальна політика: поняття, цілі та правове забезпечення. Підприємство, господарство і право. 2020. № 11. С. 80-85.

SECTION 3. CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE. FAMILY LAW

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-4>

EFFECTIVE METHOD OF JUDICIAL PROTECTION: CONCEPT AND MEANING IN LAW ENFORCEMENT PRACTICE

ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ СУДОВОГО ЗАХИСТУ: ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ В ПРАВОЗАСТОСОВЧІЙ ПРАКТИЦІ

Bogdanov O. M.

*Postgraduate student,
Kyiv University of Intellectual
Property and Law
Kyiv, Ukraine*

Богданов О. М.

*аспірант,
Київський університет
інтелектуальної власності та права
м. Київ, Україна*

Невід'ємною складовою ефективності правосуддя є забезпечення судом ефективного захисту порушених прав, свобод та інтересів особи, яка звернулася до суду, суспільних та державних інтересів. Вказане передбачає обрання судом найбільш ефективного способу захисту відповідних прав, свобод та інтересів.

Досліджуючи питання щодо ефективних способів судового захисту порушених прав або інтересів позивача, передусім, важливо з'ясувати значення понять «спосіб захисту» та «ефективний спосіб захисту».

У тлумачному словнику поняття «спосіб» визначається, як: певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось; те, що служить знаряддям, засобом і т. ін. у якій-небудь справі, дії; граматична категорія дієслів, що виражає відношення дії (або стану) до дійсності, встановлюване мовцем [1, с. 578].

Таким чином, під способом судового захисту можна розуміти певну сукупність прийомів та засобів, спрямованих на досягнення встановленої мети – найбільш ефективного поновлення порушених прав, свобод та інтересів позивача, відшкодування заподіяної таким порушенням шкоди тощо.

У науковій літературі триває дискусія щодо розуміння досліджуваних понять, а також щодо визначення системи ефективних способів судового захисту в різних видах судочинства.

Зокрема, на думку І. С. Похиленко, яка досліджувала способи судового суб'єктів господарювання, поняття «спосіб захисту» можна визначити, як здійснювану діяльність судових органів відповідно до встановленої юрисдикції та форми судочинства, спрямовану на відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав і законних інтересів відповідних суб'єктів, яка виконується у встановлений законом, договором або іншим способом, який не суперечить закону, якщо суд дійде висновку, що жодний установлений законом спосіб захисту не є ефективним саме у спірних правовідносинах, а також, якщо задоволення викладеної у зверненні вимоги призведе до ефективного захисту прав чи інтересів [2, с. 165].

Вчена акцентує увагу, що спосіб судового захисту повинен бути ефективним, що є однією з характеристик цього поняття. Крім того, саме такий спосіб захисту порушеного (оспорюваного) права має бути визначений законом або договором та визнаний судом таким, що є ефективним, принаймні такий спосіб судового захисту не повинен суперечити закону.

У свою чергу О. В. Бринцев, визначаючи кваліфікуючі ознаки поняття способу захисту права у контексті судової реформи, доходить висновку, що всю сукупність ознак способу судового захисту можна звести до трьох основних критеріїв, а саме: 1) досягнення мети захисту, якою вчений називає усунення перешкод у здійсненні права; важливо, що мета покарання винної особи не входить до складу способу захисту права; 2) спрямованість заходів на особу, яка протиправно (за порушенням встановленого законом порядку) здійснює (чинить) перешкоди у реалізації позивачем своїх прав, свобод та інтересів; 3) детермінованості способів захисту законом. Думка про обов'язковий характер ознаки детермінованості способів захисту права служить передумовою концепції «ефективного захисту права». Дійсно, створення спеціально для кожного окремого правового спору своїх унікальних «ефективних» способів захисту права можливе лише за умови відсутності задалегідь визначеного вичерпного переліку способів захисту [3].

У контексті процесуально-правового регулювання способів судового захисту прав, свобод та інтересів особи, необхідно звернути увагу на те, що таке регулювання дещо відрізняється у цивільному та господарському судочинстві з тим, що передбачено в адміністративному судочинстві.

Розкриваючи сутність поняття «спосіб судового захисту», деякі науковці порівнюють ефективність судових та позасудових (альтернативних) способів захисту порушеного права або охоронюваного законом інтересу. Зокрема, Л. В. Діденко називає такі переваги саме судового захисту: 1) обов'язковий характер рішень суду щодо вирішення спору; 2) судовий захист поширюється на необмежене коло осіб; 3) захист здійснює спеціальний орган – суд, створений тільки для розгляду спорів про право; 4) чітко розроблена процедура встановлення й перевірки фактичних обставин і ухвалення рішення; 5) захист здійснюють кваліфіковані спеціалісти – неупереджені судді [4, с. 47-48].

Вимога щодо ефективності способу судового захисту неодноразово висувалася у самих судових рішеннях та у судовій практиці міститься тлумачення цього поняття.

Зокрема, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 5 червня 2018 року у справі № 338/180/17 виклала правовий висновок, відповідно до якого застосування конкретного способу захисту права залежить як від виду та змісту правовідносин, які виникли між сторонами, від змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення, невизнання або оспорювання; такі право чи інтерес мають бути захищені судом у спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорювання та спричиненим цими діями наслідкам [5].

Тобто основними складовими ефективності способу судового захисту, за висновком суду, є те, щоб такий спосіб був визначений законодавством або договором, не суперечив йому, а також щоб такий спосіб узгоджувався із видом та характером спірних правовідносин, відповідав визначенням законодавством для захисту порушених прав, свобод та інтересів позивача способом судового захисту.

Зокрема, О. Л. Грицаєнко під ефективним способом судового захисту пропонує розуміти такий спосіб, що: 1) призводить до бажаних наслідків; 2) дає у результаті його застосування найбільший ефект для відновлення юридичного становища особи, яке існувало до порушення її прав чи законних інтересів; 3) забезпечує поновлення порушеного права, є адекватним та пропорційним наявним обставинам; 4) якщо такий спосіб захисту порушеного права чи законного інтересу обраний позивачем; 5) якщо обраний особою, чиє право порушено, загальний або спеціальний спосіб захисту свого права визначений законом, що регулює відповідні конкретні правовідносини [6, с. 54, 55].

М. Л. Коханська вважає, що в основу оцінки ефективності способу захисту права має бути покладений такий головний критерій, як

досягнення мети звернення до суду або цілі захисту. В обґрунтування цієї думки вчена наводить такий приклад: «звернення з позовом про відшкодування моральної шкоди в розмірі однієї гривні не сприяє реалізації мети отримання повного відшкодування заподіяної моральної шкоди, а насправді позивач таким чином переслідує мету визнання факту дійсного заподіяння моральної шкоди. Вочевидь, для такого позивача ціль захисту дещо інша, ніж у тих, хто намагається отримати повне відшкодування моральної шкоди у грошовому еквівалент [7, с. 134].

З огляду на зазначене, необхідно погодитися з тим, що в системі критеріїв ефективності способу судового захисту порушених або оспорюваних прав або охоронюваних законом інтересів є такий критерій, як відповідність обраного способу тій меті, яку переслідує позивач під час звернення до суду. В цьому аспекті також важливо врахувати, що така мета досить часто впливає й на обрання не тільки найбільш ефективного способу судового захисту, але ще й на судову юрисдикцію.

Крім відповідності способу судового захисту меті звернення до суду з позовом про захист своїх прав, свобод та охоронюваних законом інтересів та, відповідно, досягнення такої мети, до критеріїв ефективності способу судового захисту також слід віднести: визначеність у законі чи договорі; відсутність іншого, більш ефективного способу судового захисту, визначеного законом або договором.

Література:

1. Словник української мови : в 11 т.; АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 9 : С; ред. тому: І. С. Назарова та ін. 1978. 916 с.
2. Похиленко І. С. Способи судового захисту суб'єктів господарювання. Юридичний вісник. 2020. № 1(54). С. 162-167.
3. Брищев О. В. Кваліфікуючі ознаки поняття способу захисту права у контексті судової реформи. Право України. 2017. № 9. URL : <https://hr.arbitr.gov.ua/sud5023/pres-centr/publications/405021/>.
4. Діденко Л. В. Співвідношення судових та позасудових способів захисту цивільних прав. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2020. № 3. С. 44-49.
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 5 червня 2018 року у справі № 338/180/17. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74963905>.
6. Грицаєнко О. Л. До питання ефективності захисту прав особи в адміністративному судочинстві. Вчені записки ТНУ імені

В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2020. Т. 31(70). Ч. 2. № 2. С. 53-58.

7. Коханська М. Л. Ефективність способів захисту прав у цивільному судочинстві. Порівняльно-аналітичне право. 2019. № 6. С. 132-134.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-5>

**DEVELOPMENT OF EUROPEAN PRINCIPLES
OF CIVIL PROCEDURE AND THEIR IMPLEMENTATION
IN THE CIVIL JUSTICE OF UKRAINE**

**РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО
ПРОЦЕСУ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В ЦИВІЛЬНЕ
СУДОЧИНСТВО УКРАЇНИ**

Koroied S. O.

*Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Acting President
Scientific Institute of Public Law
Kyiv, Ukraine*

Короєд С. О.

*доктор юридичних наук, професор,
виконуючий обов'язки президента
Науково-дослідний інститут
публічного права
м. Київ, Україна*

Євроінтеграція як відповідний процес, пов'язаний із створенням умов інтеграції України до Європейського Союзу, передбачає зокрема укріплення судових органів, зміцнення судової влади та підвищення її ефективності (відповідні положення містяться в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованій Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII). Це має відбуватись зокрема через адаптацію законодавства України до законодавства ЄС, механізми якої визначено Загальнодержавною програмою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженою Законом України від 18 березня 2004 року № 1629-IV. При цьому, як відомо, багато актів законодавства ЄС присвячено саме цивільному процесу (судочинству в цивільних справах), для розвитку якого вагомим значення мають відповідні принципи, які виступають ключовими векторами не лише для вдосконалення цивільного процесуального законодавства та його

тлумачення при здійсненні правосуддя, а й розвитку науки цивільного процесуального права як відповідні основоположні теоретичні засади цивільного процесу.

На рівні законодавства ЄС існує декілька самостійних актів, прийнятих в різні часи, безпосередньо присвячених принципам цивільного процесу. Одним із перших системних актів була Рекомендація № R (84) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення функціонування правосуддя (прийнята Комітетом Міністрів 28 лютого 1984 р. на 367-ому засіданні заступників міністрів) [1, с. 328-331]. Принцип 1 пов'язаний із забезпеченням своєчасного судового розгляду (включаючи вжиття заходів процесуального впливу або застосування процесуальних наслідків до учасників процесу за невиконання процесуальних обов'язків у встановлений строк). Принцип 2 передбачає реагування суду на зловживання процесуальними правами, зокрема правом на звернення до суду (включаючи ухвалення рішення у справі у спрощеному порядку, накладення на цю сторону штрафу або покладення відшкодування збитків іншій стороні, позбавлення права на відповідну процесуальну дію). Принцип 3 стосується активної ролі суду в забезпеченні швидкого здійснення провадження, із дотриманням прав сторін (включаючи повноваження вимагати від сторін необхідних роз'яснень і свідчень та особистої явки, торкатись питань права тощо). Принцип 4 спрямований на запровадження письмового провадження. Принцип 5 забезпечує обмін змагальними паперами на більш ранньому етапі провадження (включаючи заборону для апеляційного суду розглядати обставини і докази, які не були представлені суду першої інстанції, окрім певних випадків). Принцип 6 забезпечує повноту, законність і обґрунтованість судового рішення та його ухвалення одразу після завершення розгляду справи (включаючи необхідність відображення в рішенні всіх питань, пов'язаних з вимогами і запереченнями сторін). Принцип 7 фактично передбачає заборону на пред'явлення тотожних позовів після ухвалення судового рішення. Принцип 8 спрямований на прискорення вирішення спорів шляхом запровадження спрощених проваджень для певних категорій або невідкладних справ, їх розгляд без проведення судового засідання тощо. Принцип 9 забезпечує функціонування різних електронних реєстрів і використання найсучасніших технічних засобів.

Водночас раніше, до появи вказаних Рекомендацій № R (84) 5, були прийняті інші окремі акти, пов'язані із забезпеченням ефективності цивільного процесу та гарантій прав його учасників, положення яких фактично є принципами. Зокрема, Резолюцією (76) 5 Комітету Міністрів Ради Європи про безоплатну правову допомогу в цивільних,

господарських і адміністративних справах (прийнята Комітетом Міністрів 18 лютого 1976 р. на 254-ому засіданні заступників міністрів) [1, с. 297] було рекомендовано урядам держав-учасниць надавати, на тих же умовах, що власним громадянам, безоплатну правову допомогу по цивільних, господарських і адміністративних справах, незалежно від характеру суду, який здійснює юрисдикцію. Наступна Резолюція (78) 8 Комітету Міністрів Ради Європи про безоплатну правову допомогу і юридичні консультації (прийнята Комітетом Міністрів 2 березня 1978 р. на 284-ому засіданні заступників міністрів) [1, с. 298-303] запроваджує безоплатну правову допомогу як гарантію забезпечення права на доступ до правосуддя і справедливий судовий розгляд, зокрема для осіб, які перебувають в економічно несприятливому становищі (включаючи поширення надання безоплатної правової або інших форм допомоги на всі судові інстанції (цивільні, кримінальні, господарські, адміністративні, соціальні тощо) та на всі змагальні або незмагальні процеси, незалежно від того, в якій якості виступають відповідні особи). Важливою для цивільного процесу також стала Рекомендація № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя (прийнята Комітетом Міністрів 14 травня 1981 р. на 68-ому засіданні) [1, с. 294-297], яка з одного боку передбачає інформування громадськості про місцезнаходження і компетенцію судів, а також про порядок звернення до суду або ж захисту своїх інтересів в судовому порядку, а з іншого боку спрямована на вдосконалення процедур судового провадження, зокрема передбачено: сприяння примиренню або, де це належно, заохочення сторін до примирення або дружнього врегулювання спору до започаткування судового провадження або в його ході; прискорення провадження, зокрема запровадження заходів відносно неопротестованих або незаперечних позовних вимог, задля винесення остаточного рішення швидко, без непотрібних формальностей, особистої явки в суд чи зайвих витрат (зокрема запровадження спрощеного порядку для малозначних справи без непотрібних судових засідань і обмеження права на оскарження в таких справах); питання розумності судових витрат та їх компенсації. Окремо було прийнято Рекомендацію № R (95) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо запровадження та покращення функціонування систем і процедур оскарження по цивільних і господарських справах (прийнята Комітетом Міністрів 7 лютого 1995 р. на 528-ому засіданні заступників міністрів) [1, с. 332-336].

Разом з тим, найбільш сучасним актом законодавства ЄС в зазначені сфері стала Резолюція Європейського Парламенту від 4 липня 2017 року з рекомендаціями Комісії щодо спільних мінімальних стандартів

цивільного процесу в Європейському Союзі (2015/2084(INL)) (далі – Резолюція), додатком до якої є Директива Європейського Парламенту та Ради про спільні мінімальні стандарти цивільного процесу в Європейському Союзі (далі – Директива), а також Рекомендації до цієї Директиви (далі – Рекомендації) [2]. Вказані спільні мінімальні стандарти цивільного судочинства, як зазначено в Рекомендаціях, відображають загальний консенсус щодо принципів практики цивільного судочинства. У зв'язку з цим вказана Директива вміщує всі ті принципи цивільного процесу, які раніше були закріплені у відповідних Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи. А необхідність прийняття вказаного акта, як зазначено у п. 3 Рекомендацій, зумовлена тим, що національні правила цивільного процесу держав-членів значно різняться, часто з точки зору деяких фундаментальних процесуальних принципів та гарантій, що створює ризик того, що взаємна довіра між судовими органами може бути підірвана. З огляду на це, як зазначено у п. W Резолюції, система спільних мінімальних стандартів Союзу у формі принципів та правил слугуватиме першим кроком до зближення національних норм щодо цивільного процесу, встановлюючи баланс між основними правами сторін у справі в інтересах повної взаємної довіри між судовими системами держав-членів; такі мінімальні стандарти на рівні Союзу можуть сприяти модернізації національних проваджень, рівним умовам для бізнесу та підвищенню економічного зростання, рівним умовам ефективності та результативності судових систем, водночас полегшуючи доступ громадян до правосуддя в Союзі.

Всі із вищеведених європейських принципів цивільного процесу в тій чи іншій формі було втілено в Цивільний процесуальний кодекс України. Водночас розкриття змісту (тлумачення) того чи іншого принципу має відбуватись як з урахуванням положень вищезазначених Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи, так й вищевказаних спільних мінімальних стандартів цивільного процесу, із одночасним застосуванням практики ЄСПЛ стосовно тлумачення тих положень Конвенції, які визначають той чи інший принцип судочинства, який пов'язаний як із забезпеченням права на доступ до правосуддя, так й справедливим судовим розглядом.

Література

1. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. 708 с. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/eu_standarts_book_web-1.pdf.
2. European Parliament resolution of 4 July 2017 with recommendations to the Commission on common minimum standards of civil procedure in the

European Union (2015/2084(INL)). Official Journal of the European Union. 19.9.2018. C 334/39–C 334/59. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017IP0282&from=MT>.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-6>

**PERSONAL NON-PROPERTY RIGHTS OF THE CREATOR
OF RELATED RIGHTS AS A BASIS FOR GRANTING
HIM PROPERTY RIGHTS**

**ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ТВОРЦЯ
СУМІЖНИХ ПРАВ ЯК ПІДҐРУНТЯ ДЛЯ НАДІЛЕННЯ
ЙОГО МАЙНОВИМИ ПРАВАМИ**

Pecherova N. H.

*candidate of juridical sciences,
Kyiv, Ukraine*

Печерова Н. Г.

*кандидат юридичних наук,
м. Київ, Україна*

На сьогоднішній день творець суміжних прав не виділяється, а не Цивільним кодексом України, а ні Законом України «Про авторське право і суміжні права» як суб'єкт суміжних прав. Не виокремлені його особисті немайнові права і в статті 37 Закону України «Про авторське право і суміжні права», яка присвячена особистим немайновим правам суб'єктів суміжних прав (хоча, особисті немайнові права фактичних творців суб'єктів суміжних прав закріплені в деяких формах розпорядження майновими правами на об'єкти суміжних прав згідно Цивільного кодексу України, Закону України «Про авторське право і суміжні права» про що нами буде зазначено нижче в тексті роботи). Хоча при цьому згідно ст. 423 Цивільного кодексу України «1. Особистими немайновими правами інтелектуальної власності є: 1) право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності; 2) право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності; 3) інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом. 2. Особисті немайнові права інтелектуальної власності належать творцеві об'єкта права інтелектуальної власності. У випадках, передбачених законом, особисті немайнові права інтелектуальної власності можуть належати іншим особам. 3. Особисті немайнові права

інтелектуальної власності не залежать від майнових прав інтелектуальної власності. 4. Особисті немайнові права інтелектуальної власності не можуть відчужуватися (передаватися), за винятками, встановленими законом» [1]. І хоча згідно вище зазначеного положення Цивільного кодексу України особисті немайнові права творця і майнові права творця існують незалежно та відокремлено одне від одного вважаємо за доцільне висловити власну точку зору з даного питання. Відокремленість полягає не в тому, що творець суміжних прав може не наділятися майновими правами, відокремленість полягає в тому, що суб'єкти суміжних прав здійснюють розпорядження майновими правами на об'єкти суміжних прав і що при цьому, особисті немайнові права лишаються за суб'єктами суміжних прав. Тобто, розпорядження здійснюється в межах належних майнових прав. На користь того, що особисті немайнові права та майнові права все ж таки нерозривно зв'язані між собою свідчить положення Цивільного кодексу України, що визначає якраз зміст права інтелектуальної власності, який становлять особисті немайнові права та майнові права. Так, згідно ст. 418 Цивільного кодексу України «1. Право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом. 2. Право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності визначається цим Кодексом та іншим законом. 3. Право інтелектуальної власності є непорушним. Ніхто не може бути позбавлений права інтелектуальної власності чи обмежений у його здійсненні, крім випадків, передбачених законом» [1].

Тобто, виходячи із розуміння права інтелектуальної власності, що надається Цивільним кодексом України можна говорити про те, що про виникнення права інтелектуальної власності можна говорити лише у випадках, коли виникають як особисті немайнові права інтелектуальної власності, так і майнові права інтелектуальної власності. Чому, на думку автора, особисті немайнові права творця суміжних прав є підґрунтям для наділення його майновими правами? Наявність особистих немайнових прав творця є підґрунтям для наділення його майновими правами, оскільки факт закріплення особистих немайнових прав є фактично визнанням осіб творцями. Так, згідно ч. 1 ст. 421 Цивільного кодексу України «1. Суб'єктами права інтелектуальної власності є: творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник тощо) та інші учасники цивільних відносин, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності відповідно до цього Кодексу, іншого закону чи договору» [1].

Наразі закріплення особистих немайнових прав за невизнаними творцями відбувається згідно таких форм розпорядження майновими правами на об'єкти суміжних прав як трудовий договір (контракт) в частині розподілу майнових прав на службовий об'єкт суміжних прав (ч. 1 ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права», ч. 1 ст. 429 Цивільного кодексу України), договір створення за замовленням і використання об'єкту суміжних прав (ч. 1 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права», ч. 1 ст. 430 Цивільного кодексу України). Проте, наділення майновими правами згідно згаданих форм розпорядження в контексті трудового договору (контракту) в частині розподілу майнових прав на службовий об'єкт суміжних прав відбувається таким чином, що згідно положень Цивільного кодексу України такі майнові права належать спільно фактичному творцю службового об'єкта, в тому числі і суміжних прав та роботодавцю (абзац 1 ч. 2 ст. 429 Цивільного кодексу України), згідно ж положень Закону України «Про авторське право і суміжні права», за загальним правилом, майнові права переходять до роботодавця в повному обсязі в момент створення такого об'єкту (ч. 2 ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права»). Зауважимо при цьому, що висловлені думки автора стосуються лише створення службового об'єкту суміжних прав не під час проходження військової служби, оскільки законодавцем як на рівні Цивільного кодексу України, так і Закону України «Про авторське право і суміжні права» для службових об'єктів, що створюються під час проходження військової служби передбачено відмінний порядок, з яким автор не може не погодитися.

Що стосовно договору створення за замовленням об'єкту суміжних прав та його використання, то встановлюється наступна належність особистих немайнових прав згідно ч. 1 ст. 430 Цивільного кодексу України «1. Особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений за замовленням, належать творцеві цього об'єкта. У випадках, передбачених законом, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт належать замовникові» [1], згідно ж ч. 1 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права» «1. Особисті немайнові авторські права на твір, створений за замовленням, належать автору» [2].

Що стосовно належності майнових прав, то згідно ч. 2 ст. 430 Цивільного кодексу України «2. Майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений за замовленням, належать творцеві цього об'єкта та замовникові спільно, якщо інше не встановлено договором або законом» [1]. Згідно ж ч. 2 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права» «2. Майнові права на твір, створений за замовленням, переходять до замовника з моменту створення твору у

повному складі, якщо інше не передбачено договором замовлення. Майнові права інтелектуальної власності на твір образотворчого мистецтва, створений за замовленням (крім твору, спеціально створеного як елемент комп'ютерної програми), належать його автору, якщо інше не встановлено договором або законом» [2].

Таким чином, вважаємо, що особисті немайнові права творця є дійсно підґрунтям для наділення його і майновими правами, оскільки право інтелектуальної власності є непорушним та не може існувати усічено, тобто шляхом існування лише особистих немайнових прав. Тобто, виходить ситуація, що особа, яка є фактичним творцем і створила об'єкт суміжних прав не має ніяких майнових прав, не може відповідно розпоряджатися такими майновими правами, виступати стороною договорів у сфері розпорядження майновими правами на об'єкти суміжних прав та здійснювати захист таких прав. Більш того, Конституцією України надаються високі гарантії в цьому аспекті згідно положень ст. 41, 54, а тому донаділення фактичних творців правом інтелектуальної власності в повному обсязі буде відповідати даним гарантіям.

Література:

1. Цивільний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Закон України «Про авторське право і суміжні права» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-7>

**PROTECTION OF THE RIGHTS OF A LIMITED LIABILITY
COMPANY PARTICIPANT INFRINGED DURING THE SALE
OF A SHARE IN THE AUTHORIZED CAPITAL**

**ЗАХИСТ ПРАВ УЧАСНИКА ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ, ПОРУШЕНИХ ПІД ЧАС ПРОДАЖУ
ЧАСТКИ У СТАТУТНОМУ КАПІТАЛІ**

Yarymovych U. V.

*Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Civil Law and Procedure
Ivan Franko National University
of Lviv Lviv, Ukraine*

Яримович У. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
та процесу Львівський національний
університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Протягом останніх років цивільне законодавство України активно оновлюється з метою його гармонізації із правом Європейського Союзу. Водночас окремі його положення залишаються недосконалыми, а подекуди взагалі ускладнюють процес захисту прав учасників цивільних правовідносин.

Зокрема, стаття 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06.02.2018 р. встановлює переважне право учасника товариства на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі. Порядок реалізації цього права регулюється ч. 3 цієї статті. Так, учасник товариства, який має намір продати свою частку (частину частки) третій особі, зобов'язаний письмово повідомити про це інших учасників товариства та поінформувати про ціну та розмір частки, що відчужується, інші умови такого продажу. Якщо жоден з учасників товариства протягом 30 днів з дати отримання повідомлення про намір учасника продати частку (частину частки) не повідомив письмово учасника, який продає частку (частину частки), про намір скористатися своїм переважним правом, вважається, що такий учасник товариства надав свою згоду на 31 день з дати отримання повідомлення, і така частка (частина частки) може бути відчужена третій особі на умовах, які були повідомлені учасникам товариства [1].

Частина 4 встановлює обов'язок укласти договір купівлі-продажу пропонуваної до продажу частки (частини частки) між учасниками протягом одного місяця, якщо учасник товариства, який має намір

продати свою частку (частину частки) третій особі, отримав від іншого учасника письмову заяву про намір скористатися своїм переважним правом [1].

Закон передбачає два види порушень прав учасника товариства з обмеженою відповідальністю, які можуть бути допущені під час продажу іншим учасником своєї частки у статутному капіталі:

1) порушення переважного права на придбання частки (частини частки);

2) ухилення продавця від укладення договору купівлі-продажу.

Під порушенням переважного права законодавець розуміє недотримання порядку, встановленого частиною 3 ст. 20 Закону, зокрема: неповідомлення учасника про намір продати частку та всі умови продажу письмово, а також недотримання 30-денного строку, встановленого для повідомлення про намір скористатися переважним правом. Способом захисту в такій ситуації є переведення на учасника прав і обов'язків покупця частки (частини частки) (ч. 5 ст. 20) [1].

Під ухиленням продавця від укладення договору купівлі-продажу слід розуміти порушення ч. 4 ст. 20 Закону. В такому випадку законодавець передбачив спеціальний спосіб захисту – визнання договору купівлі-продажу частки (її частини) укладеним на запропонованих продавцем умовах (абз. 2 ч. 4 ст. 20) [1].

У другому випадку (порушення ч. 4 ст. 20 Закону) видається, що законодавець надто ускладнив процедуру. Так, відповідно до ч. 1 ст. 640 ЦК України, договір є укладеним з моменту одержання особою, яка направила пропозицію укласти договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції. «Пропозиція укласти договір має містити істотні умови договору і виражати намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною у разі її прийняття (абз. 2 ч. 1 ст. 641 ЦК України) [2]». Письмове повідомлення інших учасників товариства про намір продати частку, яке містить інформацію про ціну та розмір частки, що відчувається, а також інші умови такого продажу, і є офертою. Водночас письмове повідомлення учасника про намір скористатися своїм переважним правом є акцептом такої пропозиції. Таким чином, договір є укладеним з моменту отримання учасником, який має намір продати частку, повідомлення про намір іншого учасника скористатися переважним правом.

Відповідно до ч. 1 ст. 207 ЦК України, правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах (у тому числі електронних), у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони, або надсилалися ними до інформаційно-комунікаційної системи, що використовується сторонами [2]. Обмін письмовими повідомленнями про намір продати частку і про

намір скористатися своїм переважним правом на її придбання є варіантом дотримання письмової форми договору. Тому видається, що встановлення в ч. 4 ст. 20 Закону додаткового обов'язку укласти відповідний договір протягом місяця є недоцільним, оскільки такий договір вже є укладеним. І хоч пунктом 10 ч. 4 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань» від 15.05.2003 р. передбачено, що для державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, у тому числі змін до установчих документів юридичної особи, подається, зокрема, примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) договору про передачу частки засновника (учасника) у статутному (складеному) капіталі (пайовому фонді) юридичної особи, ця норма не зобов'язує подавати такий договір виключно у вигляді єдиного документа [3].

Видається доцільним укладати такий договір додатково лише в тому разі, коли своїм переважним правом скористаються кілька учасників товариства. Відповідно до ч. 2 ст. 20 Закону, вони придбавають частку (частину частки) пропорційно до розміру належних їм часток у статутному капіталі товариства [1]. В такій ситуації істотні умови договору щодо конкретного розміру частини частки, яку придбаває кожен із учасників, що скористався переважним правом, а також відповідної її ціни треба погоджувати окремо, оскільки ці умови залежать від кількості таких учасників. В такому випадку відмова чи ухилення від укладення договору купівлі-продажу частки є порушенням обов'язку його укласти, а захист прав учасників можливий шляхом визнання відповідного договору укладеним на запропонованих умовах. Такі умови, виходячи з кількості претендентів на частку, повинні бути визначені в позовній заяві і в рішенні суду.

Якщо ж бажання скористатися переважним правом виявив єдиний учасник, то договір купівлі-продажу є укладеним з моменту, коли продавець частки отримав від нього письмове повідомлення про намір скористатися переважним правом на її придбання, а тому відмова укласти договір в майбутньому не повинна призводити до порушення прав цього учасника і необхідності їх захисту шляхом визнання договору укладеним. Якщо ж продавець не передає частку на виконання договору купівлі-продажу, оформленого шляхом обміну документами, то слід пред'являти позов про примусове виконання обов'язку в натурі, а не про визнання договору укладеним.

Підсумовуючи наведене, варто зробити висновок, що ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» частково суперечить ч. 1 ст. 640 Цивільного кодексу України, а також ускладнює становище учасників товариства з

обмеженою відповідальністю, створюючи умови, коли учасник, який фактично уклав договір, змушений додатково звертатися до суду з вимогою про визнання цього договору укладеним. У зв'язку з цим відповідна норма потребує перегляду.

Література:

1. Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06.02.2018 р. № 2275-VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#top>
3. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань» від 15.05.2003 р. № 755-IV URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#top>

SECTION 4. ECONOMIC LAW AND ECONOMIC PROCEDURE

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-8>

REQUIREMENTS FOR BANKRUPTCY PROCEEDINGS IN UKRAINE

ВИМОГИ В ПРОЦЕДУРІ БАНКРУТСТВА В УКРАЇНИ

Романенко Д. А.

*Master's student
University of Customs and Finance
Dnipro, Ukraine*

Пономаренко Д. А.

*студент магістратури
Університет митної справи
та фінансів
м. Дніпро, Україна*

Трансформація економічних відносин зумовлює переоцінку ролі інституту вимог кредиторів, оскільки саме через них забезпечується врегулювання неплатоспроможності боржника. Водночас аналіз правової природи, формування та задоволення таких вимог дає змогу визначити їх вирішальний вплив на ефективність процедур банкрутства.

Так, у ході дослідження доцільно виходити з базового визначення, закріпленого у Кодексі України з процедур банкрутства [1] (далі КУзПБ), відповідно до якого: «банкрутство – ... нездатність боржника ... погасити ... грошові вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури...» [1]. Отже, саме категорія «грошових вимог кредиторів» постає центральним елементом усієї процедури, при цьому, з огляду на нормативну конструкцію, встановлюється їх визначальна роль в ініціюванні та подальшому розвитку провадження. Водночас стає очевидним, що законодавець пов'язує факт банкрутства із неможливістю задоволення вимог у позапроцедурний спосіб, у зв'язку з чим важливим стає їх формалізоване визнання судом.

Варто підкреслити, що вимоги кредиторів функціонують як інструмент впливу на перебіг процедури, оскільки їх обсяг і структура визначають рівновагу інтересів сторін. При цьому доречним є твердження, що формалізація вимог через судові механізми трансформує приватноправовий спір у публічно регульовану процедуру,

яка підпорядковується суворим процесуальним правилам. Таким чином, вимоги кредиторів виступають пріоритетним чинником процедури банкрутства, оскільки саме через них реалізується мета відновлення платоспроможності або ліквідації боржника.

Подальший аналіз доцільно здійснювати на основі ст. 45 КУЗПБ, де передбачено: «конкурсні кредитори ... зобов'язані подати ... заяви з вимогами ... протягом 30 днів...» [1]. Відтак законодавець встановлює чіткий строковий режим реалізації права вимоги, при цьому, відповідно до тексту норми, «відлік строку ... починається з дня офіційного оприлюднення оголошення...» [1], що забезпечує визначеність процедурного моменту. Разом з тим, зазначене правило свідчить про імперативний характер строків, оскільки їх дотримання безпосередньо впливає на обсяг процесуальних прав кредитора. Більше того, «кредитор ... має право заявити додаткові грошові вимоги...» [1], що, своєю чергою, відображає гнучкість механізму захисту прав у межах встановленого періоду.

З огляду на це, доцільно зауважити, що строковість заявлення вимог стимулює кредиторів до своєчасної реалізації своїх прав. Водночас така конструкція запобігає затягуванню процедури, адже концентрує основний масив вимог на початковому етапі провадження.

На увагу заслуговує також положення про зміст вимог, де визначено: «заява кредитора має містити... розмір вимог... обґрунтування... відомості про забезпечення...» [1]. Таким чином, законодавець встановлює вичерпний перелік реквізитів, що забезпечує належну перевірку заявлених вимог, при цьому раціональним є висновок, що формалізація змісту сприяє уніфікації судової практики. Крім того, «склад і розмір грошових вимог ... визначаються в національній валюті...» [1], що, безумовно, уніфікує фінансову основу провадження та усуває валютні ризики.

Також доцільно звернутися до нормативного регулювання перевірки заяв, де визначено: «господарський суд ... здійснює перевірку її відповідності вимогам цього Кодексу» [1]. Відтак, початковий етап реалізації вимог характеризується формалізованим контролем, причому, з урахуванням припису «у разі ... недотримання вимог ... заява ... залишається без руху» [1], встановлюється механізм процесуального коригування недоліків. Після цього виправдано впливає, що «заявнику повідомляються недоліки ... та строк ... для їх усунення» [1], унаслідок чого забезпечується можливість виправлення помилок без втрати права на звернення. Разом із тим, коли «заява ... вважається поданою у день первинного її подання» [1], проявляється принцип збереження процесуального статусу кредитора. В іншому випадку, відповідно до положення «суд постановляє ухвалу про повернення заяви» [1],

реалізується санкційний механізм реагування на невиконання вимог закону.

У цьому аспекті доцільно констатувати, що стадія первинної перевірки вимог функціонує як фільтр допустимості, оскільки саме тут формується початковий склад учасників провадження. При цьому процедурна модель демонструє рівновагу між формалізмом і доступністю правосуддя, адже передбачає можливість усунення недоліків.

Процес регулювання також знаходить відображення у положеннях про попереднє засідання, де встановлено: «попереднє засідання ... проводиться не пізніше 70 календарних днів...» [1]. Отже, законодавець визначає чіткі часові межі концентрації вимог, причому, відповідно до норми «суд розглядає всі вимоги кредиторів...» [1], забезпечується їх комплексний аналіз. У цьому зв'язку принциповим є положення, що «суд постановляє ухвалу про їх визнання чи відхилення...» [1], що засвідчує завершення стадії легітимації вимог. Водночас «в ухвалі зазначаються розмір, черговість задоволення... та перелік усіх вимог» [1], що формує основу подальшого розподілу активів. Далі закономірно, що «відомості ... вносяться ... до реєстру вимог кредиторів» [1], унаслідок чого вимоги набувають офіційного статусу.

Важливим етапом є формування колективної волі кредиторів, що відображено у положенні: «розпорядник майна ... повідомляє кредиторів ... та організовує їх проведення» [1]. Відтак інституціоналізація вимог переходить у площину колективного управління, причому «учасниками зборів ... є конкурсні кредитори ... вимоги яких визнані...» [1], що підтверджує залежність участі від факту визнання вимог. Разом із тим, «кредитори ... можуть брати участь із правом дорадчого голосу» [1], що демонструє диференціацію процесуальних можливостей. З огляду на це, варто наголосити, що механізм голосування кредиторів відображає принцип пропорційності, оскільки обсяг вимог прямо визначає рівень впливу на прийняття рішень.

Завершуючи аналіз, слід акцентувати увагу, що «ухвала ... є підставою для визначення кількості голосів...» [1], унаслідок чого юридичне визнання вимог безпосередньо впливає на структуру управління процедурою. Водночас «конкурсні кредитори ... не мають права вирішального голосу...» у визначених випадках [1], що свідчить про обмеження участі залежно від статусу. Отже, стає очевидним, що інститут вимог кредиторів у процедурі банкрутства характеризується матеріальним змістом та водночас глибокою процесуальною інтегрованістю, яка визначає специфіку функціонування всієї процедури.

Література:

1. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-9>

PENALTY SANCTIONS IN COMMERCIAL LEGAL RELATIONS OF UKRAINE

ШТРАФНІ САНКЦІЇ У ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ УКРАЇНИ

Roshoshka Ye. A.

*Master's student
University of Customs and Finance
Dnipro, Ukraine*

Рошошка Є. А.

*студентка магістратури
Університет митної справи
та фінансів
м. Дніпро, Україна*

Розвиток господарських правовідносин в Україні супроводжується посиленням вимог до належного виконання зобов'язань, що, відповідно, зумовлює необхідність ефективних механізмів відповідальності. У цьому зв'язку штрафні санкції виступають важливим інструментом впливу на поведінку суб'єктів господарювання, забезпечуючи компенсацію порушених прав та водночас запобігання правопорушенням. Саме тому аналіз правового регулювання штрафних санкцій дозволяє послідовно розкрити їх функціональне значення у системі господарських правовідносин України.

З огляду на зазначене, правове закріплення окремих видів штрафних санкцій є важливим для забезпечення ефективності господарських зобов'язань, що, зумовлює необхідність звернення до положень цивільного законодавства як базового регулятора таких відносин. Так, ст. 549 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 № 435-IV [1] (ЦК України) визначає, що неустойка трактується як визначена грошова сума або інше майно, яке підлягає передачі кредиторі у разі порушення зобов'язання, саме тому вона виконує функцію майнової відповідальності та водночас превентивного впливу на боржника. Водночас відповідно до наведених положень, штраф розглядається як форма неустойки, що обчислюється у відсотковому співвідношенні до

обсягу невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання, тоді як пеня визначається як санкція за прострочення грошового зобов'язання, яка нараховується за кожен день порушення строку виконання. Крім того, законодавець закріплює обов'язок боржника сплачувати пеню у розмірі, прив'язаному до облікової ставки Національного банку України, що, своєю чергою, забезпечує адаптивність санкції до макроекономічних умов, хоча допускається можливість встановлення меншого розміру за домовленістю сторін.

З огляду на викладене, у практиці господарських правовідносин досить оптимальним є застосування неустойки як універсального інструменту забезпечення виконання зобов'язань, оскільки вона поєднує компенсаційну та стимулюючу функції. Наприклад, у договірних відносинах між постачальником і покупцем за прострочення поставки продукції сторони передбачають нарахування пені за кожен день затримки, що фактично спонукає боржника до належного виконання зобов'язання. Водночас стає очевидним, що ефективність такої санкції безпосередньо залежить від її економічної обґрунтованості та співмірності з можливими втратами кредитора.

Своєю чергою, ст. 551 ЦК України [1] визначає, що предметом неустойки можуть виступати грошові кошти, рухоме чи нерухоме майно, що, відповідно, розширює сферу застосування цього інституту у господарських правовідносинах. Згідно з наведеними положеннями, розмір неустойки встановлюється договором або актом цивільного законодавства, причому допускається його збільшення за домовленістю сторін за відсутності законодавчих обмежень, а також зменшення у випадках, прямо передбачених правом. Водночас вкрай важливо, що суд наділений правом коригувати розмір неустойки, якщо він істотно перевищує розмір збитків, що свідчить про спрямованість правового регулювання на забезпечення рівноваги інтересів сторін та запобігання зловживанням.

Відтак запропоноване нормативне регулювання формує гнучкий механізм індивідуалізації відповідальності, що кардинально підвищує адаптивність штрафних санкцій до конкретних умов господарської діяльності. Зокрема, у ситуаціях, коли розмір неустойки є явно завищеним порівняно з фактичними збитками, судове втручання забезпечує відновлення принципу справедливості, що особливо гостро проявляється у відносинах між суб'єктами малого та великого бізнесу. Відтак поєднання договірної свободи та судового контролю створює ефективний інструментарій регулювання відповідальності у сфері господарських правовідносин.

Разом з тим, подальша конкретизація механізмів застосування штрафних санкцій у сфері грошових зобов'язань, що, відповідно,

деталізує їх функціональне призначення, знаходить своє відображення у спеціальному законодавстві. Так, Закон України «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» від 22.11.1996 № 543/96-ВР [2] визначає, що платники грошових коштів, згідно з установленими положеннями, зобов'язані сплачувати пеню за прострочення платежу у розмірі, погодженому сторонами, що, відповідно, відображає принцип диспозитивності у регулюванні господарських зобов'язань. Водночас встановлено, що розмір такої пені обчислюється від суми простроченого платежу та не може перевищувати подвійної облікової ставки Національного банку України, що, у свою чергу, обмежує надмірний фінансовий тиск на боржника та забезпечує пропорційність відповідальності.

У цьому контексті доцільним є використання договірної механізми визначення пені, оскільки він дозволяє сторонам враховувати специфіку господарської діяльності та ризики невиконання зобов'язань. Наприклад, у відносинах між суб'єктами оптової торгівлі сторони встановлюють підвищений розмір пені за прострочення платежів, що стимулює своєчасність розрахунків та мінімізує фінансові втрати кредитора.

Водночас стає очевидним, що обмеження максимального розміру пені відіграє важливу роль у забезпеченні рівноваги інтересів сторін, оскільки запобігає встановленню економічно необґрунтованих санкцій. Зокрема, у практиці господарських судів спостерігається тенденція до врахування співмірності пені із сумою основного зобов'язання, що сприяє формуванню стабільної правозастосовної практики. Відтак нормативне закріплення граничних меж відповідальності виступає важливим елементом правового регулювання.

Поряд із цим, розширення сфери застосування штрафних санкцій у господарських правовідносинах, що, відповідно, виходить за рамки суто договірних зобов'язань, зумовлює необхідність аналізу адміністративно-господарських заходів впливу як інструменту державного регулювання підприємницької діяльності. Так, ст. 15. Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 09.01.2025 № 4196-IX [3] (Закон № 4196-IX) визначає, що за порушення правил здійснення підприємницької діяльності уповноважені органи застосовують адміністративно-господарські санкції, які мають організаційно-правовий або майновий характер та спрямовані на припинення правопорушення і ліквідацію його наслідків. При цьому законодавець деталізує перелік таких санкцій, серед яких виокремлюються адміністративно-господарські штрафи, вилучення прибутку, зупинення

діяльності та інші заходи впливу, що, відповідно, свідчить про комплексний характер державного регулювання у сфері господарювання. Крім того, визначено строки застосування санкцій, що обмежуються певними часовими межами, хоча встановлено й винятки щодо окремих сфер правового регулювання.

У цьому зв'язку важливо підкреслити, що адміністративно-господарські санкції виконують каральну та регулятивну функції, оскільки спрямовані на впорядкування господарської діяльності. Наприклад, у разі порушення ліцензійних умов суб'єкт господарювання зіштовхується із зупиненням дії ліцензії, що фактично змушує його усунути порушення та привести діяльність відповідно до законодавства.

Підсумовуючи викладене, можна зазначити, що застосування штрафних санкцій у господарських правовідносинах України виступає важливим механізмом забезпечення належного виконання зобов'язань та захисту прав кредиторів. При цьому поєднання договірних та законодавчо визначених форм санкцій дозволяє створювати адаптивний і пропорційний механізм відповідальності, який враховує специфіку діяльності суб'єктів господарювання та масштаби можливих ризиків.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

2. Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань Закон України від 22.11.1996 № 543/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/543/96-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#n174>

SECTION 5. AGRARIAN AND ENVIRONMENTAL LAW. LAND LAW

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-10>

ENVIRONMENTAL AND CULTURAL RIGHTS AS A NEW DIMENSION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN UKRAINE

ЕКОЛОГО-КУЛЬТУРНІ ПРАВА ЯК НОВИЙ ВИМІР СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Petretska N. I.

*PhD in Law, Professor,
Department of Constitutional Law and
Comparative Jurisprudence,
State Higher Educational Institution
«Uzhhorod National University»,
Uzhhorod, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-5675-7059>*

Петрецька Н. І.

*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного
права та порівняльного
правознавства
ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»
м. Ужгород, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-5675-7059>*

Yuryk M. A.

*4th-year PhD Student, Department
of Ecology and Environmental
Protection,
State Higher Educational Institution
«Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine*

Юрик М. А.

*аспірант 4 курсу кафедри екології
та навколишнього середовища
ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Mashika P. Y.

*3rd-year PhD Student, Department of
Constitutional Law and Comparative
Jurisprudence,
State Higher Educational Institution
«Uzhhorod National University»,
Uzhhorod, Ukraine*

Машіка П. Ю.

*аспірант 3 курсу кафедри
конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Культурний вимір екологічних прав проявляється там, де доквілля постає не лише як ресурс, а й як носій ідентичності, пам'яті та спадкоємності. Це означає, що екологічні права визнаються

культурними тоді, коли вони спрямовані на захист не лише природного середовища, а й культурної спадщини, традиційних практик та самобутності спільнот. Вперше право людини на сприятливе довкілля як основу добробуту й культурного розвитку було закріплене у Стокгольмській декларації [4] (червень 1972 року). Згодом, у листопаді того ж року, прийнято Конвенцію ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини [2]. Наступним важливим документом стала Декларація Ріо-де-Жанейро (1992) [7], яка підкреслила принципи сталого розвитку, інтегруючи охорону довкілля з культурними та соціальними правами. У 1998 році було ухвалено надзвичайно актуальну й сьогодні Конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) [3], яка прямо наголошує на взаємозв'язку між правом на здорове довкілля та правом на культурний розвиток.

Таким чином, міжнародні документи поступово формували концепцію екологічних прав як культурних, розширюючи їхній зміст і закріплюючи нові аспекти. Подальший розвиток концепції культурних прав відбувся завдяки діяльності Спеціального доповідача у сфері культурних прав, який запропонував більш розгорнуте визначення, визначає їх як права кожної людини – індивідуально та спільно з іншими, а також груп людей – розвивати й виражати свою людську сутність, світогляд і сенс існування через цінності, вірування, переконання, мови, знання, мистецтво, інститути та способи життя. Це визначення, яке використовував перший мандатарій, спирається на наукові дослідження та Зауваження загального порядку № 21 (2009) Комітету з економічних, соціальних і культурних прав щодо права кожного на участь у культурному житті. Культурні права також охоплюють доступ до культурної спадщини та ресурсів, що забезпечують процеси ідентифікації та розвитку [8].

У національному правовому полі України ця проблематика також отримала відображення. Так, В. Зверховська звертає увагу на розмежування понять «культурні цінності» та «пам'ятки культурної спадщини» не збігаються за обсягом відповідно до чинного цивільного законодавства України. «Культурні цінності» охоплюють ширше коло об'єктів, включаючи як пам'ятки культурної спадщини, так і інші об'єкти, що не мають такого статусу [9, с. 137-142].

Ці документи заклали основу для інтеграції екологічних прав у систему культурних прав, що стало орієнтиром для національних правових систем. Україна не залишилася осторонь цього процесу, і в її правовому полі також простежується поступове поєднання екологічних та культурних гарантій.

Важливо простежити, як міжнародні стандарти адаптуються у правовому полі України, зокрема у сфері охорони культурних цінностей та природної спадщини.

Важливо простежити, як міжнародні стандарти адаптуються у правовому полі України, зокрема у сфері охорони культурних цінностей та природної спадщини. У цьому контексті постає питання: чи можна розглядати природну спадщину як культурне право?

До культурних прав належать право на доступ до культурних цінностей та охорону культурної спадщини, закріплені у статтях 53–54 Конституції України. Водночас у статті 50 Конституції визначено право на безпечне довкілля та доступ до екологічної інформації, що належать до екологічних прав [10].

Якщо уважно проаналізувати ці положення, стає очевидним, що природна спадщина перебуває на перетині двох блоків прав. Її охорона регулюється Законом «Про охорону навколишнього природного середовища», який гарантує екологічні права громадян, а також Законом «Про охорону культурної спадщини», що забезпечує захист пам'яток, котрі часто інтегрують природний компонент (ландшафти, заповідні території, історичні місцевості).

Теоретичні положення стають зрозумілішими, коли ми звертаємося до конкретних прикладів, що демонструють інтеграцію природної та культурної спадщини. Карпати – природна спадщина і водночас культурний символ, що формує ідентичність регіону. Так само Дніпро – екологічний ресурс і культурний образ, закріплений у літературі, мистецтві та національній пам'яті. Отже, гори Карпати і річка Дніпро є прикладами еколого-культурної спадщини, яка поєднує природну та культурну цінність.

Однак концепція еколого-культурних прав не може залишатися лише теоретичною. Її реалізація потребує практичних інструментів, які забезпечують охорону довкілля та культурної спадщини в реальному часі. У такому ракурсі природна спадщина може бути осмислена як культурне право, адже її охорона забезпечує право народу на власну історію, традиції та культурний простір. Це дозволяє сформулювати нову концепцію – еколого-культурні права, які поєднують охорону культурної ідентичності та природного середовища.

Отже, природна спадщина не є окремим культурним правом у вузькому юридичному сенсі. Проте вона входить у сферу культурно-екологічних прав, які поєднують екологічні та культурні гарантії. Це означає, що коли ми говоримо про захист культурної спадщини, то нерозривно розглядаємо її у двоєдиному контексті – як реалізацію екологічних і культурних прав. Такий підхід відповідає сучасній

концепції сталого розвитку, де охорона довкілля інтегрується з культурними та соціальними правами.

Теоретичні положення щодо еколого-культурних прав набувають особливої ваги тоді, коли ми розглядаємо їхню реалізацію у практичному вимірі. Адже гарантії прав не можуть залишатися лише декларативними – вони потребують інституційних механізмів та сучасних технологій. Саме тому важливим елементом забезпечення еколого-культурних прав виступає система моніторингу довкілля, яка дозволяє поєднати охорону природного середовища із захистом культурної спадщини.

В Україні функціонує державна система екологічного моніторингу, яка у 2024 році була реформована відповідно до сучасних стандартів. У 2024 році уряд затвердив новий порядок її роботи, що замінив застаріле положення 1998 року та визначив сучасну структуру з 8 підсистем моніторингу [11]. Цей досвід реформування системи моніторингу довкілля узгоджується з глобальними тенденціями, де провідні країни світу застосовують супутникові технології та штучний інтелект для захисту природних і культурних ресурсів. Адже подібні системи діють і на міжнародному рівні – NASA (США) [6], ESA (ЄС) [5], CAST (Китай) [1] – використовуючи супутникові технології та штучний інтелект для захисту природних ресурсів і культурно-екологічної спадщини. Це свідчить про глобальну тенденцію інтеграції екологічних та культурних прав у практику сталого розвитку.

Таким чином, як українська практика, так і міжнародні приклади свідчать про те, що охорона природних ресурсів і культурної спадщини дедалі більше інтегрується у єдину систему. Це підтверджує актуальність концепції еколого-культурних прав.

Виходячи з усього вищеназваного, пропонуємо розуміти під еколого-культурними правами комплекс прав людини і громад, що поєднує охорону природного середовища та культурної спадщини, забезпечуючи право на ідентичність, історичну пам'ять і сталий розвиток.

Література:

1. Chinese Academy of Space Technology (CAST). URL: <https://www.cast.cn> (дата звернення: 21.01.2026).
2. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. Paris, 16 November 1972. UNESCO. URL: <https://whc.unesco.org/en/convention/> (дата звернення: 31.01.2026).
3. Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention). Aarhus, 25 June 1998. URL: <https://unece.org/environment-policy/aarhus-convention> (дата звернення: 31.01.2026).

4. Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration). Stockholm, 16 June 1972. United Nations Environment Programme URL: <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972> (дата звернення: 01.02.2026).

5. European Space Agency (ESA). URL: <https://www.esa.int> (дата звернення: 21.01.2026).

6. National Aeronautics and Space Administration (NASA). URL: <https://www.nasa.gov> (дата звернення: 21.01.2026).

7. Rio Declaration on Environment and Development. Rio de Janeiro, 14 June 1992. United Nations Conference on Environment and Development. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf (дата звернення: 01.02.2026).

8. UN Human Rights Council, Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights, 3 February 2016, A/HRC/31/59. URL: <https://www.refworld.org/docid/56f174dd4.html>

9. Зверховська В. Розмежування понять «культурна спадщина», «культурні цінності», «культурне надбання» та «об'єкт культурної спадщини». *Юридичний вісник*. 2013. № 4. С. 137–142.

10. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

11. Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу довкілля: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2024 р. № 185. Офіційний вісник України. 2024. № 20.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-11>

DEVELOPMENT AND ADJUSTING OF THE UKRAINIAN ORGANIC AGROPRODUCTION ARE IN THE CONDITIONS OF EUROINTEGRATION

РОЗВИТОК ТА РЕГУЛЮВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ОРГАНІЧНОГО АГРОВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Rybachek V. K.

*Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor at the Department
of Constitutional, International Law
and Public Law Disciplines
Kyiv University of Intellectual Property
and Law
Kyiv, Ukraine*

Рибачек В. К.

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри конституційного,
міжнародного права та публічно-
правових дисциплін
Київський університет
інтелектуальної власності та права
м. Київ, Україна*

Ринок органічних продуктів на сьогоднішній день є одним з найбільш перспективних напрямків агропромислового виробництва. В сучасних умовах виробництво органічної продукції виступає як стратегічний напрям сталого розвитку, який поєднує задоволення споживчого попиту і найвищого рівня якості та безпечності продовольства, використання агроекологічних практик щодо безпечного природокористування, сприяючи відновленню родючості агроресурсів, покращенню здоров'я населення та отриманню відповідного прибутку виробниками. І незважаючи на невелику частку, органічний сектор залишається одним із динамічнішим в харчовій промисловості України, а також зберігає стабільні позиції, попри мілітаристські виклики, залишаючись у ТОП-5 постачальників органічної агропродукції до ЄС із обсягом експорту близько 173, 7 тис. т. у 2025 році [1]. При цьому Україна посідає перше місце за поставками органічного зерна до Європи. Тож, основними експортними позиціями є зернові (кукурудза), соя та соняшникова макуха. Провідними країнами-імпортерами виступають Німеччина і Польща, які концентрують понад половини всіх експортних надходжень, а також Нідерланди, Італія, Чехія, Австрія та Франція. В останні роки розширюється асортимент експорту молочних органічних продуктів, переважно йогуртів та кефірів. Зростає попит на органічні ягоди (переважно, малину, чорницю, ожину) та волоські горіхи, мед. Періодично з'являється різна нішева дикоросла продукція – лікарська сировина, трави [2].

Слід підкреслити, що у 2025 році зростав і внутрішній ринок органічної продукції: збільшилася кількість операторів, сертифікованих відповідно до національного законодавства України у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції (їх чисельність зросла до 260), що свідчить про активізацію виробників, орієнтованих саме на внутрішній ринок, а також про поступове формування сталого попиту на сертифіковану органічну продукцію серед українських споживачів, тож збільшилася частка органічної продукції в національних торговельних мережах та спеціалізованих точках продажу, а також були отримані перші результати приведення органічного законодавства України у відповідність до нового регулювання Європейського Союзу [2].

У розвитку як законодавчої бази, так і безпосередньо виробництва органічної продукції в Україні можна виділити 4 етапи, а саме: I етап: 1970-1997 рр. – *зародження*, створення поодиноких господарств, що використовували органічні технології землеробства, прийняття ЗУ «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 23.12.1997 р. та підписано договір між урядами України та Швейцарії щодо технічної та фінансової співпраці, завдяки якому з'явилась можливість розробки проектів технічної допомоги, зокрема, щодо розвитку органічного сільського господарства в Україні; II етап: 1998–2013 рр. – *формування*, зростання чисельності аграрних господарств, що займалися органічним виробництвом, зареєстрована Асоціація учасників біовиробництва «БІОЛан Україна», пріоритетними напрямками роботи якої стало створення мережі органічних виробників в Україні, розвитку органічного ринку тощо, зареєстровано український орган сертифікації продукції “Органік стандарт”, який є акредитованим та включеним в офіційний перелік органів сертифікації, визнаних у Європейському Союзі, Швейцарії, Канаді тощо, а також відбувалась робота по формуванню ЗУ «Про органічне виробництво», яка завершилась прийняттям у 2013 р. ЗУ «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [3]; III етап: 2014–2018 рр. – *розвитку*, вдосконалення законодавчої бази органічного виробництва в країні, яке завершилось прийняттям у 2018 р. ЗУ "Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, маркування органічної продукції", у якому імplementовано основні ключові положення трьох чинних на той момент Регламентів ЄС: № 834/2007 (2007) 4, № 889/2008 (2008) 5 і № 1235/2008 (2008) [4, с. 88], збільшення чисельності органічних операторів до майже 370 одиниць, зростання обігу та розширення товарної структури (органічний хліб, молоко, ковбаси, фрукти, овочі, соки, напої, сиропи, джеми, мед та крупи) внутрішнього ринку органічної продукції до 17 млн дол. США, та

перетворення України на значного експортера органічної продукції на європейському ринку (майже 85%) і Північноамериканському ринках (12%) всіх поставок [5]; ІУ етап: з 2019 р. продовжується й зараз – *сучасний (або європейський)*, адже у 2020 р. були внесені зміни до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», які вперше надали виробникам органічної

сільгоспродукції можливість отримувати державну підтримку та зафіксовано довгострокові цілі щодо розвитку органічного виробництва в Національній економічній стратегії України на період до 2030 року та Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року, де зазначено, що розвиток органічного виробництва є одним з пріоритетних напрямів середньострокової «зеленої трансформації» сільського господарства, а також, що органічне виробництво може відіграти важливу роль в адаптації до змін клімату і пом'якшенні їх наслідків, а також у збереженні біорізноманіття. У 2022 р. стартувала Грантова програма «Підтримка органічного сектору в Україні», ініційована об'єднанням «Органічна Ініціатива» як реакція на повномасштабне вторгнення росії з метою підтримки виробників органічних продуктів та збереження спроможності органічного сектору України у середньо- та довгостроковій перспективі. У цьому ж році внесені останні зміни до ЗУ «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування», які стосувались унормування сертифікації органічного виробництва, системи контролю й відповідальності за порушення законодавства, а також усунення перешкод для отримання українськими виробниками державної підтримки у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції [6, с. 158] У 2023 р., незважаючи на повномасштабне вторгнення, розпочалася робота двох державних реєстрів у сфері органічного виробництва, обігу і маркування органічної продукції, з'явився перший вітчизняний орган сертифікації Органік Стандарт, який був акредитований Національним агентством з акредитації України згідно з вимогами українського законодавства про органічне виробництво, обіг і маркування органічної продукції і внесений до Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції.

З 2022 року набрали чинності суттєві зміни та вимоги щодо системи правового регулювання органічного виробництва в ЄС, а саме викладені у Регламенті (ЄС) № 2018/848[7]. Тож, як зазначають Прокопенко К.О. та Удова Л.О., структура нового органічного законодавства ЄС являє собою не окремий Регламент, а цілісну систему органічного законодавства, де всі нормативно-правові акти згруповано відповідно до розділів основного регламенту (правила виробництва (рослинництво,

тваринництво, харчові продукти, корми, аквакультура), репродуктивний матеріал рослин і насіння, контроль, торгівля з третіми країнами тощо), і включає низку інновацій, які стосуються: внесення змін до системи контролю за виробництвом органічної продукції шляхом запровадження суворіших превентивних заходів і перевірок усього виробничого ланцюга; введення системи групової сертифікації з метою спрощення процесу сертифікації для дрібних фермерів; запровадження нових правил щодо імпорту органічної продукції у ЄС; збільшення переліку продуктів, на які поширюються органічні правила тощо [4, с. 89]. Таким чином, врахування та впровадження цих норм допоможе розвинути український органічний сектор, гарантуватиме якість продукції, підвищить довіру споживачів та сприятиме євроінтеграції України при забезпеченні дотримання стандартів органічного виробництва українськими сільськогосподарськими товаровиробниками-експортерами.

Література

1. 2025 – рік євроінтеграційних процесів та розвитку внутрішнього ринку: підсумки року в органічному секторі України. URL: <https://agroelita.info/2025-rik-ievrointehratsiynykh-protseviv-ta-rozvytku-vnutrishnoho-rynku-pidsumky-roku-v-orhanichnomu-sektori-ukrainy/>.
2. Понад 90 найменувань: яка органічна продукція лідирує в експорті. URL: <https://agroportal.ua/publishing/analitika/ponad-90-naymenuvan-yaka-organichna-produkciya-lidiruye-v-eksporti/>
3. Етапи розвитку органічного виробництва. URL: <https://organicinfo.ua/stages/>
4. Прокопенко К.О., Удова Л.О. Регулювання органічного сектору в Україні з позицій імплементації нового законодавства ЄС./ *Економіка України*. 2025. № 3 (760). С. 84-97.
5. Експорт української органічної продукції за чотири роки зріс майже вдвічі. URL: <https://agrotimes.ua/agromarket/eksport-ukrayinskoyi-organichnoyi-produkciyi-za-chotyry-roky-zris-majzhe-vdvichi/>.
6. Рибачек В.К. Правові аспекти розвитку органічного агровиробництва в Україні та Франції: ретроспективний аналіз: монографія. Public Law, Human Rights, and Decentralization in Franct find Ukrain: from Histjri to European Integration. Riga, Latvia, 2026. Baltija Publishing. С.143-146. 143 DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-643-0-6...>
7. Бусака Е. Новий Регламент (ЄС) 2018/848 про органічне виробництво. Брюссель, жовтень 2021. URL: https://organicinfo.ua/wp-content/uploads/2022/01/IFOAMEU-_New-Organic-Regulation-_UA.pdf.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-12>

**INTERNATIONAL LEGAL AND NATIONAL FRAMEWORKS
FOR THE DEVELOPMENT OF LEGISLATION ON FOREST
REGENERATION IN AREAS OF UKRAINE AFFECTED
BY THE WAR**

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ
ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВІДТВОРЕННЯ ЛІСІВ
НА ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ
ВНАСЛІДОК ВІЙНИ**

Taranovych A.-M.

*Postgraduate Student at the
Department of Environmental Law
Educational and Scientific Institute of
Law of Taras Shevchenko National
University of Kyiv
Kyiv, Ukraine*

Таранович А.-М.

*аспірантка кафедри
екологічного права
Навчально-науковий інститут права
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Збройна агресія російської федерації проти України спричинила не лише руйнування об'єктів цивільної інфраструктури та значні соціально-економічні втрати, а й глибокі порушення екологічної рівноваги, що особливо виразно проявилися у стані лісів та лісових екосистем.

У сучасних умовах ліси України зазнають негативного впливу внаслідок безпосередніх бойових дій, пожеж, вибухів боєприпасів, мінного забруднення, будівництва фортифікацій, переміщення військової техніки. У зв'язку з цим відтворення лісів на територіях, що постраждали внаслідок війни, не може розглядатися виключно як питання лісокультурної діяльності чи галузевого управління лісовим господарством, а набуває ознак комплексної еколого-правової проблеми, вирішення якої потребує поєднання безпекових, природоохоронних, кліматичних, відновлювальних та євроінтеграційних підходів.

Особливої ваги це набуває з огляду на закріпленій у ст. 16 Конституції України обов'язок держави забезпечувати екологічну безпеку і підтримувати екологічну рівновагу на території України [1]. За звичайних умов правовий механізм відтворення лісів вибудовується на основі положень Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., Лісового кодексу України в редакції Закону України від 08 лютого 2006 року, законів України «Про заборону на проведення суцільних рубок у гірських

ялищево-букових лісах Карпатського регіону» від 10 лютого 2000 р. та «Про рослинний світ» від 09 квітня 1999 р., Правил відтворення лісів, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 01 березня 2007 р. № 303, інших нормативно-правових актів. Проте в умовах воєнного стану цього нормативного масиву недостатньо, оскільки він не враховує специфіки територій, де відтворення лісів об'єктивно пов'язане з потребою попереднього розмінування, оцінки рівня екологічного ураження, встановлення ступеня деградації ґрунтів, визначення можливості природного відновлення лісів та забезпечення довгострокового моніторингу стану відновлюваних територій.

Як зазначається у науковій літературі, «в умовах збройного конфлікту неможливо забезпечити екологічну безпеку, спираючись виключно на норми внутрішнього права, що зумовлює потребу у поєднанні міжнародно-правових і національних механізмів регулювання охорони довкілля [5]. Тож для України має принципове значення збереження біологічного різноманіття, а також упровадження системи заходів щодо відновлення деградованих екосистем, оскільки бойові дії руйнують не лише лісові насадження, а й ширший природний комплекс, що потребує саме екосистемного, а не суто технічного підходу до відтворення лісів. Конвенція про біологічне різноманіття (1992 р.) закріпила обов'язок держав забезпечувати збереження біологічного різноманіття, стале використання його компонентів, а також уживання заходів щодо відновлення деградованих екосистем [1].

Важливе значення для дослідження цієї проблематики мають і міжнародні акти «м'якого права», які сформували загальні засади охорони довкілля в умовах воєнних загроз. У Всесвітній хартії природи (1982 р.) закріплено положення про те, що природа повинна бути захищена від деградації, спричиненої війною чи іншими ворожими діями [2]. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку (1992 р.) прямо визначила, що війна справляє руйнівний вплив на процес сталого розвитку, а держави мають поважати міжнародне право, яке забезпечує захист довкілля під час збройних конфліктів [3]. У зазначених актах не закріплено спеціальних механізмів відтворення лісів, однак їх значення полягає у формуванні методологічної основи для висновку, що повоєнне відтворення лісів слід розглядати не як факультативний напрям природоохоронної політики, а як прояв міжнародного обов'язку держави щодо відновлення довкілля, порушеного внаслідок війни.

Не менш вагоме значення має Угода про асоціацію між Україною та ЄС (2014 р.), яка передбачає співробітництво сторін у сфері охорони довкілля та орієнтує Україну на імплементацію європейських стандартів [1]. У зв'язку з цим формування законодавства про відтворення лісів на територіях, що постраждали внаслідок війни, має здійснюватися з урахуванням тих правових підходів, які вже напрацьовані в ЄС щодо

збереження природних оселищ, охорони біорізноманіття, екосистемного відновлення та довгострокового природоохоронного планування. У Новій лісовій стратегії ЄС до 2030 року (New EU Forest Strategy for 2030, 2021 р.) наголошено на потребі захисту, відновлення та підвищення стійкості лісів, збереження біорізноманіття, наближення лісівництва до природних процесів, а також посилення моніторингу стану лісових екосистем у рамках досягнення кліматичних цілей та цілей із охорони біологічного різноманіття [4].

Актуальність розвитку спеціального законодавства підтверджується започаткуванням у березні 2026 р. спільного проекту України та ФАО з підтримки стійких лісових ландшафтів, спрямованого на політику відновлення, розвиток систем лісовідновлення та залучення зеленого фінансування. [6].

У нашій державі національне законодавство формує загальну основу для регулювання діяльності з відтворення лісів, проте розвиток організаційно-правового механізму відтворення уражених воєнними діями територій є проблемою міждисциплінарного характеру. Відповідно до Лісового кодексу України, метою відтворення лісів є досягнення оптимальної лісистості, підвищення корисних властивостей лісів, поліпшення їх якісного складу, продуктивності та біологічної стійкості [1]. Правила відтворення лісів розраховані на звичайні умови господарювання, тоді як воєнний і повоєнний контекст потребує спеціального врегулювання безпечності ділянок, їх екологічної оцінки, можливості природного поновлення та подальшого екологічного моніторингу.

Суттєвою є і проблема взаємодії лісового законодавства із законодавством про протимінну діяльність. Закон України «Про протимінну діяльність в Україні» від 06 грудня 2018 р. визначає загальні правові та організаційні засади протимінної діяльності [1], однак не встановлює спеціальних правил поєднання процедур розмінування з питаннями відтворення лісів. Як наслідок – виникають прогалини, лісове законодавство не враховує безпекового компоненту уражених воєнними діями територій, а законодавство про протимінну діяльність не пов'язує очищення територій із подальшим відновленням лісових екосистем. Потрібне міжгалузеве нормативне рішення, яке б забезпечило поетапність відновлення: оцінку безпечності та розмінування, екологічне обстеження, визначення моделі відтворення лісу з урахуванням природного стану території, а також тривалий екологічний моніторинг.

Вирішення цієї проблеми має спиратися також на положення Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 р. та Державної стратегії управління лісами України до 2035 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. №

1777-р [1]. Обидва акти орієнтують державу на відновлення природних екосистем, підвищення рівня лісистості, посилення ролі екологічних критеріїв у прийнятті рішень, модернізацію систем управління лісами, підвищення їх стійкості й наближення до європейських підходів.

Отже, міжнародно-правові та європейські засади дають підстави для переходу від вузького розуміння відтворення лісів як сукупності лісокультурних заходів до сучасного розуміння цього процесу як комплексного відновлення лісових екосистем, порушених внаслідок збройного конфлікту. Вдосконалення норм Лісового кодексу України та Правил відтворення лісів повинно відбуватися з урахуванням міжнародних стандартів охорони довкілля під час збройних конфліктів, положень Конвенції про біологічне різноманіття, кліматичних орієнтирів Паризької угоди та екосистемних підходів, сформованих правом Європейського Союзу. Лише за таких умов можливо сформувати ефективний правовий механізм відтворення лісів на воєнно уражених територіях, який відповідатиме потребам екологічної безпеки, повоєнного відновлення України та її євроінтеграційного розвитку.

Література:

1. Нормативно-правові акти наведено у відповідності до офіційного сайту Верховної Ради України. URL: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 27.03.2026).
2. Всесвітня хартія природи 1982 р. хартія (дата звернення: 03.04.2026).
3. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку 1992 р URL: URL: Декларація Ріо-де-Жанейро (дата звернення: 30.03.2026).
4. The EU's New Forest Strategy for 2030 COM 16.07.2021. URL: New Forest Strategy (дата звернення: 30.03.2026).
5. Балюк Г. І., Шомпол О. А. Національні та міжнародно-правові проблеми регулювання охорони довкілля і забезпечення екологічної безпеки під час збройних конфліктів. Адміністративне право і процес. 2015. № 2.
6. Україна спільно з Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН розпочинає розробку проекту з підтримки стійких лісових ландшафтів України. URL: розробка проекту (дата звернення: 27.03.2026).

SECTION 7. ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE. FINANCE LAW. INFORMATION LAW

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-13>

RISK-BASED APPROACH IN THE BORDER CONTROL SYSTEM

РИЗИК-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У СИСТЕМІ ПРИКОРДОННОГО КОНТРОЛЮ

Blyk Yu. O.

*Postgraduate student at the Department
of National, International Law and Law
Enforcement Activities
Kherson State University
Kherson, Ukraine*

Блик Ю. О.

*аспірант кафедри національного,
міжнародного прав та
правоохоронної діяльності,
Херсонський державний університет
м. Херсон, Україна*

Світові інтеграційні процеси, розвиток транскордонної логістики та збільшення міжнародного пасажиропотоку об'єктивно змінили функціональне призначення державних кордонів загалом, та системи прикордонного контролю, зокрема. Концепція тотального, суцільного контролю кожного індивіда чи транспортного засобу, що перетинає кордон, визнана міжнародною спільнотою неефективною, оскільки вона гальмує економічний розвиток і порушує базові права людини на вільне пересування. А тому, на заміну застарілим моделям прикордонного контролю, вітчизняна юридична наука та правозастосовна практика успішно імплементують ризик-орієнтований підхід, який є фундаментальним інструментом європейського інтегрованого управління кордонами (European Integrated Border Management).

У теоретичному вимірі ризик-орієнтований підхід в сфері прикордонного контролю становить собою комплексну інформаційно-аналітичну діяльність, спрямовану на виявлення, оцінку та нейтралізацію загроз безпеки кордону, що дозволяє застосовувати заходи примусу і поглиблених перевірок в межах прикордонного контролю вибірково. Так, аналізуючи новітні парадигми прикордонної безпеки, дослідник В.Л. Зьолка справедливо акцентує увагу на тому, що головним завданням сучасної моделі управління кордонами є «створення та підтримання балансу між забезпеченням належного рівня прикордонної безпеки і збереженням відкритості державного кордону

для законного транскордонного співробітництва, а також осіб, які подорожують» [2]. Підтримуючу дану тезу, підкреслимо, що держаний кордон, у його сучасному розумінні, має перетворитися на своєрідну «розумну мембрану», яка безперешкодно пропускає легальний трафік, проте миттєво реагує на прояви правопорушень.

Концептуальний баланс в межах ризик-орієнтованого підходу в сфері управління кордонами знайшов своє чітке нормативно-правове закріплення в національному законодавстві та діяльності державних органів в сфері прикордонного контролю. Зокрема, у Законі України «Про прикордонний контроль» прямо визначено, що прикордонний контроль здійснюється із застосуванням аналізу та оцінки ризиків (п. 3 ст. 9 «процедура здійснення контролю другої лінії проводиться за результатами аналізу та оцінки ризиків під час виконання процедури контролю першої лінії...» [4]). Щодо практичного впровадження ризик-орієнтованого підходу у сфері прикордонного контролю, слід зауважити, що завдяки тривалій тісній співпраці з іноземними партнерами (наприклад, МОМ, ОБСЄ, Frontex та прикордонними відомствами сусідніх держав) Державна прикордонна служба України успішно пройшла шлях від розробки перших профільних програм (наприклад, Першої відомчої програми запровадження системи аналізу ризиків у 2006-2009 рр., Другої Програми із запровадження системи управління ризиками 2007 р., Третьої Програми розвитку системи аналізу ризиків на період до 2020 р.) до повної нормативної та практичної імплементації системи аналізу ризиків в інтегроване управління кордонами. Сучасний етап розвитку відомчої системи базується на оновленій європейській моделі CIRAM 2.0 (Common Integrated Risk Analysis Model, модель аналізу ризиків держав-членів ЄС, суть якої полягає в комплексному оцінюванні безпеки зовнішніх кордонів шляхом аналізу ризику як взаємозалежної функції дії трьох ключових чинників – загрози, уразливості системи і її потенційних наслідків/впливу) та вимогах візової лібералізації з ЄС, що значно підвищує рівень прикордонної безпеки та забезпечує ефективне прийняття управлінських рішень в сфері управління кордонами для мінімізації загроз в умовах обмежених ресурсів. Практична реалізація цього підходу забезпечується автоматизацією процесів, функціонуванням спільних віртуальних аналітичних центрів, міжвідомчим та міжнародним обміном випереджувальною інформацією, а подальший вектор спрямований на технічне переоснащення і удосконалення підготовки аналітиків для ефективної мінімізації загроз прикордонній безпеці [5]. Отже, з точки зору практичної реалізації, ризик-орієнтований підхід не обмежується фізичною лінією кордону, а працює в межах чотирирівневої системи

безпеки, яка включає заходи в третіх країнах (країнах походження та транзиту), співпрацю з суміжними державами, безпосередній контроль на зовнішньому кордоні, а також правоохоронну діяльність в середині державі.

Безпосередньо під час перетину кордону ризик-орієнтований підхід втілюється через процедури контролю першої та другої лінії. Як зазначає у своїх працях з адміністративної діяльності А.Ф. Мота, ефективна протидія транскордонній злочинності вимагає якісного аналітичного супроводження, яке акумулює статистичні дані та оперативну інформацію для безперервного оновлення індикаторів ризику [3]. Якщо під час базової перевірки на першій лінії спрацьовує певний профіль ризику (наприклад, збіг маршруту руху, нетипова поведінка, певні ознаки в документах), особа виводиться із загального потоку для проведення контролю другої лінії. О.В. Сойко підкреслює, що саме контроль другої лінії, який включає поглиблене вивчення документів та детальне опитування, є винятковою прерогативою системи профілювання, що мінімізує втручання у приватне життя законслухняних подорожуючих [6]. При цьому варто виокремити серйозний проблемний аспект реалізації механізму ризик-орієнтованого підходу, зокрема, надмірне навантаження на інспекторський склад у пунктах пропуску часто призводить до суб'єктивного трактування «потенційних індикаторів» ризику, що може породжувати безпідставні затримки транспорту або, навпаки, корупційні зловживання. Напрямом подолання цієї дискреції є тотальна цифровізація та автоматизація алгоритмів контролю. Науковець О.Б. Ганьба доводить, що ефективність механізму правового регулювання у сфері прикордонної безпеки безпосередньо залежить від інтелектуалізації інформаційного обміну, де рішення про проведення поглибленого контролю формується апаратно-програмними комплексами на основі інтеграції з міжнародними базами даних [1].

Більше того, застосування автоматизованих баз даних (таких як система ПТК АПК «Гарт-1/П», із каналами Інтерполу – Nominal Database, Stolen and Lost Travel Documents та Stolen Motor Vehicles) виводить протидію злочинності на наднаціональний рівень. Зокрема, досліджуючи кримінологічні аспекти транскордонного криміналітету, С.О. Філіпшов переконливо аргументує, що тільки застосування інноваційних технологій, зокрема біометричної ідентифікації та автоматичного таргетингу, дозволяє системі управління ризиками грати на випередження, руйнуючи логістику транснаціональних злочинних синдикатів [7].

Отже, проведений аналіз засвідчує, що трансформація системи прикордонного контролю в умовах глобалізаційних процесів та

інтенсифікації транскордонної мобільності зумовила відхід від концепції тотального контролю на користь ризик-орієнтованої моделі управління кордонами, яка відповідає сучасним європейським стандартам інтегрованого прикордонного менеджменту. Підхід, що ґрунтується на системному аналізі загроз, уразливостей і потенційних наслідків, дозволяє забезпечувати баланс між гарантуванням національної безпеки та дотриманням принципу свободи пересування, оптимізуючи використання ресурсів держави. Водночас ефективність цієї системи значною мірою залежить від рівня технологічного забезпечення та мінімізації суб'єктивного чинника у прийнятті рішень, що актуалізує подальшу цифровізацію і алгоритмізацію процедур прикордонного контролю. Таким чином, ризик-орієнтований підхід виступає ключовим інструментом сучасної прикордонної безпеки, який забезпечує проактивне виявлення загроз і протидію транскордонній злочинності в умовах динамічного розвитку міжнародних зв'язків.

Література:

1. Ганьба О. Б. Правові відносини у сфері прикордонної безпеки України: теоретичні і прикладні проблеми : монографія. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. 552 с.
2. Зьолка В.Л. Охорона національних інтересів України у прикордонній сфері (адміністративно-правовий аспект): монографія. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2015. 672 с. URL: <https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/2918/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F%20%D0%97%D1%8C%D0%BE%D0%BB%D0%BA%D0%B8%20%281%29.pdf> (дата звернення: 14.04.2026)
3. Мота А. Ф. Діяльність Державної прикордонної служби України з протидії нелегальній міграції (адміністративно-правовий аспект): монографія. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2018. 492 с.
4. Про прикордонний контроль: Закон України від 05.11.2009 № 1710-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17> (дата звернення: 21.04.2026)
5. Розвиток системи аналізу ризиків у Державній прикордонній службі України. Державна прикордонна служба України : офіційний вебсайт. URL: https://dpsu.gov.ua/uk/risk-analysis_development (дата звернення: 14.04.2026)
6. Сойко О. В. Прикордонний контроль: vademecum 2. Одеса : Видавництво «Айс Принт», 2024. 468 с.
7. Філіппов С. О. Бар'єрність кордонів vs транскордонна злочинність? Часопис Київського університету права. 2017. № 2. С. 245–250

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-14>

ETYMOLOGY, CONCEPT AND FEATURES OF THE CONVENTION

ЕТИМОЛОГІЯ, ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ КОНВЕНЦІЇ

Varhuliak O. H.

*Doctor of Philosophy,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of State and Legal Disciplines
European University
Kyiv, Ukraine*

Варгуляк О. Г.

*доктор філософії, доцент,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін
ПВНЗ «Європейський університет»
м. Київ, Україна*

Поняття «конвенція» є однією з категорій правової науки, зокрема й науки адміністративного права. Тому, видається за необхідне дослідити історію його становлення. Дослідження генези цього терміна дозволяє глибше осмислити його сучасне нормативне та доктринальне значення.

Перші згадки поняття «конвенція» зафіксовано приблизно 1440-ми роками. Його запозичено з середньофранцузького *convention*, з латинського *conventiō* (народні збори; зближення, зустріч; договір, угода). Це слово пов'язане з дієсловом *conveniō* (сходитися, приходити, збиратися або зустрічатися разом, збиратися, домовлятися, погоджуватися), утвореним за допомогою префікса *con-*(*con-*) (з, разом) + *veniō* (приходити, доходити) [2; 8]. Як бачимо, уже на етимологічному рівні поняття «конвенція» охоплює як процес узгодження позицій, так і його формалізований результат у вигляді договору.

Історично в середньовічний період термін «конвенція» використовувався переважно для позначення договорів між великими країнами. З часом сфера застосування терміна «конвенція» сфера його застосування істотно розширилася і він став використовуватися для опису договорів, укладених між країнами з різних галузей, включаючи політику, торгівлю, зброю та права людини [7].

На офіційному сайті Організації Об'єднаних Націй йдеться про те, що термін «конвенція» може мати як загальне, і спеціальне значення.

Що стосується загального розуміння, то за змістом статті 38(1)(a) Статуту Міжнародного Суду «міжнародні конвенції, як загальні, так і спеціальні» є джерелами права [6]. У цьому загальному вживанні термін «конвенція» включає всі міжнародні угоди, як і загальний термін «договір». Звідси зроблено висновок про те, що загальний термін «конвенція» є синонімом загального терміна «договір».

Стосовно спеціального значення досліджуваної категорії зауважено на тому, що якщо в минулому столітті термін «конвенція» традиційно вживався для позначення двосторонніх угод, то на сьогодні він зазвичай використовується для позначення офіційних багатосторонніх договорів за участю великої кількості сторін. Зазвичай документи, що укладаються під егідою міжнародних організацій, називаються «конвенції». Те саме стосується документів, прийнятих органом міжнародної організації, приміром Міжнародною організацією праці [1].

Якщо говорити про дефініцію поняття «конвенція», то її в наукових джерелах сформульовано як угоду зі спеціальних міжнародних питань економічного, технічного, гуманітарного та військового характеру [5].

Поряд із цим у довідкових джерелах поняття «конвенція» може також вживатися для позначення:

- 1) акту зібрання; зустрічі кількох осіб або окремих осіб;
- 2) союзу; коаліції;
- 3) зборів. У цьому сенсі це слово включає будь-які офіційні збори або зібрання людей для цивільних або церковних цілей.

У контексті останнього з наведених визначень цікавою видається така інформація. У Великій Британії «конвент» – це назва, надана надзвичайним зборам станів королівства, що проводяться без королівського наказу; збори, які повернули Карла II на престол, і які оголосили про зречення Якова II від престолу. Водночас у Сполучених Штатах Америки ця назва дається зборам представників, які формують конституцію уряду або політичне об'єднання; конвент сформував конституцію Сполучених Штатів у 1787 році [9].

Водночас у сучасній правовій доктрині та практиці застосування термін «конвенція» усталено розглядається саме як різновид міжнародного договору.

Як зауважується у Вікіпедії, «конкретні ознаки, за якими той чи інший договір слід називати конвенцією, виділити важко» [4]. Водночас спробуємо виокремити такі ознаки:

- належить до інструментів міжнародного права;
- укладається між суб'єктами міжнародного права;
- породжує права та обов'язки для сторін;
- традиційно є багатостороннім договором;
- встановлює певні правила та стандарти для учасників;
- регулює питання комплексно, охоплюючи всі аспекти того чи іншого питання;
- допомагає державам домовлятися та співпрацювати для досягнення спільних цілей і вирішення глобальних проблем [7].

Показовим прикладом є Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, яка охоплює всі ключові сфери реалізації прав осіб з

інвалідністю, визначає стандарти їх захисту, а також передбачає механізми міжнародного моніторингу та звітування держав-учасниць.

Насамкінець, конвенції існують різних видів. Наприклад, (1) міжнародні конвенції з прав людини, які стандарти і правила для захисту прав людини (зокрема Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю [3]); (2) міжнародні конвенції з торгівлі, які визначають правила та умови для міжнародної торгівлі товарами та послугами; (3) Міжнародні конвенції з охорони навколишнього середовища, які створюють правила та стандарти для охорони довкілля тощо [7].

Отже, зазначене дає підстави для висновків про те, що поняття «конвенція» має глибоке історичне та етимологічне коріння, що поєднує процес узгодження волі сторін і його юридично оформлений результат. У сучасній правовій науці та практиці «конвенція» розглядається як різновид міжнародного договору, переважно багатостороннього характеру. Конвенції відіграють ключову роль у формуванні міжнародних стандартів та є важливим інструментом імплементації міжнародних зобов'язань держав.

Література:

1. Визначення термінів. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/
2. Конвенції – етимології. Горох: онлайн-бібліотека. URL: <https://goroh.pp.ua/%D0%95%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97>
3. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
4. Конвенція. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F>
5. Право міжнародних договорів. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/mg/lectures/lecture_3.html
6. Статут Міжнародного суду. URL: <https://www.un.org/ru/icj/statut.shtml>
7. Що таке Конвенція. URL: <https://xn----8sbptrz0c.xn--j1amh/%D0%BA/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F.html>
8. Convention. URL: <https://en.wiktionary.org/wiki/convention>.
9. Convention. URL: <https://webstersdictionary1828.com/Dictionary/convention>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-15>

**INVALIDITY OF AN ADMINISTRATIVE ACT
AS A CATEGORY OF ADMINISTRATIVE LAW**

**НІКЧЕМНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНОГО АКТА
ЯК КАТЕГОРІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА**

Godulyan G. O.

*2nd year master's student
National University "Odesa Law
Academy"
Odesa, Ukraine*

Годулян Г. О.

*студент 2 курсу магістратури
Національний університет
«Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Категорія нікчемності традиційно сформувалася в межах цивілістичної доктрини, де недійсний правочин розглядається як такий, що не породжує юридичних наслідків із моменту його вчинення незалежно від факту судового підтвердження [1, с. 24-25]. Проте впровадження цієї конструкції у сфері адміністративного права створює низку суперечностей і потенційних проблем правозастосування, оскільки адміністративний акт має іншу юридичну природу, ніж приватноправовий правочин, будучи формою реалізації публічної влади та інструментом владного впливу адміністративного органу на сферу публічно-правових відносин.

Питання про існування таких дефектів адміністративного акта, які свідчать про його юридичну нікчемність із моменту прийняття, не було предметом всебічного обговорення, зважаючи на усталену презумпцію чинності адміністративного акта: навіть дефектний акт до моменту його офіційного скасування або визнання протиправним зазвичай вважається таким, що підлягає виконанню [2, с. 34]. У європейській адміністративно-правовій традиції концепція нікчемності адміністративного акта використовується, однак переважно як виняткова конструкція, що застосовується у випадках найбільш грубих і очевидних порушень [3; 4, с. 119]. Йдеться насамперед про акти, прийняті органом поза межами компетенції, акти з очевидно протиправним змістом або акти, ухвалення яких супроводжувалось фундаментальним порушенням процедури. Водночас навіть у таких випадках нікчемність не означає автоматичного неіснування акта в правовій реальності. Фактично такий акт може породжувати певні управлінські, організаційні, майнові наслідки до моменту офіційного

реагування держави. Таким чином, фундаментальною проблемою категорії нікчемності в адміністративному праві є суперечність між двома базовими підходами: з одного боку, нікчемний акт не повинен створювати юридичних наслідків із моменту прийняття, але з іншого боку, сама природа адміністративного акта передбачає його обов'язковість і дію до моменту припинення у встановленому порядку. Така суперечність яскраво проявляється у контексті принципу правової визначеності, який вимагає стабільності адміністративних правовідносин та передбачуваності дій публічної адміністрації.

Після прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру» [5] проблема нікчемності адміністративних актів отримала новий зміст, оскільки Закон фактично визнав існування категорії нікчемного адміністративного акта, але при цьому не сформував завершеної моделі її застосування: яким чином встановлюються «очевидні значні недоліки», хто має право її констатувати, чи може адміністративний орган самостійно не виконувати власний нікчемний акт, чи потребує нікчемність офіційного підтвердження, чи вправі приватна особа ігнорувати акт, який вона вважає нікчемним. Не менш важливим питанням є співвідношення нікчемності з такими формами реагування на дефектний адміністративний акт, як скасування, відкликання, виправлення помилок, визнання акта протиправним у судовому порядку. Ці питання створюють конфлікт, який не може бути вирішений, оскільки випливають із взаємовиключних концептів.

Пропонуємо поглянути на нікчемність адміністративного акту з іншого ракурсу. Проблема полягає не лише в тому, що Закон України «Про адміністративну процедуру» не дає вичерпної відповіді на всі питання застосування нікчемності. Сама категорія нікчемності нерідко сприймається за аналогією з традиційним поділом дефектних актів на нікчемні та оспорювані. Такий підхід має пояснювальне значення, однак потребує уточнення, оскільки названі категорії не є повністю однопорядковими. Нікчемність характеризує особливий юридичний стан акта, тоді як оспорюваність радше вказує на можливість усунення дефектного, але чинного адміністративного акта в адміністративному або судовому порядку. Саме тому поділ дефектних адміністративних актів на нікчемні та оспорювані варто розуміти не як розмежування незаконних актів за ступенем протиправності, адже якщо виходити лише з інтенсивності порушення, – нікчемність перетворюється на посилену форму протиправності й фактично дублює загальну конструкцію незаконного адміністративного акта. Як уявляється цінність категорії «нікчемність» полягає не стільки у фіксації особливо грубого дефекту, скільки у зміні правового режиму такого акта.

Для дефектного, але чинного адміністративного акта характерною є загальна логіка усунення з правового обігу: такий акт набирає чинності, породжує юридичні наслідки та зберігає обов'язковість до моменту його скасування, відкликання, визнання протиправним чи недійсним у встановленому порядку. Його дефектність створює підстави для перегляду, але сама по собі не заперечує юридичного існування акта як владного рішення. Тому правове реагування у цьому випадку спрямоване на припинення дії акта, усунення його наслідків або відновлення порушеного становища залежно від характеру порушення, добросовісності адресата, прав третіх осіб та принципу пропорційності. Для нікчемного адміністративного акта характерною є інша логіка – логіка невизнання юридичної сили. Такий акт не потребує припинення чинності у звичайному розумінні, оскільки його дефект перешкоджає самому набранню чинності. Відповідно, правове реагування має полягати не стільки у скасуванні акта, скільки в офіційній констатації його нікчемності, невизнанні за ним здатності породжувати юридичні наслідки та врегулюванні фактичних наслідків його появи в управлінській практиці.

Такий підхід дозволяє інакше поставити питання про підстави нікчемності. Вони мають визначатися функціонально – через здатність відповідного дефекту змінити режим адміністративного акта. Нікчемність можуть зумовлювати лише такі порушення, які руйнують саму можливість визнання акта належним результатом реалізації публічно-владної компетенції. Якщо ж дефект потребує доказування, оцінки обставин, тлумачення норми, перевірки меж дискреції або зважування інтересів, такий акт має залишатися у режимі дефектного, але чинного акта, що підлягає оскарженню чи іншому способу усунення.

Таким чином, нікчемність не є просто посиленою формою протиправності. Питання про здатність адміністративного акта породжувати правові наслідки з моменту прийняття має значення не лише для оцінки самого акта, а й для визначення правової долі дій, вчинених на його підставі. Саме від цього залежить, чи може акт бути підставою для виконання, примусу, прийняття похідних рішень, а також як мають розподілятися ризики між адміністративним органом і адресатом у разі фактичного виконання такого акта. І оспорювані, і нікчемні адміністративні акти можуть призводити до однакового кінцевого результату (зумовити необхідність відновлення попереднього становища, перегляду похідних рішень або компенсації шкоди), але породжують при цьому різні режими реагування на дефекти.

Під режимом реагування на дефект адміністративного акта слід розуміти не окремий процедурний спосіб його перевірки, а сукупність правових наслідків, які настають залежно від того, чи визнається акт

таким, що набрав чинності та був здатний породжувати юридичні наслідки. Інакше кажучи, режим реагування визначає не лише те, яким способом дефект буде встановлено, а насамперед те, як оцінюється сам акт, дії, вчинені на його підставі, похідні рішення та можливість збереження або усунення вже створених наслідків.

Такий підхід дозволяє зняти проблему пошуку окремої, спеціальної процедури встановлення нікчемності адміністративного акта. Нікчемність має бути встановлена тими самими інституційними способами, що й інші дефекти адміністративного акта: самим адміністративним органом у межах самоконтролю, органом адміністративного оскарження або судом під час розгляду публічно-правового спору. Відмінність полягає саме в юридичному значенні такого встановлення: нікчемність акту є не позбавляє його юридичної сили на майбутнє, а підтверджує, що така сила не виникла від самого початку, і тому його наслідки оцінюються як наслідки дій, вчинених без належної адміністративно-правової підстави.

Отже, специфіка нікчемності полягає в тому, що вона змінює зміст правового реагування на дефект. Такий правовий режим характеризується наступними ознаками: 1) виключається можливість використання адміністративного акта як підстави для виконання, примусу або прийняття похідних рішень. Нікчемність може бути прямо встановлена за вимогою заінтересованої особи органом, який прийняв акт, або судом або опосередковано – під час оскарження дій, рішень чи заходів примусу, що ґрунтувалися на такому акті; 2) персональна відповідальність посадової особи за прийняття, підтримання або примусове виконання акта, який не набув чинності. Якщо нікчемність означає, що акт не набрав чинності через очевидні значні недоліки, то сам факт прийняття такого акта має отримати окрему юридичну оцінку. Тому доцільним є запровадження спеціальної підстави дисциплінарної відповідальності посадової особи за прийняття нікчемного адміністративного акта або за подальше використання такого акта як підстави для управлінських дій. Така відповідальність має наставати лише за прийняття акта з очевидними значними недоліками, які відповідно до закону перешкоджають набранню ним чинності. Очевидність і значущість дефекту в цьому випадку стануть запобіжниками від надмірного покарання посадових осіб за складні або дискусійні питання правозастосування; 3) допустимість невиконання нікчемного акта адресатом. Оскільки нікчемний адміністративний акт не набирає чинності, адресат не повинен бути зобов'язаний до його виконання. Водночас особа, яка самостійно кваліфікує акт як нікчемний і відмовляється від його виконання, бере на себе ризик помилкової оцінки. З метою зменшення цього ризику доцільно передбачити

обов'язок особи офіційно повідомити адміністративний орган про невизнання юридичної сили акта та вимагати перевірки його нікчемності. Таке повідомлення не повинно автоматично блокувати подальші дії адміністративного органу, однак перетворює невиконання з пасивного ігнорування на зафіксовану правову позицію учасника адміністративних правовідносин; 4) неможливість збереження похідних наслідків. Якщо певний обов'язок, примус, стягнення, відмова у реалізації права або похідне рішення спиралися виключно на нікчемний адміністративний акт, вони не можуть зберігатися як належно обгрунтовані, оскільки первинний акт не набув юридичної сили. На відміну від ситуації подальшого скасування дефектного, але чинного акта, тут не йдеться про втрату підстави на майбутнє: така підстава не визнавалася належною від самого початку. Тому кожний похідний наслідок має або отримати інше самостійне правове обгрунтування, або бути усунений шляхом скасування, повернення сплаченого, компенсації шкоди чи відновлення попереднього становища особи. Якщо єдина підстава – нікчемний акт, жоден наслідок не може бути збережений без нового самостійного правового обгрунтування.

Таким чином, пропонуємо нікчемність адміністративного акта розглядати як спеціальний правовий режим акта, що не набув юридичної сили. Це дозволить перевести дискусію у конструктивне русло і скласти парадоксальність конструкції нікчемності адміністративного акта. Вихід із цього тупика полягає не у пошуку окремої процедури скасування нікчемного акта, і не у визнанні права учасників адміністративних відносин робити вигляд, що владного волевиявлення адміністративного органу не існує, а у визначенні спеціального режиму поведінки з актом, який фактично з'явився в адміністративній практиці, але не може визнаватися належною правовою підставою.

Література:

1. Бабіч І.Г. Недійсність правочину як форма захисту цивільних прав: огляд концепцій і поглядів. *Часопис цивілістики*. 2023. № 48. С. 21-26. URL: <https://clj.nuoua.od.ua/archive/48/2.pdf>

2. Карабін Т.О., Хохлова І.В., Тернушак М.М., Фенич Я.В., Пилип В.В, Головацький Н.Т., Болдіжар С.О., Гербут В.С., Малеш П.В., Сухан І.С. Методична розробка для студентів юридичного факультету. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2024. 68 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9b2a8b36-fd40-4d4f-ad30-30482f756877/content>

3. Тимошук В. Адміністративні акти в Україні – повернення до європейських традицій належного урядування. URL: http://www.pravo.org.ua/images/documents/Tymoshchuk_11_05_2012.pdf.

Сьогодні в Україні сформувалося кілька основних методів правомірної оптимізації. По-перше, це використання механізму перерозподілу доходів через фізичних осіб-підприємців (ФОП), які перебувають на спрощеній системі оподаткування. У цій моделі прибуток компанії спрямовується на оплату послуг ФОП, що дозволяє суттєво зменшити базу оподаткування податком на прибуток для підприємств на загальній системі. Ця практика набула особливого поширення в IT-секторі, де відбувається залучення фахівців як незалежних контрагентів-платників єдиного податку.

По-друге, поширеним методом є реєстрація бізнесу за кордоном, що передбачає акумулювання прибутку в юрисдикціях із більш сприятливим кліматом (так звані «офшори»). Власник вибудовує ланцюг контрольованих операцій, щоб змістити центр прибутку в зону з низькою або нульовою ставкою податку. Проте варто зауважити, що цей шлях стає дедалі ризикованішим. Державна податкова служба України посилює контроль за трансфертним ціноутворенням, що може призвести до значних донарахувань [2]. Реєстрація бізнесу за кордоном приваблює підприємців не лише низькими ставками, а й спрощеним обліком. Наприклад, у європейських офшорних юрисдикціях вимоги до бухгалтерії мінімальні, хоча обов'язковим залишається щорічний аудит [3]. Глобальна тенденція боротьби з деофшоризацією, яку підтримують МВФ та центральні банки, поступово звужує можливості для використання таких схем.

Важливим інструментом оптимізації є система податкових пільг. Згідно з Податковим кодексом України, вони можуть реалізуватися через податкові вирахування (знижки), зменшення вже нарахованих зобов'язань, застосування знижених ставок або повне звільнення від платежів на певний період (податкові канікули) [1]. Знижки поділяються на лімітовані та нелімітовані, залежно від обсягу витрат, що можуть бути враховані. Також бізнес може застосовувати механізми відстрочки платежів, наприклад, через податковий кредит. Важливо пам'ятати, що використання пільг є правом, а не обов'язком платника (за винятком ПДВ), і невикористані пільги не підлягають перенесенню на майбутні періоди чи відшкодуванню.

Додатковими методами управління податковим навантаженням є делегування обов'язків та об'єктне регулювання. Делегування передбачає передачу функцій зі сплати основних податків спеціалізованим структурам для мінімізації ризиків та оптимізації прибутку. Об'єктне регулювання полягає у виведенні певних операцій з-під оподаткування без шкоди для основної господарської діяльності. Крім того, слід зазначити про метод відстрочки платежу, який дозволяє

синхронізувати момент сплати податку з моментом фактичного отримання доходу або виникнення об'єкта оподаткування.

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що комплексний підхід до податкової оптимізації має поєднуватися зі стратегічними цілями держави. Збільшення бюджетних надходжень повинно відбуватися не через податкове навантаження на існуючих платників податків, а шляхом розширення їхньої кількості та підвищення прозорості адміністрування. Ключовим аспектом ефективного функціонування податкової системи є чітке розмежування між легальною оптимізацією та протиправним ухиленням від сплати податків. Оптимізація оподаткування – це виключно законний процес використання платником можливостей, наданих державою (пільги, спеціальні режими, канікули), натомість будь-які спроби маніпуляції звітністю чи приховування доходів виходять за межі оптимізації оподаткування та повинні мати наслідком притягнення до юридичної відповідальності. Оптимізація оподаткування в Україні є необхідною умовою для підтримки конкурентоспроможності бізнесу та стимулювання інвестицій.

Література:

1. Податковий кодекс України: Закон, Кодекс від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
2. Державна податкова служба України. Офіційний портал. URL: <https://tax.gov.ua/>.
3. Шелудько В.М. Фінансовий ринок. Навчальний посібник. Київ. Знання – Прес, 2007. 535с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-17>

**PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION
OF RELATIONS IN THE FIELD OF PHYSICAL CULTURE
AND SPORTS**

**ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН
У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ**

Zhyvytsia O. O.
*Postgraduate Student
at the Department of National,
International Law
and Law Enforcement Activities
Kherson State University
Kherson, Ukraine*

Живиця О. О.
*аспірант кафедри національного,
міжнародного права
та правоохоронної діяльності
Херсонський державний університет
м. Херсон, Україна*

Розбудова соціальної та правової держави неможлива без належного забезпечення розвитку гуманітарної сфери, яка безпосередньо впливає на якість життя населення, зокрема, відповідно до ст. 49 Конституції України «Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя» [5]. Зважаючи на такий високий рівень конституційного гарантування, сфера фізичної культури і спорту потребує якісного та ефективного впорядкування, яке реалізується переважно через механізм адміністративно-правового регулювання.

У цьому аспекті принципи адміністративно-правового регулювання публічного адміністрування у сфері фізичної культури і спорту становлять ідеологічну та нормативну основу організації й здійснення управлінської діяльності у відповідній сфері. Досліджуючи цей концепт у розрізі державного управління, М.А. Слободянюк констатує, що правові принципи – це не просто абстрактні закономірності, а реальні правила, якими органи публічної адміністрації повинні керуватися у своїй повсякденній діяльності. Їхня роль є ключовою, адже саме через призму принципів здійснюється тлумачення правових норм, визначається вектор правозастосовної практики та здійснюється подолання прогалин у законодавстві [7, с. 52].

Звертаючись до практики нормативного закріплення принципи адміністративно-правового регулювання публічного адміністрування у сфері фізичної культури і спорту, варто відзначити певні термінологічні та концептуальні розбіжності, що впливають на уніфіковане розуміння

та застосування відповідних положень у правозастосовній практиці. Зокрема, ст. 4 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» визначає засади державної політики у сфері фізичної культури і спорту, серед яких можна відмітити пріоритет гуманітарної політики, розвиток особистості та здорового способу життя, фізичне і духовне вдосконалення та імідж держави, гуманізм і гендерна рівність, захист дітей від насильства та дискримінації, рівність прав і можливостей, безпека учасників та глядачів, безперервність занять спортом, етичні та моральні цінності, соціально-правовий захист, підтримка громадських спортивних об'єднань, доступність і якість послуг, підтримка напрямів фізичної культури та спорту, інклюзивність для осіб з інвалідністю, розвиток благодійності, орієнтація на міжнародні стандарти і традиції, дотримання соціальних стандартів [6]. Проте, як цілком обгрунтовано підкреслює Д.В.Константинов, на законодавчому рівні перелік принципів публічного адміністрування у сфері фізичної культури і спорту не є вичерпним, оскільки закон оперує терміном «засади», які у своїй більшості стосуються напрямків діяльності, аніж встановлюють базові фундаментальні правила [4, с. 52]. *Вказана законодавча невизначеність зумовлює суттєві ускладнення у сфері правозастосування, оскільки відсутність чітко структурованої системи принципів адміністративного регулювання на законодавчому рівні ускладнює окреслення меж дискреційних повноважень органів публічної влади та знижує рівень правової визначеності для суб'єктів у сфері фізичної культури і спорту.*

Поглиблюючи аналіз зазначеної проблеми, М.А. Слободянюк також звертає увагу на те, що у Законі України «Про фізичну культуру і спорт» відсутнє закріплення таких фундаментальних регулятивів для управлінської діяльності, як принципи верховенства права та законності, що об'єктивно вимагає відповідного доповнення нормативного акта [7, с. 53]. На нашу думку, *подолання цієї проблеми вбачається у проведенні системної кодифікації спортивного законодавства*, що дозволить виокремити загальноправові та спеціальні принципи у самостійний структурний блок, усунувши дублювання та суперечності між підзаконними актами.

Серед спеціальних принципів адміністративно-правового регулювання публічного адміністрування у сфері фізичної культури і спорту ключове місце посідає *принцип гарантування рівних прав та можливостей громадян*. Аналізуючи цей аспект та відповідні виклики сьогодення, А.В. Багрій наголошує, що забезпечення рівних прав є фундаментальним завданням регулювання, яке безпосередньо спрямоване на подолання нерівності, нівелювання гендерних бар'єрів та створення умов для інклюзивного доступу осіб з інвалідністю до

спортивної інфраструктури [1, с. 54]. В свою чергу зауважимо, що реалізація зазначеного принципу в умовах сучасного суспільного розвитку потребує не лише формального закріплення рівних прав, а й створення дієвих організаційно-правових механізмів їх забезпечення, зокрема через адаптацію спортивної інфраструктури, впровадження інклюзивних практик, а також запобігання будь-яким формам дискримінації у сфері фізичної культури і спорту. Водночас ефективність його втілення значною мірою залежить від узгодженості дій органів публічної влади, місцевого самоврядування та спортивних організацій, що мають забезпечувати реальну, а не декларативну рівність можливостей для всіх категорій громадян.

Не менш важливим специфічним регулятивом адміністративно-правового регулювання публічного адміністрування у сфері фізичної культури і спорту є *принцип оздоровчої спрямованості*. Згідно з дослідженнями С.М. Домбровська, С.А. Вавренюка та В.В. Палюх цей принцип виражає обов'язкову вимогу досягнення позитивного ефекту для здоров'я в процесі занять фізичною культурою і спортом, безпосередньо орієнтуючи всіх учасників правовідносин на неухильне дотримання правил безпеки та методичних вказівок [3, с. 28]. У цьому контексті принцип оздоровчої спрямованості виступає не лише орієнтиром для організації фізкультурно-спортивної діяльності, а й обов'язковим нормативним стандартом, що зобов'язує суб'єктів відповідних правовідносин забезпечувати пріоритет збереження і зміцнення здоров'я учасників, мінімізувати ризики травматизму та формувати безпечне середовище для систематичних занять фізичною культурою і спортом.

З точки зору організації безпосереднього управлінського процесу та розбудови інституційної інфраструктури, система принципів має включати організаційно-функціональні засади адміністративно-правового регулювання публічного адміністрування у сфері фізичної культури і спорту. Досліджуючи даний аспект, С.М. Балабан формулює перелік базових принципів, до якого включає принципи координації, єдності, децентралізації, деконцентрації, субсидіарності та партнерства [2, с. 169]. Зокрема, у сучасних умовах державотворення *реалізація принципів децентралізації та субсидіарності є особливо нагальною*, оскільки передача адміністративних повноважень на рівень територіальних громад дозволяє максимально наблизити фізкультурно-спортивні послуги до їх безпосереднього споживача. Практика свідчить, що впровадження зазначених принципів сприяє підвищенню ефективності управлінських рішень, більш раціональному використанню ресурсів на місцевому рівні та оперативному реагуванню на потреби населення у сфері фізичної культури і спорту, що, у свою

чергу, забезпечує підвищення якості та доступності відповідних послуг для громадян.

Окрім того, суттєвою особливістю адміністративно-правового регулювання у сфері спорту є його тісна взаємодія з приватноправовими механізмами та локальними нормативними актами спортивних організацій, що в сукупності формують комплекс так званого «м'якого спортивного права» (*lex sportiva*). Така взаємодія зумовлює поєднання імперативних та диспозитивних регуляторних підходів, забезпечуючи більш гнучке і адаптивне правове регулювання спортивних відносин у сучасних умовах їх розвитку. Д.В. Константинов дуже доречно зауважує, що правові основи функціонування даної сфери об'єктивують трискладову систему принципів – принципи діяльності публічної адміністрації, принципи діяльності інших суб'єктів, а також принципи побудови та розвитку взаємовідносин між ними [4, с. 54]. На практиці це означає, що державні органи не можуть діяти суто директивними методами, а повинні спиратися на *принцип партнерської взаємодії та визнання автономії спорту*. Тільки такий баланс забезпечує ефективне поєднання державного регулювання та саморегуляції спортивної сфери, що дозволяє досягати оптимального узгодження публічних інтересів із автономією спортивних організацій, підвищувати результативність управлінських рішень та сприяти сталому розвитку фізичної культури і спорту як соціально значущого інституту.

Отже, проведене дослідження засвідчує, що принципи адміністративно-правового регулювання відносин у сфері фізичної культури і спорту становлять системоутворюючу основу відповідного механізму публічного адміністрування, забезпечуючи його ціннісну, нормативну та організаційну єдність. Їх зміст охоплює як загальноправові засади (верховенство права, законність, рівність, гарантування прав і свобод), так і спеціальні регулятиви (оздоровча спрямованість, інклюзивність, доступність, безпека), а також організаційно-функціональні принципи управління (децентралізація, субсидіарність, координація, партнерство). Водночас встановлено, що чинне законодавство характеризується певною фрагментарністю та термінологічною неузгодженістю у визначенні принципів, що ускладнює їх уніфіковане застосування у правозастосовній практиці та знижує рівень правової визначеності для суб'єктів спортивних правовідносин. У цьому контексті особливого значення набуває необхідність систематизації та кодифікації спортивного законодавства з метою формування чіткої, структурованої системи принципів адміністративно-правового регулювання. Додатково підкреслено, що ефективність реалізації зазначених принципів значною мірою залежить від збалансованого поєднання імперативного державного регулювання

та автономії спортивних організацій у межах «м'якого права» (lex sportiva), що забезпечує гнучкість, адаптивність і результативність управління у сфері фізичної культури і спорту.

Література:

1. Багрій А. В. Рівні права та можливості громадян у сфері фізичної культури і спорту як об'єкт адміністративно-правового регулювання. Науковий вісник публічного та приватного права. 2024. Вип. 4. С. 72–76. URL: <https://nvppp.in.ua/vip/2024/4/14.pdf> (дата звернення: 22.04.2026)
2. Балабан С. М. Публічне адміністрування сферою фізичної культури та спорту : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.07. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2017. 207 с. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/dissertations/13/2.pdf> (дата звернення: 21.04.2026)
3. Домбровська С. М., Вавренюк С. А., Палюх В. В. Державне регулювання фізичної культури та спорту в Україні : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2020. 313 с. URL: <https://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/10760/1/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F%20%D0%92%D0%B0%D0%B2%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%8E%D0%BA.pdf> (дата звернення: 12.04.2026)
4. Константинов Д. В. Принципи діяльності суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері фізичної культури і спорту. Адміністративне право і процес; Фінансове право; Інформаційне право. 2023. № 20. С.52-58. URL: https://legalnovels.in.ua/journal/20_2023/7.pdf (дата звернення: 20.04.2026).
5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (дата звернення: 21.04.2026)
6. Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24.12.1993 № 3808-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12> (дата звернення: 16.04.2026)
7. Слободянюк М.А. Адміністративно-правове регулювання публічного управління у галузі фізичної культури та спорту: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 198 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f8cc4b17-480a-47d6-a827-25a5ef295f0a/content> (дата звернення: 21.04.2026)

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-18>

**REGULATORY AND LEGAL SUPPORT
FOR THE ORGANIZATION OF THE ACTIVITIES
OF THE INVESTIGATIVE UNITS OF THE NPU AS THE MAIN
SUBJECT OF INVESTIGATION IN THE CONDITIONS
OF THE LEGAL REGIME OF MARTYR STATE
AND AFTER THE WAR PERIOD**

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ
ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ НПУ ЯК ОСНОВНОГО
СУБ'ЄКТА РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО
РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯ ВОЄННИЙ ПЕРІОД**

Kmet A. S.

*Postgraduate Student
Odessa State University of Internal
Affairs
Odesa, Ukraine*

Кметь А. С.

*аспірантка
Одеський державний університет
внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

Сучасний етап розвитку України під час дії правового режиму воєнного стану характеризується функціонуванням правоохоронної системи в умовах підвищених безпекових викликів, де особливого значення набуває належне нормативно-правове забезпечення діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України, які є одним із суб'єктів досудового розслідування кримінальних правопорушень, від ефективності діяльності яких залежить забезпечення законності, правопорядку, а також дотримання прав і свобод людини. Нормативно-правове забезпечення організації діяльності слідчих підрозділів НПУ складається із ряду законодавчих актів, серед яких центральне місце посідає Конституція України[1], Кримінальний процесуальний кодекс України[2], закони України «Про Національну поліцію»[3], «Про правовий режим воєнного стану»[4], а також підзаконні нормативно-правові акти, що регламентують внутрішню організацію діяльності слідчих органів. Так, статтею 8 Конституції України закріплено верховенство права та пріоритет прав і свобод, стаття 19 закріплює законність діяльності органів державної, у тому числі слідчі працюють лише на підставі та у межах закону. Зрозумілим чином, право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); недоторканність житла (ст. 30); таємниця листування і приватного життя (ст. 31–32); право на захист (ст. 59) та презумпція невинуватості (ст. 62)[1] є базовими критеріями,

що встановлюють межі втручання у права людини, визначають стандарти допустимості доказів а також забезпечують баланс між ефективністю розслідування та правами особи.

Основну роль у розслідуванні слідчих відіграють норми Кримінального процесуального кодексу України, які регламентують порядок проведення слідчих (розшукових) дій, процедури збирання, фіксації та оцінки доказів, а також встановлює межі повноважень слідчого та передбачає механізми процесуального контролю (слідчий суддя, прокурор) [2].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану»[4]. адаптував суспільство, у тому числі і слідчі підрозділи до умов надзвичайного стану. Тобто значно розширив повноваження правоохоронних органів, вніс можливість тимчасового обмеження конституційних прав і свобод та запровадив особливі режими, такі як комендантську годину, перевірку документів тощо

Слід зазначити, що в умовах воєнного стану всі вище перераховані закони зазнали суттєвих змін, а саме значно внесено зміни щодо розширення повноваження, як поліцейських в цілому так і слідчих зокрема, а також значно спрощено окремі процедури досудового розслідування, а також внесено зміни до підходів взаємодії з іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони.

Особливості організації діяльності слідчих підрозділів у період воєнного стану обумовлені необхідністю оперативного реагування на нові види кримінальних правопорушень, зокрема воєнні злочини, злочини проти основ національної безпеки, колабораційну діяльність, терористичні акти та інші, з чим передбачено низку спеціальних процесуальних механізмів, спрямованих на забезпечення ефективності досудового розслідування в умовах обмежених ресурсів, підвищеної небезпеки та нестабільності правового середовища. Так, наприклад до Кримінального процесуального кодексу України внесено новий розділ IX-1 «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». Однак, слід зазначити, що важливим є дотримання балансу між необхідністю оперативно проводити слідчі дії та дотримуватися і не порушувати прав і свобод громадян, що становить в умовах сьогодення певні проблеми кримінального процесу.

Окрім того, перед слідчими підрозділами НПУ з'являться нові виклики у післявоєнний, а саме щодо необхідності документування наслідків збройної агресії, відновленням правопорядку на деокупованих територіях, відшкодуванням збитків завданих збройною агресією, а також інтеграцією міжнародних стандартів розслідування, зокрема у сфері воєнних злочинів. Тобто, можемо стверджувати, що нормативно-правове забезпечення організації діяльності слідчих підрозділів

Національної поліції України в умовах воєнного стану є складною, багаторівневою системою, що зазнає динамічних змін відповідно до безпекових викликів та потреб держави, а його особливістю є поєднання загальних засад кримінального процесу з спеціальними правовими режимами, спрямованими на забезпечення оперативності, гнучкості та ефективності досудового розслідування.

Таким чином, ефективна організація діяльності слідчих підрозділів НПУ можлива лише за умови системного, узгодженого та сучасного нормативно-правового регулювання, яке враховує як особливості воєнного стану, так і перспективи післявоєнного розвитку держави. Удосконалення такого регулювання має стати одним із пріоритетів правової політики України у сфері забезпечення правопорядку та національної безпеки.

Література:

1. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL. akon.rada.gov.ua/rada/show/254к/96-вр
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 04.03.2026, 4651-VI URL. akon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text
3. Про Національну поліцію. Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
4. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-19>

**SYSTEM OF EXTRAJUDICIAL CONTROL
OVER THE ACTIVITIES OF PUBLIC ADMINISTRATION
ENTITIES IN THE FIELD OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY**

**СИСТЕМА ПОЗАСУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ
СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ
У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Nadieiko M. M.

PhD in economics

Надейко М. М.

кандидат економічних наук

Система позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності є багаторівневою та включає широкий спектр інституційних суб'єктів, які здійснюють перевірку, оцінку, моніторинг і реагування на дії або бездіяльність органів державної влади та місцевого самоврядування поза межами судового процесу. Такий контроль має превентивний, коригувальний і гарантійний характер, оскільки спрямований на забезпечення законності, прозорості, ефективності управлінських рішень і захист прав суб'єктів господарювання. Його особливість полягає у відсутності судової процедури як обов'язкового елементу, що, водночас, не зменшує значення відповідних механізмів впливу, адже вони здатні забезпечити оперативне реагування на порушення та мінімізувати витрати часу і ресурсів бізнесу.

Центральне місце у системі позасудового контролю посідають органи державного контролю (нагляду), які діють відповідно до принципів, визначених законодавством про державний нагляд у сфері господарської діяльності. Ці органи уповноважені здійснювати планові та позапланові перевірки суб'єктів господарювання, однак їх діяльність також підлягає контролю з боку інших інституцій, що забезпечує баланс між регуляторним впливом держави та свободою підприємництва. До таких органів належать, зокрема, центральні органи виконавчої влади зі спеціальними контрольними повноваженнями (наприклад, податкова, митна служби, екологічна інспекція), які діють у межах компетенції, визначеної профільними законами. Водночас, їх діяльність обмежується принципами недискримінаційності, пропорційності та відкритості, що закріплено у законодавстві [1].

Окрему роль у позасудовому контролі відіграють органи фінансового моніторингу, які забезпечують протидію легалізації (відмиванню)

доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму. Вони здійснюють аналіз фінансових операцій, що можуть свідчити про незаконну діяльність, і взаємодіють як з державними органами, так і з суб'єктами первинного фінансового моніторингу, до яких належать банки, страхові компанії, аудитори та інші фінансові установи. Такий контроль має не лише економічне, але й безпекове значення, оскільки спрямований на забезпечення стабільності фінансової системи та довіри до неї [2].

Окремої уваги у системі позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності заслуговує Державна аудиторська служба України, яка є ключовим органом державного фінансового контролю. Її діяльність спрямована на забезпечення законності, ефективності, результативності та цільового використання державних і місцевих фінансових ресурсів, що безпосередньо впливає на умови функціонування підприємницького середовища. У контексті позасудового контролю цей орган виконує функцію незалежного фінансового аудиту діяльності органів влади, державних підприємств та інших розпорядників бюджетних коштів, що дозволяє виявляти порушення ще до їх оскарження в судовому порядку.

Форми реалізації контрольних повноважень Державної аудиторської служби включають державні фінансові аудити, інспектування (ревізії), перевірки закупівель, а також моніторинг публічних закупівель. Особливе значення має саме моніторинг закупівель, оскільки він дозволяє оперативно реагувати на порушення законодавства у сфері публічних закупівель, що є однією з найбільш чутливих сфер взаємодії держави та бізнесу. За результатами таких заходів орган має право надавати обов'язкові до розгляду вимоги щодо усунення порушень, а також ініціювати притягнення винних осіб до відповідальності, що підсилює превентивний характер позасудового контролю.

Крім того, важливою особливістю діяльності цього органу є його аналітична функція, яка полягає у виявленні системних проблем у сфері управління державними фінансами та формуванні пропозицій щодо їх усунення. Таким чином, Державна аудиторська служба не лише фіксує окремі порушення, але й сприяє вдосконаленню управлінських процесів, що опосередковано впливає на покращення умов здійснення підприємницької діяльності. Правові засади її функціонування визначаються спеціальними нормативними актами, які встановлюють повноваження, форми та методи здійснення державного фінансового контролю [3; 4].

Важливим інституційним елементом позасудового контролю є інститут бізнес-омбудсмена, який функціонує як незалежний механізм розгляду скарг підприємців на дії або бездіяльність органів державної

влади. Його діяльність спрямована на забезпечення справедливого адміністративного процесу, усунення системних порушень і формування рекомендацій для вдосконалення державної політики у сфері підприємництва. Особливістю цього інституту є його консультативно-рекомендаційний характер: хоча його рішення не мають обов'язкової юридичної сили, вони часто виконуються органами влади через високий рівень довіри та публічності діяльності. Правові засади функціонування відповідного механізму закріплюються актами уряду та міжнародними домовленостями [5].

Значну роль у системі позасудового контролю відіграють також громадські організації, професійні об'єднання підприємців, торгово-промислові палати та інші інститути громадянського суспільства. Вони здійснюють громадський контроль через моніторинг діяльності органів влади, участь у публічних консультаціях, підготовку аналітичних матеріалів і звернення до органів державної влади з вимогами усунення порушень. Така діяльність базується на принципах відкритості та участі громадськості у формуванні державної політики, що закріплено у законодавстві про громадські об'єднання [6].

Крім того, важливим суб'єктом позасудового контролю є органи парламентського контролю, зокрема Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який розглядає скарги на порушення прав і свобод, у тому числі у сфері підприємницької діяльності. Його діяльність спрямована на забезпечення дотримання конституційних гарантій і може включати проведення перевірок, внесення подань та рекомендацій органам влади [7].

Таким чином, позасудовий контроль у сфері підприємницької діяльності є складною системою взаємодії державних і недержавних суб'єктів, яка забезпечує належне функціонування публічного адміністрування, захист прав бізнесу та підвищення ефективності державної політики. Його значення зростає в умовах реформування державного управління, оскільки він сприяє формуванню довіри між державою та підприємницьким середовищем, а також забезпечує більш гнучкі та оперативні механізми реагування на порушення у порівнянні з судовим захистом.

Література:

1. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України № 877-V від 05.04.2007 р. Дата оновлення: 27.04.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text> (дата звернення: 12.06.2024).

2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та

фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України № 361-IX від 06.12.2019 р. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20> (дата звернення: 12.06.2024).

3. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України № 2939-XII від 26.01.1993 р. Дата оновлення: 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text> (дата звернення: 12.06.2024).

4. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України: постанова Кабінету Міністрів України № 43 від 03.02.2016 р. Дата оновлення: 12.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-п/ed20231012#Text> (дата звернення: 12.06.2024).

5. Про утворення Ради бізнес-омбудсмена: постанова Кабінету Міністрів України № 691 від 26.11.2014 р. Дата оновлення: 23.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691-2014-п#Text> (дата звернення: 12.06.2024).

6. Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22.03.2012 р. Дата оновлення: 27.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 12.06.2024).

7. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України № 776/97-ВР від 23.12.1997 р. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр#Text> (дата звернення: 12.06.2024).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-20>

ON THE PROCEDURE FOR ANNOUNCING A COURT DECISION IN CASES OF ADMINISTRATIVE LIABILITY

ЩОДО ПОРЯДКУ ОГОЛОШЕННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ У СПРАВАХ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Osipova O. O.

*Doctor of Philosophy in Law,
Judge of the Sixth Administrative Court
of Appeal
Kyiv, Ukraine*

Осіпова О. О.

*докторка філософії у галузі права,
суддя Шостого апеляційного
адміністративного суду
м. Київ, Україна*

Щорічно в Україні розглядається величезна кількість справ про адміністративні правопорушення. Активну роль в цьому відіграють суди.

Так, за 2024 рік (дані за 2025 рік ще не оприлюднені) загальні місцеві суди першої інстанції розглянули по суті 796844 справ цієї категорії [1].

Згідно зі ст. 221 КУпАП цим судам підсудні справи про адміністративні правопорушення, передбачені двісті тридцять чотирма статтями цього кодексу та іншими законодавчими актами, зокрема Митним кодексом України [2].

Ч. 1 ст. 288 КУпАП передбачає можливість оскарження постанови інших несудових органів (посадових осіб) по справі про адміністративне правопорушення до районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду, у порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України, з особливостями, встановленими цим Кодексом.

Відповідно до ч. 1 ст. 286 КАС України адміністративна справа з приводу рішення, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності вирішується місцевими загальними судами як адміністративними судами протягом десяти днів з дня відкриття провадження у справі. Місцеві господарські та адміністративні суди, апеляційні суди, вищі спеціалізовані суди та Верховний Суд розглядають справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 185-3 цього Кодексу (ст. 221-1).

Крім того, постанови судів у цій категорії справ можуть бути оскаржені та переглянуті в апеляційному порядку.

Відповідно до даних Звіту форми №2-П судів апеляційної інстанції щодо розгляду апеляційних скарг у справах про адміністративні

правопорушення за 2024 рік апеляційними судами було розглянуто 27735 справ [3].

Звітні дані на сайтах окремих судів за 2025 рік свідчать про різке зростання навантаження на адміністративні суди.

Для прикладу, Сьомим адміністративним апеляційним судом в 2025 році було розглянуто 37 626 справ, а це – у 2,3 рази більше ніж у 2024 році [4].

Таким чином, у розгляді та перегляді справ про адміністративні правопорушення задіяна низка судів від першої до найвищої ланки. При цьому вони керуються процесуальними нормами КУпАП та КАС України.

Зокрема, чинний КАС України відносить справи про притягнення до адміністративної відповідальності до категорії так званих термінових справ. Їх розгляд регулюється статтями 268, 269, 271, 272 параграфу 2 глави 11 розділу II КАС України та передбачає повідомлення учасників справи, тобто дослідження обставин справи в судовому засіданні за участю зацікавлених осіб [5].

Водночас, неприбуття у судове засідання учасника справи, повідомленого відповідно до положень цієї статті, не перешкоджає розгляду справи у судах першої та апеляційної інстанцій (ч. 3 ст. 268 цього Кодексу). Це означає, що в такому разі справа, як виняток, може бути розглянута у письмовому провадженні [6, с. 263].

Оскільки розгляд таких справ стосується важливих прав людини і може мати своїм наслідком накладення на винного суворох стягнень, що суттєво обмежують основоположні права особи, розгляд цієї категорії справ у судовому засіданні провадженні видається цілком обґрунтованим і відповідає принципу верховенства права. Адже цей правовий принцип включає в себе право бути вислуханим і право на справедливе і відкрите слухання [6, с.192].

Оскільки згідно з ч.1, ч.5 ст.286 КАС України такі справи вирішується місцевими загальними судами як адміністративними судами протягом десяти днів з дня відкриття провадження у справі та розглядаються судами апеляційної інстанції у десятиденний строк після закінчення строку апеляційного оскарження, то очевидно, що для швидкого вирішення таких спорів суду необхідно запобігати затягуванню строків їх розгляду, щоб не призвести до неможливості встановлення істини та отримання від суб'єкта владних повноважень належних та допустимих доказів фіксації адміністративного правопорушення в разі їх наявності.

Проте, дефіцит робочого часу в умовах щоденних повітряних тривог, перевантаженість суддів справами та кадровий голод у судах під час воєнного стану, особливо в судах апеляційної інстанції, безсумнівно негативно впливають на строки розгляду адміністративних справ, оскільки судді мають розглядати й інші важливі категорії спорів, в тому

числі й термінові, пов'язані із гарантованим забезпеченням потреб оборони, зверненнями податкових та митних органів, позовними заявами територіального центру комплектування та соціальної підтримки з приводу тимчасового обмеження громадян України у праві керування транспортним засобом під час мобілізації, з приводу примусового повернення чи примусового видворення іноземців або осіб без громадянства за межі території України, затримання іноземців або осіб без громадянства тощо, за якими в силу ч. 1 ст. 271 КАС України суд також має проголосити повне судове рішення.

Отже, маємо нагальну потребу в розробці процесуальних механізмів економії робочого часу суддів та учасників процесу при розгляді термінових адміністративних справ про притягнення до адміністративної відповідальності.

Разом з тим ч.1 ст.271 КАС України вимагає від суддів у термінових справах оголошувати в судовому засіданні повне судове рішення, що забирає вагомий відрізок робочого часу судді, який міг би бути витрачений на розгляд інших категорій.

Вияток зроблено тільки для справ, передбачених ст.283-1 цього Кодексу (справи про застосування санкцій), в яких допускається можливість проголошення скороченого судового рішення, тобто вступної та резолютивної частин рішення, що значно зменшує робочий час судді, витрачений на розгляд такої справи.

Тому саме проголошення скороченого судового рішення в адміністративних справах, передбачених ст.286 КАС України, може бути ефективним механізмом економії суддівського часу.

Для його запровадження достатньо провести незначні зміни до статей 271 та 286 КАС України, а саме:

1. У абзаці першому частини першої статті 271 «Особливості проголошення та вручення судових рішень в окремих категоріях адміністративних справ» виключити посилання на ст. 286 КАС України.
2. Абзац другий частини першої ст. 271 викласти в новій редакції наступного змісту: «У справах, передбачених статтями 283-1 та 286 цього Кодексу, суд може проголосити скорочене судове рішення».
3. Частину 1 ст. 286 доповнити другим абзацом наступного змісту: «У разі неприбуття учасників справи в судове засідання, належно повідомлених про дату розгляду справи, її розгляд продовжується в форматі письмового провадження».

Література:

1. Форма № 1-п. Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення за 2024 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024 (дата звернення: 11.03.2026).

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 року № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8073-1-10#Text> (дата звернення: 11.03.2026).

3. Форма № 2-а. Звіт судів апеляційної інстанції про розгляд апеляційних скарг у порядку адміністративного судочинства за 2024 рік URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024 (дата звернення: 11.03.2026).

4. У 2025 році кількість справ у 7ААС майже подвоїлася. URL: <https://7aas.gov.ua/u-2025-goci-kilkist-sprav-u-7aas-majzhe-podvo%D1%97lasya/> (дата звернення: 11.03.2026).

5. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2747-15#Text> (дата звернення: 11.03.2026).

6. Смокович М.І., Бевзенко В.М. Адміністративний процес України: теорія, практика: Підручник. Заг. ред. д. ю.н., проф. Бевзенка Володимира. Видання третє, змінене, доповнене і перероблене. Київ: ВД «Дакор», 2022. 1256 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-21>

STATE SECURITY AS AN OBJECT IN THE ACTIVITIES OF THE SECURITY SERVICE OF UKRAINE

ДЕРЖАВНА БЕЗПЕКА ЯК ОБ'ЄКТ У ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Rebchenko I. M.

*External Postgraduate Student
V. M. Koretsky Institute
of State and Law
of the National Academy of Sciences
of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Ребченко І. М.

*здобувач
Інститут держави і права
імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Дослідження поняття державної безпеки залишається актуальним питанням для сучасних науковців. Зокрема, Козьяков І. зазначає, що правове поняття «державна безпека» має відображати певний стан (властивість) держави, за якого створені умови для існування встановленого конституційного ладу, суверенітету та територіальної цілісності України, а уніфікація юридичної категорії «державна безпека» та уточнення її автентичної дефініції, які мають відбуватися в результаті

застосування відповідної сукупності прийомів, правил і засобів юридичної техніки, сприятиме досягненню єдності й узгодженості чинного законодавства, загальності врегулювання суспільних відносин із забезпечення захищеності національних інтересів України [1, с. 163].

Інші науковці – Гордієнко С. Г. та Доронін І. М. – вважають, що перспективною є ідея поєднання поняття «державна безпека» з категорією «відносини», а сама державна безпека повинна розумітися як якісно визначений законодавством стан функціонування держави, як політичного інституту влади, який досягається шляхом прогнозування, попередження, виявлення та мінімізації негативного впливу існуючих і ймовірних загроз основним ознакам держави (насамперед, інститутам державної влади, територіальній цілісності, суверенітету, грошово-кредитній та податковій системам) та дозволяє державі ефективно реалізовувати своє соціальне призначення щодо забезпечення подальшого розвитку людини, суспільства та держави [2, с. 84–85].

На наш погляд, виходячи з вищезазначеного, досить вдалим є поєднання визначення державної безпеки з функціональним призначенням держави, що на перший погляд є цілком очевидним, проте не завжди реалізується в межах нормативної визначеності.

Положенням статті 17 Основного Закону передбачено, що забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом [3].

Що стосується спеціального регулювання, слід зазначити, що Законом України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 № 2229–XII передбачено, по-перше, що «Служба безпеки України – державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України» (стаття 1), по-друге, сам склад поняття «державної безпеки» може бути розтлумачено через завдання даного органу: захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці; попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України (стаття 2) [4].

Іншим законодавчим актом – Законом України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII передбачено наступне

визначення державної безпеки як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру [5].

Тобто, державна безпека розуміється як певний правовий стан захищеності, за умови дотримання якого будуть забезпечені наступні суспільно важливі об'єкти: державний суверенітет, територіальна цілісність, демократичний конституційний лад тощо. Разом з тим такий стан не може існувати сам по собі, відповідно держава повинна створити умови його досягнення і утримання. Тому, одним з інструментів забезпечення описаного стану і виступає діяльність Служби безпеки України.

Незважаючи на неоспорюваність вищенаведеного, нормативне регулювання державної безпеки як об'єкту діяльності Служби потребує доопрацювання в частині дефінітивного наповнення та фіксації в положеннях регулюючого діяльність закону.

Література:

1. Козяков І. Законодавче визначення державної безпеки: проблеми теорії та практики. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 160–164. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.9.26>
2. Гордієнко С. Г., Доронін І. М. Державна безпека України в сучасних умовах: проблеми компетенції державних органів. *Інформація і право*. 2021. № 2(37). С. 81–92. URL: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.2\(37\).238340](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.2(37).238340)
3. Конституція України зі змінами : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96–ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229–ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 27. Ст. 382.
5. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469–VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 31. Ст. 241.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-22>

**LEGAL REGULATION OF VIRTUAL ASSETS
AS A TOOL FOR ENSURING FINANCIAL STABILITY**

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ
ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ
СТАБІЛЬНОСТІ**

Samsin R. I.

*PhD in Law, Doctoral Student
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University
of Management and Law
Khmelnytskyi, Ukraine*

<https://orcid.org/0000-0002-2662-938X>

Самсін Р. І.

*кандидат юридичних наук,
докторант*

*Хмельницький університет
управління та права
імені Леоніда Юзькова*

м. Хмельницький, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-2662-938X>

Однією з перших публікацій, в якій підіймалися питання щодо того, що поява та неконтрольоване поширення криптовалют створюють для суспільства певні ризики, була стаття в Time від 16 квітня 2011 року «Онлайн-гроші Bitcoin можуть кинути виклик урядам і банкам» (англ. Online Cash Bitcoin Could Challenge Governments, Banks). В ній зазначалося, що біткойн є потенційно революційним продуктом, оскільки: 1) транзакції з його використанням такі ж зручні як готівка, бо повністю анонімні; 2) в мережі Bitcoin неможлива інфляція, бо немає центрального емітенту (як, наприклад, Центральний банк країни, що може надрукувати більше грошей для відновлення після економічної кризи), який міг би збільшити пропозицію біткойнів, а нові біткойни вводяться в мережу на підставі загальнодоступного і передбачуваного алгоритму (їх кількість не зможе перевищити 21 млн.); 3) транзакції біткойнів не вимагають участі посередників, усувають «подвійні платежі». В статті наголошувалося, що поява та поширення біткойнів призводить до можливості їх використання у незаконній діяльності (для продажу піратських або контрафактних товарів, викрадених номерів кредитних карток і паролів, відмивання незаконних доходів, азартних ігор тощо) через неможливість переслідування кінцевих користувачів. Крім цього, наголошувалося на загрозі створення конкуренції для платіжних систем [1].

Одними з перших інституційних установ, які почали вивчати ризики, що виникли перед суспільством у зв'язку з появою та неконтрольованим поширенням криптовалют, були центральні банки та установи, що

забезпечують формування та реалізацію державної фінансової, бюджетної та боргової політики різних країн, які визнали, що до таких ризиків відноситься потенційний ризик впливу криптовалют на стабільність фінансової системи (як світової, так і національної).

Подальший розвиток та поширення криптовалют, виникнення нових видів віртуальних активів (стейблкоїнів, CBDC та інших забезпечених віртуальних активів), а також інші процеси, які відбулися у цій сфері та існують на сьогодні, надають підстави відповісти на такі питання: чи виправдався зазначений ризик через майже 20 років після появи та поширення криптовалют.

У науковій площині з питання ймовірності впливу криптовалют на фінансову стабільність фінансової системи (як світової, так і національної), утворилося декілька підходів.

Представники першого зазначають, що такий ризик відносно віртуальних активів на сучасному етапі продовжує зберігатися на такому ж рівні, як і відносно криптовалют раніше. А. Карстенс, С.Классенс, Ф.Рестой, Х.С.Шін зазначають, що швидке зростання кількості віртуальних активів спричиняє втрату здатності фінансової системи продовжувати надавати кредити та інші фінансові послуги [2].

Представники другого вказують, що ризик залишається лише відносно криптовалют. Ф.Рестой вказує, що відносна непрозорість криптовалют, слабкий захист інвесторів, недостатнє розуміння їх суспільством та багатьма спеціалістами в фінансовому секторі можуть загострити пов'язану з цим втрату довіри чи виснаження ліквідності та кредиту [3]. Д. Тапскотт, А. Тапскотт вважають, що криптовалюти ускладнюють моніторинг того, який аспект загального фінансового ринку розвивається (інформація про об'єм торгів на ринку криптовалют поширюється безпосередньо суб'єктами, що надають послуги у сфері їх обороту за умов відсутності механізму контролю за таким поширенням, що дозволяє зазначеним суб'єктам збільшувати реальні обсяги торгів з метою отримання кредитного плеча до вартості віртуальних активів [4].

Представники третього вважають, що у зв'язку з появою нових видів віртуальних активів, ризик ймовірності впливу віртуальних активів на фінансову стабільність фінансової системи як окремих країн, так і світової фінансової системи збільшується. Так, мексиканський економіст А. Карстенс (Agustín Carstens), відомий своєю послідовною позицією противника криптовалют, ще в 2017 році, перебуваючи на посту генерального директора Банку міжнародних розрахунків, вважав, що їх поява та безконтрольне використання вплинуть в майбутньому фінансову стабільність та економічну безпеку країн [5], а в 2023 році, вже перебуваючи на посту управляючого Міжнародного валютного фонду проявив особливе занепокоєння після появи та збільшення

обороту стейблкойнів. На його думку, подібні дії можуть сконцентрувати занадто багато впливу в одних руках, що поставить під загрозу фінансову стабільність всієї планети [6].

Представники четвертого підходу не розділяють побоювань щодо ймовірності впливу віртуальних активів на фінансову стабільність фінансової системи як окремих країн, так і світової фінансової системи. М. Дученко, Т. Павленко, вважають, що дискусія щодо ймовірності подібного впливу обумовлена тим, що державні уряди та Центральні банки різних країн стурбовані втратою контролю за частиною платежів, що здійснюються в вищевказаних активах [7].

Щодо того, чи виправдався ризик ймовірності впливу криптовалют на фінансову стабільність фінансової системи як окремих країн (зокрема, України), так і світової фінансової системи, можемо констатувати, що він не виправдався. Насамперед, це пов'язано з тим, що світова ринкова капіталізація криптовалют та капіталізація криптовалют в жодній країні не досягла такого рівня, за якого фінансова система (як світова, так і національні) не змогла б виконувати свої функції. Навіть на сучасному етапі, коли капіталізація глобального ринку віртуальних активів дорівнюється 1,2 трлн. доларів [8]¹, ця частка є недостатньою, щоб суттєво вплинути на фінансову стабільність як світової фінансової системи, так і національних.

Крім цього, уряди різних країн, міжнародні організації та наднаціональні інституції (насамперед, ЄС), здійснили ряд заходів, спрямованих на зменшення ризику впливу віртуальних активів на фінансову стабільність:

– в багатьох країнах були прийняті закони, що врегульовували оборот таких активів. Активний розвиток правового регулювання у цій сфері почався вже з 2014 року. Японія, країни Європи, США тощо прийняли закони, спрямовані на врегулювання відносин у сфері обороту таких активів, переслідуючи при цьому, серед інших цілей, забезпечення фінансової стабільності власних країн.

– певні країни для забезпечення власної фінансової стабільності (Китай, Болівія, Бангладеш, Хорватія, Індонезія Алжир, Болівія, Марокко та інші) обрали шлях заборони чи обмеження обороту віртуальних активів у власних юрисдикціях;

– активно розробляються проекти створення офіційних аналогів національних валют з використанням технології блокчейн – цифрові валюти центробанків (англ. central bank digital currency (CBDC)) (цифровий юань (eCNY) в Китаї, цифровий ямайський долар (Jamaica

¹ ЩО ТАКЕ КАПІТАЛІЗАЦІЯ КРИПТОВАЛЮТ. [HTTPS://PROVCE.CK.UA/SHCHOTAKE-KAPITALIZATSIA-KRYPTOVALIUT/](https://provce.ck.ua/shcho-take-kapitalizatsia-kryptovaliut/)

Digital Exchange (Jam-Dex)) в Ямайці, піщаний долар (англ. Sand Dollar) на Багамських островах, е-гривня в Україні тощо). Подібна діяльність цілком схвалюється і підтримується Міжнародним валютним фондом, експерти якого закликають Центробанки країн всього світу засновувати на блокчейні власні цифрові валюти, а сам фонд працює над розробленням платформи для транскордонних операцій з цифровими валютами центральних банків.

Отже, хоча ризик негативного впливу віртуальних активів на фінансову стабільність як окремих держав, так і світової фінансової системи повністю не зник, на сучасному етапі він не набув критичного характеру та значною мірою стримується завдяки поступовому формуванню механізмів правового регулювання у цій сфері.

Література:

1. Online Cash Bitcoin Could Challenge Governments, Banks. <https://techland.time.com/2011/04/16/online-cash-bitcoin-could-challenge-governments/>
2. Carstens A., Claessens S., Restoy F., Shin H.S. Regulating big techs in finance. BIS Bulletin. 2021;(45). URL: <https://www.bis.org/publ/bisbull45.pdf>
3. Restoy F. Fintech regulation: How to achieve a level playing field. FSI Occasional Paper. 2021;(17). URL: <https://www.bis.org/fsi/fsipapers17.pdf>
4. Carstens A. Shaping the future of payments. https://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt2003e.htm; Agustín Carstens, Stijn Claessens, Fernando Restoy and Hyun Song Shin. Regulating big techs in finance. <https://www.bis.org/publ/bisbull45.htm>; Carstens A. Non-bank financial sector: systemic regulation needed. https://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt2112_foreword.htm
5. Carstens A. Non-bank financial sector: systemic regulation needed. https://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt2112_foreword.htm
6. Дученко В., Павленко Т. Вплив криптовалют на економіку країни. Мукачевський державний університет. 2018. № 19. С. 1002–1009. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/150.pdf
7. Що таке капіталізація криптовалют. <https://provce.ck.ua/shcho-take-kapitalizatsiia-kryptovaliut/>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-23>

**ORGANIZATION AND ACTIVITIES OF THE STATE BORDER
GUARD SERVICE OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW**

**ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Syrko M. V.

*Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Administrative and Financial Law
Ivan Franko National University
of Lviv
Lviv, Ukraine*

Сирко М. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного
та фінансового права
Львівський національний
університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Злочинна російська агресія щодо українського народу та його незалежної держави зумовила значні зміни в законодавстві та організації державного апарату України. Пріоритетними завданнями української влади за таких умов стали національний опір та посилення обороноздатності. Героїчна боротьба українського народу з лютого 2022 р. супроводжується також важливими суспільно-правовими реформами. Попри те, що окремі права та свободи громадян відповідно до вимог Конституції України зазнали необхідних і обґрунтованих обмежень внаслідок війни, наша держава продовжує бути правовою та відстоює принципи верховенства права, демократизму і гуманізму. Це зумовлює науковий інтерес до правових засад організації та діяльності виконавчої влади, в системі якої функціонує Державна прикордонна служба України.

Згадана служба є правоохоронним органом спеціального призначення і має відповідно до ст. 6 закону України «Про Державну прикордонну службу України» таку загальну структуру: центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону (Адміністрація Державної прикордонної служби України); територіальні органи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону; морська охорона, яка складається із загонів морської охорони; органи охорони державного кордону – прикордонні загони, окремі контрольно-пропускні пункти, авіаційні частини; розвідувальний орган Адміністрації Державної прикордонної служби України [1]. Функціонування Державної прикордонної служби України координується Міністерством внутрішніх справ України.

В умовах воєнного стану, коли агресор злочинно порушив цілісність державного кордону України та продовжує йому загрожувати на всій

протяжності українсько-білоруського та українсько-російського прикордоння, значення Державної прикордонної служби України як органу публічної влади істотно зросло. Еквівалентно зросла й особова чисельність Державної прикордонної служби. Так, ст. 6 закону України «Про Державну прикордонну службу України» встановлено її загальну чисельність 60000 осіб, у тому числі 52000 військовослужбовців (до березня 2022 р. вона становила 53000 осіб і в тому числі 45000 військовослужбовців). В особливий період загальна чисельність Державної прикордонної служби України збільшується на кількість особового складу, призваного на військову службу на виконання указів Президента України про мобілізацію, затверджених законами України [1]. Відтак, у 2024 р. було заплановано збільшення особового складу Державної прикордонної служби України до 75000 осіб і в тому числі 67000 військовослужбовців [2].

Внаслідок введення воєнного стану в Україні розширилася компетенція Державної прикордонної служби у сфері національної безпеки й оборони. Зокрема Державна прикордонна служба України виконує оборонні функції, активно протидіючи ворожим диверсійно-розвідувальним групам та іншим загрозам державному суверенітету. Вона протидіє контрабанді, незаконній міграції та іншим злочинам, що посилюються в умовах воєнного стану. Служба надає допомогу населенню, яке постраждало від збройного конфлікту, включаючи евакуацію та створення безпечних умов для переміщення.

Значним викликом для України загалом і Державної прикордонної служби зокрема стали обмеження щодо виїзду з її території військовозобов'язаних громадян, а також правопорушення, спрямовані на обхід цих обмежень. Військовозобов'язані особи (чоловічої статі та жінки за окремими спеціальностями), що становлять мобілізаційний ресурс української системи суб'єктів оборони, тимчасово обмежені у виїзді за межі України. Такі обмеження не мають абсолютного характеру. Відповідно до вимог законодавства, обмеження у перетині кордону на виїзд з України не поширюються на окремі категорії осіб [3, с. 142].

Відтак, Державна прикордонна служба України зобов'язана, з одного боку, протидіяти незаконному виїзду військовозобов'язаних громадян, а з іншого – забезпечити реалізацію права на виїзд тим громадянам, які його мають. Тому службовці цього органу повинні добре знати чинне законодавство України (насамперед юридичні підстави для законного виїзду) та ретельно досліджувати документи осіб, які претендують на перетин кордону.

Ще одним наслідком введення воєнного стану в Україні стало посилення контролю в прикордонній смузі (місцевість завширшки 5 км від кордону). 7 грудня 2023 р. було внесено зміни до постанови Кабінету Міністрів України «Про прикордонний контроль», відповідно до яких для перебування у прикордонній смузі потрібен дозвіл Державної

прикордонної служби України [4]. Цей дозвіл не вимагається від осіб, які в'їжджають у прикордонну смугу з метою перетину державного кордону в пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон, а також якщо рух особи на транспортному засобі починається та закінчується за межами прикордонної смуги і це має відбуватися без зупинки та виходу з транспортних засобів.

Натомість особи, які проживають у прикордонній смузі, проводять там певні роботи чи здійснюють відпочинок (у тому числі збирають дрова, гриби чи ягоди в лісі), повинні мати такий дозвіл. Це стосується в тому числі юридичних осіб, які здійснюють господарську діяльність у прикордонній смузі. Для отримання дозволу особа повинна звернутися до прикордонного загону через електронну пошту, поштовий зв'язок або особисто [5].

Отже, триваюча війна та введення воєнного стану мають значний вплив на організацію та діяльність Державної прикордонної служби України. Зокрема зростає особова чисельність служби, у тому числі внаслідок мобілізації військовослужбовців. Розширюється компетенція та ускладнюється структура органу. Важливими викликами для Державної прикордонної служби України у наш час є підвищення її ефективності, динаміки виконання завдань, патріотизму та професіоналізму особового складу.

Література:

1. Про Державну прикордонну службу України: закон України від 03.04.2003 № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text>.
2. Шендеровський Н. Збільшення чисельності ДПСУ: в службі розповіли, як планують набирати нових людей (24.04.2024). URL: <https://www.unian.ua/society/zbilshennya-chiselnosti-dpsu-v-sluzhbi-rozpozvili-yak-planuyut-nabirati-novih-lyudey-12615567.html>.
3. Токарчук М. Значення прикордонного контролю для оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України в умовах воєнного стану. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: військові та технічні науки*. 2023. № 3 (92). С. 137–146.
4. Про прикордонний режим: постанова Кабінету Міністрів України від 27.07.1998 № 1147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-98-%D0%BF#Text>.
5. Пришляк Н. Дозволи на перебування у прикордонній смузі вже видають: як їх отримати (30.03.2024). URL: <https://www.unian.ua/society/dozvoli-na-perebuvannya-v-prikordonniy-smuzi-vzhe-vidayut-yak-otrimati-12589089.html>.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-24>

THE CONCEPT OF “PUBLIC FUNDS”: SHORTCOMINGS OF THE LEGISLATIVE APPROACH

ПОНЯТТЯ «ПУБЛІЧНІ КОШТИ»: НЕДОЛІКИ ЗАКОНОДАВЧОГО ПІДХОДУ

Shukhnin A. S.

*Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Civil, Administrative and Financial
Law Classical Private University
Zaporizhzhia, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0000-8065-8205>*

Шухнін А. С.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного,
адміністративного та фінансового
права Класичний приватний
університет
м. Запоріжжя, Україна
<https://orcid.org/0009-0000-8065-8205>*

Держава потребує коштів для забезпечення фінансових можливостей щодо реалізації держаних соціальних гарантій та соціальних прав громадян, визначених Конституцією України. Діяльність органів публічної влади без фінансових ресурсів неможлива. Правове регулювання відносин, де присутній публічний фінансовий інтерес, здійснюється в імперативному порядку в рамках особливого правового режиму, а тому розуміння поняття «публічні кошти» є важливим не тільки з практичної точки зору. У науковій площині чітке визначення понять «публічні фінанси» і «публічні кошти» є базовим підґрунтям розуміння поняття «фінансове право». О.А. Музыка-Стефанчук зазначає, що «фінансове право вже перейшло у площину правового регулювання відносин, пов'язаних із публічною фінансовою діяльністю та публічними фінансами» [1, с. 265], а «сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають у процесі публічної фінансової діяльності, а також фінансової діяльності інших суб'єктів, на яких державою покладені завдання з реалізації публічних фінансових інтересів, охоплюється поняттям «фінансове право»» [1, с. 262].

У рамках правової науки слід відзначити традиційний підхід до розуміння категорії «публічні кошти», який ґрунтується на аналізі законодавчих дефініцій та динаміці їх нормативного закріплення. Цей підхід є об'єктивно виправданим для застосування в будь-якій галузі правових досліджень, оскільки останні повинні спиратися насамперед на фундаментальні принципи формування інформації про предмет дослідження. Категорія «публічні кошти» характеризується багатоаспектністю, а її інтерпретація залежить від конкретних форм взаємовідносин між суспільством і державою, в межах яких вона реалізується. Законодавче визначення публічних коштів формує систему

понять, усталених концепцій та методологію правового мислення [2, с. 56].

Аналіз національного законодавства свідчить, що єдиним правовим актом, який містить визначення поняття «публічні кошти» є Закон України «Про відкритість використання публічних коштів» № 183-VIII від 11.02.2015 р. У статті 1 даного Закону публічні кошти визначаються як «кошти державного бюджету (крім таємних видатків), бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів, кредитні ресурси, надані під державні та місцеві гарантії, кошти Національного банку України, державних банків, державних цільових фондів, Пенсійного фонду України (далі – Пенсійний фонд), Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, а також кошти суб'єктів господарювання державної і комунальної власності, отримані ними від їхньої господарської діяльності» [3].

Правовий аналіз визначення поняття «публічні кошти» містить наступні недоліки.

1. Зазначене визначення має казуїстичний підхід замість концептуального. Визначенню притаманна виключно суб'єктна спрямованість і побудовано воно у вигляді переліку конкретних видів коштів зазначених у переліку суб'єктів, а не шляхом закріплення родових ознак та критеріїв публічності коштів. При такому формулюванні неможливо автоматично охопити нові видів публічних коштів (без внесення законодавчих змін до даного визначення), тобто у визначенні відсутні єдині критерії щодо віднесення коштів до публічних.

2. Визначення публічних коштів з формулюванням «крім таємних видатків» викликає певні запитання. З одного боку, при такому формулюванні може здаватись, що створюється прецедент непрозорості публічних коштів, можливість для приховування їх нецільового використання та має місце суперечність концепції тотальної підзвітності публічних коштів. З іншого боку, як слушно зазначає В. Іванков, кошти Державного бюджету, що спрямовуються на таємні видатки, не виключені з сенсу публічних коштів. На думку автора, їх вилучено з поняття «публічні кошти» виключно через те, що завданням Закону України «Про відкритість використання публічних коштів» від 2015 р. є окреслення лише переліку тих публічних коштів, використання яких регулюється нормами Закону [2, с. 56]. Так, Закон «визначає умови та порядок забезпечення доступу до інформації про використання публічних коштів розпорядниками та одержувачами коштів державного і місцевих бюджетів, суб'єктами господарювання державної і комунальної власності, фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування» [3].

На наш погляд, цілком очевидно в рамках зазначеного Закону порядок забезпечення доступу до інформації про використання

публічних коштів, що закріплені в ньому, не може поширюватись на таємні видатки. Проте, підхід законодавця закріплювати визначення певного поняття суто для специфічного використання в конкретному законі призводить у подальшому до множинності визначень одного і того ж поняття, що вкрай негативно впливає до формування узгодженого категоріально-понятійного апарату законодавчої бази в певній галузі права і як результат може викликати суттєві труднощі в судовій практиці.

Більш логічним, на наш погляд, було б закріплення визначення без словесного обороту «крім таємних видатків», але із вказівкою у відповідному положення, що норми Закону не поширюються на таємні видатки.

Звичайно, виключення таємних видатків з предмету правового регулювання даного Закону порушує принцип єдності правового режиму публічних коштів, проте і уникнути цього в силу специфіки таємних видатків неможливо.

3. Визначення «публічні кошти» не в повній мірі орієнтовано на мету закону – забезпечення доступу до інформації про використання публічних коштів, оскільки не всі перелічені види коштів однаковою мірою підлягають оприлюдненню. Приміром, інформація, що складає таємницю державних банків. Тобто на практиці має місце, так би мовити, градація рівнів публічності, що зумовлено різним рівнем публічності бюджетних і господарських коштів, різними вимогами до прозорості різних видів коштів, різними механізмами контролю тощо.

4. Оскільки визначення поняття «публічні кошти» сформульовано шляхом переліку їх видів (за суб'єктним критерієм), вважаємо даний перелік неповний. Зокрема, в перелік не включено кошти асоціацій, які створюються на підставі закону; кошти рахунків зі спеціальним режимом організацій енергетичної сфери; кошти громадських об'єднань; кошти Європейського Союзу (за програмами, учасницею яких є Україна та фінансова допомога, що надається ЄС Україні); кошти міжнародних фінансових організацій, надані у формі фінансової допомоги Україні (в особі Уряду та відповідних органів держави). Також потребує окремого аналізу правова природа коштів приватних банків, у яких статутний капітал має частку державних коштів не менше 50%.

Не зовсім логічним вважаємо у переліку видів публічних коштів закріплення коштів державних банків окремо від коштів суб'єктів господарювання державної власності, оскільки державні банки охоплюються зазначеним поняттям.

5. Визначенню «публічні кошти» притаманна термінологічна неточність. Приміром, стосовно такого різновиду публічних коштів як «кошти державних банків», не зрозуміло, чи маються на увазі кошти статутного капіталу банку, чи всі кошти, включаючи кошти клієнтів на банківських рахунках.

6. У визначенні відсутні критерії публічності коштів. Поняття публічний фонд коштів О.А.Музика-Стефанчук та Н.Я.Якимчук сформулювали через наступні критерії: 1) утворення фонду передбачене законом; 2) відносини з формування, розподілу та використання коштів фонду належать до сфери публічних фінансів; 3) некомерційність; 4) метою функціонування фонду є досягнення публічного інтересу та забезпечення загальносуспільних потреб; 5) законом визначаються джерела надходжень; 6) дотримання передбачених законом процедур використання коштів; 6) публічний фінансовий контроль та посилена юридична відповідальність [4, с. 26-27].

7. Визначення поняття «публічні кошти» було б більш повним, якщо б в ньому були враховані також такі сучасні фінансові інструменти як цифрові кошти Нацбанку України, електронні гроші публічних установ, віртуальні активи (що належать державі) тощо.

На підставі викладеного аналізу вважаємо, що подальші дослідження питання правового регулювання поняття «публічні кошти» є актуальними з наукової точки зору, доцільними у практичній площині, а визначення поняття «публічні кошти» на законодавчому рівні потребує змін та вдосконалення.

Література:

1. Музика-Стефанчук О.А. Від фінансового права до правового регулювання публічних фінансів (національний, зарубіжний та міжнародний аспект). Юридичний науковий електронний журнал. 2022. №6. С.261-265. URL: https://www.lsej.org.ua/6_2022/61.pdf

2. Іванков В. Публічні кошти як об'єкт судово-економічної експертизи. Облік і фінанси. 2023. № 2 (100). С. 54-67. URL: <https://afj.org.ua/pdf/985-publichni-koshti-yak-ob-ekt-sudovo-ekonomichnoi-ekspertizi.pdf>

3. Про відкритість використання публічних коштів : Закон України № 183-VIII від 11.02.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19#Text>

4. Музика-Стефанчук О.А., Якимчук Н.Я. Сучасне фінансове право. Право публічних фінансів: підручник. Київ: АртЕк, 2024. 656 с.

SECTION 8. CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY. CRIMINAL AND PENAL LAW

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-25>

ISSUES RELATING TO THE CRIMINAL LAW PROVISIONS OF ARTICLE 401 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗМІСТУ СТ. 401 КК УКРАЇНИ

Gedzun M. A.

*Student (Master's degree) in the
D8 'Law' programme at the
Educational and Research Institute
of Law,
Taras Shevchenko National University
of Kyiv
Kyiv, Ukraine*

Гедзун М. А.

*здобувач освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності D8 «Право»
Навчально-наукового
інституту права
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Чинне кримінальне законодавство України оперує двома визначеннями поняття кримінального правопорушення. Перше – загальне – закріплене у статті 11 КК України, де зазначено, що кримінальним правопорушенням є передбачене КК України суспільно небезпечне, винне діяння (дія або бездіяльність), учинене суб'єктом кримінального правопорушення. Друге – родове – наведене у статті 401 КК України та стосується злочинів проти встановленого порядку несення військової служби. Згідно з ним, військовими кримінальними правопорушеннями (далі–ВКП) вважаються передбачені розділом XIX Особливої частини КК України правопорушення проти визначеного законодавством порядку проходження або несення військової служби, які вчиняються військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними чи резервістами під час проходження зборів. Варто зазначити, що ст. 401 КК України – єдина стаття в його Особливій частині, яка регламентує деякі загальні питання кримінальної відповідальності за ВКП, що притаманне Загальній частині КК України. Такий поділ дав підстави деяким науковцям здійснювати комплексні дослідження самої правової природи військового кримінального правопорушення з розкриттям

особливостей його складу, систему таких кримінальних правопорушень, проблем їх кваліфікації та призначення покарань [1]. Важливо, що ст. 51 КК України регламентує деякі види покарання, які призначаються лише за вчинення ВКП, що є підтвердженням унікальності цих суспільно небезпечних діянь.

Спочатку необхідно почати з проблеми назви ст. 401 КК України «Поняття військового кримінального правопорушення», зміст якої виходить за межі такої назви – окрім нормативного визначення поняття військового кримінального правопорушення, яке має місце в ч. 1 ст. 401 КК України, у диспозиціях ч. ч. 2-5 врегульовані зовсім інші питання, які прямо не стосуються назви статті. Водночас при формуванні змісту законодавець припустився (і продовжує припускатися) помилок, що є джерелом порушень головного принципу законодавчої техніки – правової визначеності.

Так, у ч. 1 ст. 401 КК у розкритті поняття ВКП використовується формулювання «...кримінальні правопорушення, вчинені військово-службовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів». Однак, нормативний зміст абз. 1 ч. 2 ст. 401 КК, крім уточнюючих ознак військовослужбовців, які несуть відповідальність за статтями розділу XIX Особливої частини КК містить бланкетний засіб «...а також інші особи, визначені законом». Якщо мова йде про спеціальних суб'єктів військових кримінальних правопорушень (особи, які зазначені в ч. 1), то положення абз. 1 ч. 2 ст. 401 КК виглядає занадто узагальненим. Очевидно, що за допомогою поширювального тлумачення воно дозволяє включати до кола таких спеціальних суб'єктів військовозобов'язаних та резервістів під час проходження ними зборів, про яких у ч. 2 ст. 401 КК прямо не зазначено, однак про них йдеться у частині першій цієї статті. Більшою проблемою залишається абз. 2 ч. 2 ст. 401 КК, де з'являються «нові» суб'єкти деяких військових злочинів. Маються на увазі «поліцейські поліції особливого призначення Національної поліції України, які під час дії воєнного стану залучені до безпосередньої участі у бойових діях, несуть відповідальність за статтями 402, 403, 414-416, 422, 427, 429, 430, 432-435 цього розділу». Нагадаю, що у ч. 1 ст. 401 КК про таких суб'єктів не йдеться.

Ч. 3 ст. 401 КК визначає особливості кримінальної відповідальності «осіб, не зазначених у цій статті», за співучасть у ВКП. Йдеться про співучасників, які не є спеціальними суб'єктами військових кримінальних правопорушень. Пов'язуючи відповідальність таких співучасників зі статтями розділу XIX Особливої частини КК, ч. 3 ст. 401 КК цілком повно відповідає загальним підходам щодо особливостей відповідальності співучасників у кримінальних правопорушеннях, склад яких передбачає спеціального суб'єкта. Водночас проблемним

залишається питання про можливість співвиконавства у ВКП з боку особи, яка не є їх спеціальним суб'єктом. Тут можливі два варіанти вирішення цієї проблеми (хоча за природою кримінального закону має бути лише один):

– якщо діяння, передбачене відповідним складом, може виконати і «не спеціальний суб'єкт» (це може мати місце, наприклад, при умисному знищенні або пошкодженні військового майна відповідно до ст. 411 КК), співвиконавство з боку такого «не спеціального суб'єкта» не виключається [2];

– виконавцями будь-якого ВКП, передбаченого ст. ст. 402–435 КК, можуть бути лише військовослужбовці, а іншими співучасниками – й цивільні особи (наприклад, як пособник – у разі підробки документів, які стали підставою незаконного звільнення з військової служби, або як підбурювач – у разі схиляння військовослужбовця до викрадення зброї тощо). Цивільні особи не можуть бути співвиконавцями ВКП. Тому у разі, коли військовослужбовець і цивільна особа спільними зусиллями виконують об'єктивну сторону ВКП, остання несе відповідальність за його вчинення як пособник (кваліфікуюча ознака «за попередньою змовою групою осіб» у цьому випадку не застосовується). Так само кваліфікуються і дії цивільної особи, яка вчинила діяння, що містить ознаки ВКП, замість військовослужбовця (наприклад, якщо військовослужбовець схилив цивільну особу до умисного знищення військового майна. При цьому такий військовослужбовець визнається виконавцем злочину) [3, с. 870].

Я вважаю, що правильним є другий підхід, адже маємо безспірний нормативний орієнтир, що міститься в ч. 1 ст. 401 КК– «...вчинені військовослужбовцями (військовозобов'язаними, резервістами під час проходження зборів)».

У найбільшій мірі принцип правової визначеності не дотримано у ч. 4 ст. 401 КК. Її нормативне положення не дає можливості точно визначити чи *єдиною умовою* звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 401 КК є вчинення ВКП– незалежно від форми вини і ступеня тяжкості? Чи передбачає юридична конструкція розглядуваного різновиду звільнення від кримінальної відповідальності певну *підставу* такого звільнення?

Коли саме звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 401 КК має супроводжуватись *застосуванням заходів*, передбачених Дисциплінарним статутом Збройних Сил України і *якими ці заходи мають бути*?

Наостанок варто наголосити, що у 2024 році нормативний зміст ст. 401 КК вкотре був розширений шляхом його доповнення ч. 5 в якості нової підстави звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення

конкретних ВКП (СЗЧ – самовільного залишення частини та дезертирства «під час дії воєнного стану»). Цікаво, що кваліфіковані склади ст. ст. 407 та 408 КК передбачають вчинення цих ВКП за ознакою «в умовах воєнного стану», а не «під час дії» (законодавцю варто було дотриматися правил уніфікації кримінально-правової термінології). Ця «реформа» вкотре продемонструвала необхідність створення окремого розділу в ЗЧ КК, який буде повністю присвячений механізму кримінально-правового регулювання ВКП, що має припинити ситуаційне доповнення однієї ст. 401 КК, що явно виходять за її рамки. Завдяки цьому нинішні положення ст. 401 КК зможуть у повній мірі конкретизувати, доповнювати та обмежувати окремі базові положення Загальної частини КК, а сама система ВКП (їх перелік) буде повністю відповідати юридичній логіці Особливої частини КК України.

Література:

1. Харитонов С. О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України : монографія. Харків : Право, 2018. 328 с.
2. Вирок Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області від 07 листопада 2013 року у справі № 688/4544/13-к (провадження № 1-кп/688/218/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 27.03.2026).
3. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-26>

**EUROPEAN INTEGRATION AS A DRIVER
OF THE DEVELOPMENT OF CRIMINAL LAW
AND CRIMINOLOGY IN UKRAINE**

**ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ В УКРАЇНІ**

Dubina Ye. E.

*Secondary Education Student,
Researcher in the Field of Law and
Public Administration
Zaporizhzhia Academic Lyceum No. 31
Zaporizhzhia, Ukraine*

Дубіна Є. Е.

*здобувачка повної загальної
середньої освіти,
дослідниця у галузі права та
публічного управління
Запорізький академічний ліцей № 31
м. Запоріжжя, Україна*

Євроінтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, зумовлюють глибоку трансформацію національної правової системи, зокрема у сфері кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права. Орієнтація на стандарти Європейського Союзу та Ради Європи виступає ключовим чинником модернізації кримінального законодавства, удосконалення правозастосовної практики та гуманізації системи виконання покарань.

Одним із визначальних напрямів є гармонізація кримінального законодавства України з *acquis communautaire*. Це передбачає імплементацію норм міжнародних договорів, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також практики Європейського суду з прав людини. Вказані процеси сприяють підвищенню стандартів захисту прав людини у кримінальному провадженні, зокрема щодо забезпечення права на справедливий суд, заборони катувань та нелюдського поводження [1, с. 45].

У сфері кримінального права спостерігається тенденція до декриміналізації окремих діянь та запровадження альтернативних заходів кримінально-правового впливу. Європейський підхід акцентує увагу на пропорційності покарання, індивідуалізації відповідальності та пріоритеті ресоціалізації особи. У зв'язку з цим в Україні розширюється застосування пробації, медіації та інших відновних практик [2, с. 112].

Кримінологія як наука також зазнає суттєвих змін під впливом євроінтеграції. Зростає роль емпіричних досліджень, міждисциплінарного підходу та використання сучасних методів аналізу злочинності. Особливого значення набуває вивчення нових форм

злочинності, зокрема кіберзлочинності, транснаціональної організованої злочинності та корупції. Європейські стандарти передбачають не лише реагування на злочини, але й активну превентивну політику, що базується на аналізі ризиків та соціальних чинників [3, с. 78].

Кримінально-виконавче право України також реформується відповідно до європейських стандартів поводження з ув'язненими. Основними принципами є забезпечення людської гідності, недопущення жорстокого поводження та створення умов для ефективної ресоціалізації засуджених. Важливим кроком стало впровадження пробаційних програм, спрямованих на зменшення рецидиву та соціальну адаптацію правопорушників після звільнення [4, с. 203].

Окрему увагу слід приділити цифровізації кримінальної юстиції, що також є частиною євроінтеграційних процесів. Використання інформаційних технологій сприяє підвищенню ефективності досудового розслідування, судового розгляду та виконання покарань. Водночас це потребує належного правового регулювання з метою захисту персональних даних та забезпечення кібербезпеки.

Таким чином, євроінтеграція виступає потужним стимулом розвитку кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права в Україні. Вона забезпечує впровадження сучасних стандартів прав людини, гуманізацію кримінальної політики та підвищення ефективності протидії злочинності. Подальший розвиток у цьому напрямі потребує комплексного підходу, що включає законодавчі зміни, наукові дослідження та практичну реалізацію реформ.

Література:

1. Хавронюк М. І. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Київ : Ваіте, 2020. 528 с.
2. Бандурка О. М. Кримінологія : підручник. Харків : ХНУВС, 2019. 368 с.
3. Головкін Б. М. Сучасні проблеми кримінології. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 320 с.
4. Трубников В. М. Кримінально-виконавче право України : навч. посіб. Київ : Алерта, 2018. 336 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-27>

**PROBLEMS OF LEVELING THE RIGHTS OF THE VICTIM
IN CRIMINAL PROCEEDINGS ON NON-ENFORCEMENT
OF A COURT DECISION**

**ПРОБЛЕМИ НІВЕЛЮВАННЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО
У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО НЕВИКОНАННЯ
РІШЕННЯ СУДУ**

Marchuk S. V.

*Lawyer in private practice,
Ivano-Frankivsk, Ukraine*

Марчук С. В.

*адвокат, індивідуальна адвокатська
практика,
м. Івано-Франківськ, Україна*

Станом на сьогодні значну правову проблему становить невиконання рішень судів. Так, згідно з окремими оцінками, відсоток невиконаних судових рішень подекуди сягає 70.

Чинний Кримінальний кодекс України містить статтю, що регламентує відповідальність за невиконання рішення суду. Зокрема, стаття 382 КК України вказує, що умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкодження їх виконанню карається штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до трьох років [2, с. 1].

Здавалося б, це може слугувати ефективним засобом виконання рішення суду, що набрало законної сили, однак умисно не виконується суб'єктом, на якого покладено такий обов'язок.

Однак на практиці все набагато складніше.

Аналіз правового регулювання механізму ініціювання кримінального провадження щодо невиконання рішення суду дає змогу зробити висновок, що таким ініціатором може бути як орган державної виконавчої служби, так і стягувач – фізична або юридична особа (чи держава), на користь або в інтересах якої видано виконавчий документ і яка має право примусово стягнути кошти або майно з боржника.

На стадії виконавчого провадження стягувач наділений достатньою кількістю повноважень. Однак якщо органи державної виконавчої служби безсилі, єдиним механізмом реального виконання рішення суду є ініціювання внесення відомостей до ЄРДР, після чого стягувач у межах кримінального провадження набуває статусу заявника [1, с. 45].

Стаття 60 КПК України регламентує, що заявником є фізична або юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілим. Цією ж статтею передбачена вкрай незначна кількість прав заявника в межах кримінального провадження, а саме: отримати від органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію; отримати витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань; подавати на підтвердження своєї заяви речі і документи; отримати інформацію про закінчення досудового розслідування [1, с. 46].

У більшості випадків заявник (стягувач) не може згодом отримати статус потерпілого у кримінальному провадженні та володіти правами, якими КПК України наділяє сторону, що є потерпілим у кримінальному провадженні.

Це означає, що у ситуації, коли, для прикладу, слідчий (дізнавач) не здійснює досудове розслідування (дівнання) належним чином, затягує строки, не проводить належних слідчих (розшукових) дій, сторона стягувача (а у кримінальному провадженні – заявник) не може згідно з вимогами чинного КПК України ні подати клопотання про проведення певних слідчих (розшукових) дій, ні звернутися зі скаргою на дії слідчого (дізнавача), ні навіть дізнатися про стан досудового розслідування кримінального провадження за його заявою про невиконання рішення суду, де ця особа є стягувачем, і якій де-факто заподіяні збитки через умисне невиконання рішення суду.

Така правова проблема має місце тому, що законодавець визначив об'єктом злочину, передбаченого ст. 382 КК України, саме суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність суду, авторитет правосуддя та обов'язковість виконання судових актів. Основним безпосереднім об'єктом є інтереси правосуддя. На моє переконання, обов'язковим додатковим об'єктом є також права та свободи громадян, юридичних осіб чи інтереси держави крізь призму рішення суду, що є предметом відповідного кримінального провадження [6, с. 78].

У переважній більшості випадків слідчі (дізнавачі) відмовляють заявникам у визнанні за ними статусу потерпілої сторони, посилаючись на те, що єдиним об'єктом складу цього кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність суду, авторитет правосуддя та обов'язковість виконання судових актів. При цьому максимально нівелюються права людини (чи юридичної особи), яка уже постраждала від того, що рішення суду в її інтересах не виконується.

З огляду на викладене, доцільним є внесення змін до статті 382 КК України шляхом закріплення визначення об'єктом злочину як такого, що

охоплює не лише інтереси правосуддя, а і обов'язково – права та свободи громадян, юридичних осіб чи інтереси держави, в інтересах яких винесено судові рішення, що є предметом злочину.

Вказане дозволить забезпечити розумну рівновагу між інтересами держави та інтересами фізичної чи юридичної особи при здійсненні досудового розслідування (дівання) кримінального провадження про невиконання рішення суду, та надасть правове підґрунтя для захисту прав особи, що фактично зазнала порушення своїх прав через невиконання рішення суду.

Вдосконалення нормативного регулювання сприятиме забезпеченню принципу верховенства права та дотриманню міжнародних стандартів захисту прав людини.

Так, практика ЄСПЛ підтверджує, що невиконання рішень судів порушує право на справедливий суд [3, с. 12].

У справі «Hornsby v. Greece» зазначено, що право на суд було б ілюзорним без виконання судового рішення [4, с. 5]. Системність цієї проблеми чітко висвітлена у справі «Burdov v. Russia» [5, с. 9].

Таким чином, вирішення окресленої проблеми потребує комплексного підходу, що включає як удосконалення кримінального та кримінального процесуального законодавства, так і зміну правозастосовної практики з урахуванням стандартів захисту прав людини.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.
4. Case of Hornsby v. Greece, judgment of 19 March 1997.
5. Case of Burdov v. Russia, judgment of 7 May 2002.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-28>

**IMPROVING THE CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE
IN THE FIELD OF COMBATING COLLABORATIONISM
IN THE CONTEXT OF EURO-ATLANTIC INTEGRATION**

**УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
УКРАЇНИ У СФЕРІ БОРОТЬБИ З КОЛАБОРАЦІОНІЗМОМ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

Somin S. V.

*Doctor of Political Science, Full
Professor, Chief Researcher
at the Department of Legal
and Anti-Corruption Policy of the
Center for Security Studies, The
National Institute for Strategic Studies
Kyiv, Ukraine*

Сьомін С. В.

*доктор політичних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу правової та антикорупційної
політики центру
безпекових досліджень
Національного інституту
стратегічних досліджень
м. Київ, Україна*

Komashko V. V.

*Doctor of Philosophy in Law, Honored
Lawyer of Ukraine, Senior Researcher,
Head of Legal and Anti-Corruption
Policy Department of the Center
for Security Studies, The National
Institute for Strategic Studies
Kyiv, Ukraine*

Комашко В. В.

*доктор філософії в галузі права,
заслужений юрист України,
старший дослідник,
керівник відділу правової
та антикорупційної політики
центру безпекових досліджень
Національного інституту
стратегічних досліджень
м. Київ, Україна*

Pikh N. S.

*Candidate of Sciences in Public
Administration,
Prosecutor of the Odessa Regional
Prosecutor's Office
Odessa, Ukraine*

Піх Н. С.

*кандидат наук з державного
управління,
прокурор Одеської обласної
прокуратури
м. Одеса, Україна*

Сучасний етап українського державотворення відбувається у надзвичайно складний та кровопролитний період. Тимчасова окупація російськими військами значної частини української території [1] призвела до поширення нового для українського кримінального права явища – різноманітних форм та видів співробітництва місцевих мешканців окупованих територій з агресором. Такий різновид

протиправної поведінки як у міжнародному, так і в українському законодавстві отримав назву «колабораційна діяльність».

Відповідно до європейського законодавства, діяльність колабораціоністів визначається як зрада громадян інтересам власної держави. Залежно від ступеня шкоди, що була завдана останніми, передбачається відповідна кримінальна відповідальність – довгострокове ув'язнення чи навіть смертна кара. Існує певний парадокс. Сучасне міжнародне гуманітарне право одночасно визнає неприпустимість співпраці з ворогом в умовах збройного конфлікту. Зокрема, IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі (1907 р.) [2], яку Україна ратифікувала 24.08.1991 р., прямо забороняє будь-яку співпрацю з ворогом. Але в той же час, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (1949 р.) і додаткові протоколи до неї, не містять чіткої заборони щодо роботи місцевого населення на тимчасово окупованих територіях.

На сьогоднішній день, українське правове поле щодо питання визначення і покарання за колабораціонізм знаходиться на етапі вдосконалення відповідно до норм міжнародного, насамперед, європейського права. Однією з проблем для правозастосовних органів України виступає здійснення правової кваліфікації відповідних дій осіб з урахуванням положень частин 3 та 6 ст. 111-1 КК України (Колабораційна діяльність) та положень частин 1-3 ст. 436-2 КК України (Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників) тобто розмежування фактично схожих за своєю об'єктивною та суб'єктивною стороною злочинних діянь, попри різні види і строки покарання за їхнє вчинення.

Незважаючи на певні успіхи на шляху боротьби з колабораціонізмом, говорити про суттєве покращення у цій сфері ще зарано. Так, за даними Офісу Генерального прокурора України, станом на початок березня поточного року в Україні зафіксовано понад 213 тис. епізодів злочинів щодо порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК) та понад 16 тис. злочинів проти національної безпеки. Крім того, Державним бюро розслідувань України відкрито понад 700 кримінальних впровадження щодо колабораційної діяльності [3]. Надзвичайно великий загальний обсяг порушених справ вимагає значних людських та матеріальних ресурсів через високі стандарти і складність доведення провини. Як свідчить практика, лише близько 20% таких справ передається до суду.

Стратегічний вектор інтеграції України до європейського правового поля вимагає від нас особливо ретельного дотримання при розгляді судових справ щодо колабораціонізму невід'ємних прав і свобод людини. В якості орієнтира доцільно звернути увагу на рекомендації Венеціанської Комісії. У них, зокрема, наголошується, що при судовому розгляді справ щодо колабораціонізму обов'язково необхідно дати відповідь на такі питання: Чи був колабораціонізм свідомим,

організованим та тривалим? Чи ґрунтувався колабораціонізм на письмовому документі? Чи діяв колабораціоніст таємно (приховано), або як таємний інформатор, або через посередника? Чи збирав колабораціоніст оперативну інформацію, яка оброблялася, зберігалася або використовувалася органами державної безпеки агресора? Чи мали дії колабораціоніста ознаки певних порушень (злочинів) проти власної держави або обмежень прав і свобод співгромадян? Чи отримував колабораціоніст вигоду від співпраці з ворогом – тобто матеріальний (фінансовий) зиск або певні привілеї (послуги) у працевлаштуванні, кар'єрному зростанні тощо?

Особливе місце на ниві боротьби з колабораціонізмом займає постконфліктне врегулювання, яке неможливе без відновлення справедливості та обмеження прав і свобод для тих, хто співпрацював із ворогом. На нашу думку, кримінальна відповідальність за колабораціонізм повинна передбачати не лише співпрацю (добровільну чи недобровільну) із ворогом, а виключно дії на користь держави-агресора і, що особливо важливо, на шкоду України. Люди, які співпрацювали заради порятунку життя і здоров'я (власного чи оточуючих) та не мали іншого вибору під час окупації – не можуть вважатися злочинцями й не повинні нести кримінальну відповідальність за колабораціонізм.

Беручи до уваги викладене, є усі підстави сформулювати та запропонувати до практичного впровадження такі рекомендації:

- на національному рівні необхідно розробити та запровадити цілеспрямовану державну роз'яснювальну інформаційно-виховну політику, покликану сформувати стійку громадську думку щодо невідворотності покарання за колабораціонізм;

- кожен в Україні повинен чітко усвідомити, що співпраця з ворогом на шкоду власній державі – це тяжкий кримінальний злочин;

- заочний вирок суду для колаборанта – це не умовний термін, а лише відкладене покарання, яке із часом невідворотно наздожене злочинця у будь-якому куточку планети;

- угода з підозрюваним у колабораціонізмі – це не потурання злочину, а навпаки – верховенство права і подекуди найкоротший шлях до судового вироку та один з варіантів отримання необхідної інформації;

- доцільно суттєво та якісно прискорити вдосконалення українського законодавства в царині протидії колабораціонізму із залученням авторитетних вітчизняних та зарубіжних фахівців в галузі права;

- Верховній Раді України слід затвердити більш чіткі визначення ключових понять та механізмів публічного управління у сфері нормативно-правового регулювання протидії злочинним проявам колабораціонізму;

- за прикладом європейський країн, потребує законодавчого відокремлення відповідальність за менш небезпечні види

колабораціонізму (на кшталт співпраці з ворогом в гуманітарній сфері), від найбільш небезпечних – військового та політичного колабораціонізму;

– окрему увагу слід приділити деталізації злочинів економічного колабораціонізму, розробці й запровадженню механізмів публічного управління у соціокультурній та релігійній сферах в умовах війни;

– потребує суттєвого вдосконалення нормативно-правова база патріотичного виховання в Україні;

– правоохоронні органи України мають керуватися простим і зрозумілим правилом – якість важливіша за кількість (саме тоді жорсткість покарань за колабораціонізм буде відповідати суспільним очікуванням);

– людські та матеріальні ресурси правоохоронних органів повинні зосереджуватися на розслідуваннях особливо тяжких злочинів колабораціонізму, а випадки, які не завдали значної шкоди державі і не несуть великої суспільної небезпеки – доцільно розглядати в порядку люстрації.

Література:

1. Наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 28.02.2025 р. № 376 «Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією». Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 11.03. 2025 р. № 380/43786. URL : https://ips.ligazakon.net/document/view/re43786?an=10&ed=2025_02_28.

2. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. Дата підписання: 18.10.1907 р., Гаага. Дата набрання чинності для України: 24.08.1991 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора України. Статистика. Офіційний сайт. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

4. Проект консультативного висновку щодо закону «Про визначення критерію для обмеження повноважень несення державної служби, доступу до документів та оприлюднення інформації про колабораціонізм із органами державної безпеки» (закону «про люстрацію») колишньої югославської республіки Македонія». Європейська комісія «за демократію через право» (Венеціанська комісія). Страсбург, 30.11.2012. Висновок № 694/2012. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_2012_078_2012_11_30.pdf

**SECTION 9. CRIMINAL PROCEDURE
AND CRIMINALISTICS**

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-29>

**AN INVESTIGATIVE JUDGE'S RULING AS A PROCEDURAL
FORM OF CONFIRMATION OF THE ADMISSIBILITY
OF INTERFERENCE WITH AN INDIVIDUAL'S RIGHTS**

**УХВАЛА СЛІДЧОГО СУДДІ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА
ПІДТВЕРДЖЕННЯ ДОПУСТИМОСТІ ВТРУЧАННЯ У ПРАВА
ОСОБИ**

Tarasiuk S. M.

*Doctor of Philosophy in Law,
Managing Partner
at Tarasiuk & Partners
Kyiv, Ukraine*

Тарасюк С. М.

*доктор філософії у галузі права,
керуючий партнер
АО «Тарасюк і Партнери»
м. Київ, Україна*

Судовий контроль на стадії досудового розслідування у сучасній кримінально-процесуальній доктрині обґрунтовано розглядається як одна з концептуально значущих і водночас дискусійно насичених проблем. Попри сформованість базових теоретичних підходів до розуміння його правової природи як інституційної гарантії забезпечення прав і свобод людини, подальший розвиток кримінального процесуального законодавства України та трансформації правозастосовної практики зумовлюють потребу у його поглибленому переосмисленні.

У цьому контексті судовий контроль традиційно інтерпретується як елемент механізму стримувань і противаг, покликаний запобігати необґрунтованому втручанням органів досудового розслідування та прокуратури у сферу основоположних прав особи. Як зазначають О. П. Кучинська, О. В. Батуєв, Ж. В. Удовенко судовий контроль є ключовим у системі гарантій прав учасників кримінального провадження [1, с. 222; 2, с. 46; 3, с. 331]. У свою чергу, В. І. Фаринник судовий контроль визначає як засіб обмеження свавілля з боку держави та її посадових осіб, а також підкреслює його стримувальний потенціал, вважаючи неприпустимим застосування будь-якого державного примусового заходу процесуального характеру поза судовим рішенням [4, с. 452].

О. І. Чучман судовий контроль характеризує як систему додаткових засобів забезпечення законності застосування заходів процесуального примусу, захисту від необґрунтованого обмеження прав і свобод, зловживання зі сторони владних учасників досудового розслідування [5, с. 98, 99].

Закцентуємо, що ефективність судового контролю визначається не лише формальною регламентацією відповідних процедур, але й якісними характеристиками їх реалізації. Йдеться, передусім, про рівень обґрунтованості судових рішень, глибину перевірки доводів сторін, ступінь процесуальної незалежності слідчого судді та реальну спроможність суду впливати на перебіг досудового розслідування в межах визначених законом повноважень.

Важливим елементом механізму судового контролю є ухвала слідчого судді, яка повинна відповідати загальним вимогам судових рішень, передбачених КПК України, а також містити спеціальні відомості, визначені законом щодо певного процесуального заходу. Як слушно зазначив Р. І. Тракало, сам факт нормативного визначення змісту таких ухвал слідчого судді вже свідчить про наявність певних гарантій забезпечення конституційних прав у межах кримінального провадження [6, с. 156].

Саме завдяки ухваленню відповідного судового рішення досягається баланс між публічними інтересами кримінального переслідування та правами людини. На сьогодні деякі науковці відстоюють позицію, що слідчий суддя в кримінальному провадженні передусім виконує функцію забезпечення приватного інтересу. Прихильники даного підходу вважають захист конституційних прав і свобод конкретного учасника провадження від можливого незаконного або необґрунтованого втручання з боку органів державної влади основним змістом діяльності слідчого судді. У межах цієї концепції судовий контроль являє собою механізм індивідуального правового захисту, спрямований на стримування процесуальних повноважень сторони обвинувачення та запобігання втручанням в приватну сферу особи [7, с. 112].

Таке розуміння функцій слідчого судді є певною мірою спрощеним і не повністю відображає сутність судового контролю. Захист прав конкретної особи в кримінальному провадженні не можна зводити виключно до реалізації приватного інтересу, оскільки він одночасно являє собою складову публічного інтересу. Слідчий суддя, здійснюючи перевірку законності і обґрунтованості втручання в права особи, водночас забезпечує дотримання вимог кримінального процесуального законодавства під час досудового розслідування та сприяє формуванню стандартів правомірності процесуальної діяльності сторони

обвинувачення. Його рішення продиктовані стандартами допустимості доказів, а отже дисциплінують сторону обвинувачення та сприяють дотриманню процесуальної форми. Зважаючи на це, діяльність слідчого судді набуває системного значення і не обмежується лише захистом індивідуального інтересу. Вона орієнтована на підтримання рівноваги між інтересами кримінального переслідування та вимогами законності, що має очевидну публічну цінність. Більш того, навіть за випадків, за яких слідчий суддя задовольняє клопотання сторони обвинувачення щодо застосування заходу примусу, він не діє всупереч приватному інтересу, а здійснює перевірку допустимості обмеження прав, урахувавши наявність законних підстав і суспільної необхідності в притягненні винних до відповідальності. За таких умов судове рішення водночас виконує дві функції: забезпечує право конкретної особи та сприяє реалізації публічного інтересу в законному, обґрунтованому й процесуально впорядкованому вирішенні кримінального провадження.

Ухвалюючи певне рішення, слідчий суддя має спиратися на власне внутрішнє переконання щодо наявності достатніх правових і фактичних підстав для втручання у сферу прав і свобод особи. Таке переконання формується на підставі проведення всебічного дослідження обставин та поданих матеріалів, оцінки доводів слідчого чи прокурора, а також співвіднесення їх з вимогами кримінального процесуального законодавства.

Вважаємо, що ухвала слідчого судді щодо надання дозволу на застосування заходу примусу одночасно являє собою процесуальну передумову реалізації відповідного заходу і процесуальне рішення, на підставі якого слідчий суддя підтверджує допустимість втручання у права і свободи особи. Відповідне судове рішення підтверджує, що втручання має належне доказове обґрунтування, переслідує визначену законом процесуальну мету та не виходить за межі необхідного. Саме судові рішення створює процесуальні підстави для законного виконання відповідного заходу примусу. Разом з тим відсутність ухвали слідчого судді у випадках, за яких закон вимагає її постановлення, унеможливорює застосування більшості заходів процесуального примусу, оскільки це призводить до порушення встановленої процедури. Дане порушення зумовлює відповідні правові наслідки, зокрема, визнання незаконними певних дій, недопустимість отриманих доказів та необхідність відновлення порушених прав особи.

Література:

1. Кучинська О. П. Щодо гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження. *Принципи права: універсальне та національне в контексті сучасних глобалізаційних і євроінтеграційних процесів* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 21–22 червня 2024 р.). Київ, 2024. С. 221–222.

2. Батуєв О. В. Судовий контроль за дотриманням права власності на досудовому провадженні у кримінальному процесі : дис. ... докт. філос. Дніпро, 2025. 237 с.

3. Удовенко Ж. В. Гарантії забезпечення права особи на невтручання в її особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні України : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2021. 586 с.

4. Фаринник В. І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика : монографія. Київ : Алерта, 2017. 548 с.

5. Чучман О. І. Розсуд слідчого судді у доказуванні при здійсненні судового контролю. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2022. № 56. С. 98–101.

6. Тракало Р. І. Судовий контроль за дотриманням права на повагу до приватного життя : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 224 с.

7. Бурлака О. В. Забезпечення реалізації слідчим суддею функції захисту прав, свобод та інтересів особи у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 298 с.

**SECTION 10. EUROPEAN UNION LAW.
INTERNATIONAL LAW AND COMPARATIVE LAW**

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-30>

**THE PROBLEM OF LEGAL CERTAINTY OF MARITIME
BORDERS IN THE CONTEXT OF CHANGING COASTLINES DUE
TO GLOBAL WARMING**

**ПРОБЛЕМА ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ МОРСЬКИХ
КОРДОНІВ В УМОВАХ ЗМІНИ БЕРЕГОВОЇ ЛІНІЇ ВНАСЛІДОК
ГЛОБАЛЬНОГО ПОТЕПЛІННЯ**

Blahodatna A. G.

*Senior Lecturer at the Department of
International, Civil
and Commercial Law,
State University of Trade
and Economics
Kyiv, Ukraine*

Благодатна А. Г.

*старший викладач кафедри
міжнародного, цивільного
та комерційного права,
Державний торговельно-
економічний університет
м. Київ, Україна*

Питання впливу кліматичних змін на морські кордони є актуальним питанням для сучасного міжнародного публічного права. Проблема полягає в тому, що чинна архітектура міжнародного морського права будувалася на припущенні, що географія є стабільною, проте активне танення льодовиків та підвищення рівня Світового океану можуть змінювати морські кордони держав.

Згідно з ст. 3 Конвенції ООН з морського права 1982 року (далі – Конвенція) [1]: кожна держава має право встановлювати ширину свого територіального моря до межі, що не перевищує дванадцяти морських миль, які відмірюються від вихідних ліній, визначених відповідно до цієї Конвенції. Стаття 5 Конвенції закріплює положення, що нормальною вихідною лінією є лінія найбільшого відпливу вздовж берега. Але, коли рівень моря піднімається, лінія відпливу зміщується вглиб суходолу. Якщо вихідна лінія рухається, то й зовнішня межа територіального моря, виключної економічної зони (ВЕЗ) та континентального шельфу має автоматично зміщуватися в бік берега, як наслідок, призводить до втрати державою величезних акваторій моря, ресурси.

Незважаючи на актуальні проблеми зміни берегової лінії, міжнародне співтовариство схиляється до концепції правової стабільності. Зокрема, тихоокеанські держави, які перебувають під загрозою повного зникнення, наполягають на тому, що їхні морські кордони мають залишатися незмінними навіть після затоплення суходолу.

Звіти Робочої групи щодо підвищення рівня моря у контексті міжнародного права, розроблені Комісією ООН з міжнародного права, визначають наступні положення:

п.26 Багато держав-учасниць наголосили, що Конвенція ООН з морського права 1982 року має фундаментальне значення, її цілісність має бути збережена, і будь-яке рішення, щодо підвищення рівня моря, пов'язаного зі зміною клімату, має бути сумісним з нею;

п. 27 Збереження правової стабільності, визначеності та передбачуваності безпосередньо пов'язане з тлумаченням Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права та інших норм міжнародного права, яке дозволяє зберігати вихідні лінії, зовнішні межі морських зон та пов'язані з ними права, незважаючи на зміни берегової лінії в результаті підвищення рівня моря, пов'язаного зі зміною клімату. Постановка під сумнів морських кордонів, узгоджених або належним чином встановлених відповідно до міжнародного права, через підвищення рівня моря, пов'язане зі зміною клімату, ризикує створити правову невизначеність та нові суперечки щодо морських районів, які раніше були врегульовані;

п. 28. Підхід, який вимагав би зміщення вихідних ліній та зовнішніх меж морських зон до берега в результаті підвищення рівня моря, що призвело до фізичного затоплення суходолу, може створити несправедливий результат, за якого треті держави могли б отримати права в морських зонах, зокрема у виключній економічній зоні, на шкоду прибережній державі;

п. 29. У Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права немає положення, яке накладає зобов'язання на держави оновлювати вихідні лінії, географічні координати або зовнішні межі морських зон після їх належного здавання Генеральному секретарю відповідно до Конвенції, а також немає доказів поширеної державної практики з цього приводу. Отже, держави не зобов'язані оновлювати базові лінії, географічні координати або зовнішні межі морських зон з урахуванням змін, спричинених підвищенням рівня моря, пов'язаним зі зміною клімату;

п. 30. У Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права або в інших нормах міжнародного права немає жодного положення, яке б зобов'язувало держави оновлювати карти стосовно вихідних ліній,

географічних координат або зовнішніх меж морських зон, а також немає доказів поширеної державної практики щодо цього. Отже, держави не зобов'язані оновлювати карти з урахуванням змін, що виникають в результаті підвищення рівня моря, пов'язаного зі зміною клімату, без шкоди для питань, що стосуються безпеки судноплавства;

п. 32. Серед держав існує широка підтримка Декларації Форуму Тихоокеанських островів 2021 року про збереження морських зон в умовах підвищення рівня моря, пов'язаного зі зміною клімату. Існує загальна державна практика, про що свідчать заяви, що висловлюють

широку та послідовну підтримку щодо збереження вихідних ліній та зовнішніх меж морських зон, незважаючи на підвищення рівня моря, в інтересах підтримання правової стабільності, визначеності та передбачуваності [2].

Виходячи із вище викладеного, Комісія ООН з міжнародного права активно вивчає цю тему, зокрема тлумачить Конвенцію таким чином, щоб встановлені координати морських меж були остаточними й не підлягали перегляду через географічні зміни. Крім того, у 2021 році Форум тихоокеанських островів видав Декларацію, в якій проголосив, що їхні морські зони встановлені назавжди і не будуть зменшені незалежно від зміни берегової лінії. Це прецедент, що змінює звичаєве міжнародне право, а новий підхід (який активно висувається Комісією міжнародного права ООН) пропонує зафіксувати координати кордонів назавжди за допомогою географічних координат, незалежно від фізичних змін берега, викликаних внаслідок глобального потепління.

Література:

1. Конвенції ООН з морського права 1982 року. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=00O5WDC64C> (дата звернення: 24.03.2026).

2. Офіційний сайт Комісії ООН з міжнародного права. Звіт Робочої групи щодо підвищення рівня моря у контексті міжнародного права. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/reports/8_9_2025.pdf (дата звернення: 24.03.2026).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-31>

LOCKERBIE INCIDENT: INTERNATIONAL LEGAL CONSEQUENCES

ІНЦИДЕНТ ЛОКЕРБІ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

Grygorov O. M.

*Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of
International Law
Teaching and Scientific Institute of
International Relations
Taras Shevchenko National University
of Kyiv
Kyiv, Ukraine*

Григоров О. М.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри
міжнародного права
Навчально-науковий інститут
міжнародних відносин
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

В період 1960-х – 1980-х рр. під егідою ООН та ІКАО було розроблено міжнародно-правові (конвенційні) стандарти інституту безпеки цивільної авіації, спрямовані на боротьбу проти актів незаконного втручання в діяльність цивільної авіації. Йдеться, насамперед, про норми, закріплені в Токійській конвенції 1963 р. про злочини і деякі інші акти, що здійснюються на борту повітряного судна, Гаазькій конвенції 1970 р. про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден, Монреальську конвенцію 1971 р. про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації та Протокол 1988 р. до неї.

Звичайно, такий конвенційний механізм забезпечення безпеки цивільної авіації мав низку суттєвих недоліків, проте він став дієвим засобом міжнародно-правової боротьби проти АНВ. Важливим свідченням практичного застосування цього механізму є, на наш погляд, розгляд МС ООН справи «Питання тлумачення та застосування Монреальської конвенції 1971 р. у зв'язку з повітряним інцидентом у Локербі» (*Лівійська Арабська Джамахерія проти Сполученого Королівства та Лівійська Арабська Джамахерія проти Сполучених Штатів Америки*) [1, с. 19-21]. Справу було ініційовано Лівією в березні 1992 р. відповідно до п. 1 ст. 14 Монреальської конвенції, згідно з якою будь-який спір між двома або більше договірними державами, що стосується тлумачення або застосування Конвенції, який не може бути врегульований шляхом переговорів, на прохання однієї з них буде передано до арбітражу, і якщо протягом 6 місяців з дня прохання про арбітраж сторони не в змозі прийти до згоди в питаннях організації арбітражу, на прохання будь-якої з цих сторін спір може бути передано до МС ООН, відповідно до його Статуту.

Змістовно справа пов'язана з подіями 21 грудня 1988 р., коли внаслідок вибуху бомби в літаку у повітрі над містом Локербі (Шотландія) було зруйновано літак рейсу PA1103 американської авіакомпанії «PanAm», який виконував політ за маршрутом «Франкфурт-на-Майні – Лондон – Нью-Йорк». Унаслідок цього загинуло 270 осіб.

Після розслідування, спільно проведеного поліцією Шотландії та ФБР, у листопаді 1991 р. двом громадянам Лівії (співробітнику лівійських спецслужб А. Аль-Меграхі та Л. Х. Фімаху) було пред'явлено звинувачення, зокрема в тому, що вони організували розміщення бомби в літаку, що й призвело до катастрофи. Відповідно, Велика Британія та США висунули наступні вимоги до Лівії: передати для суду всіх осіб, звинувачених у злочині; взяти на себе відповідальність за їх дії; повідомити все, що Лівії відомо про цей злочин, включаючи імена усіх відповідальних осіб, і надати повний доступ до всіх свідків, документів та інших речових доказів, включаючи технічні механізми, які використовувались для вчинення злочину; виплатити відповідну компенсацію [2].

Ані США, ані Велика Британія не укладали з Лівією договорів про екстрадицію, і вони насамперед вимагали від Лівії негайно передати А. Аль-Меграхі та Л. Х. Фімаха для проведення судового процесу. Однак лівійська влада під проводом М. Каддафі, посилаючись на «атмосферу помсти», що виникла у США та Великій Британії стосовно цієї справи, а також право Лівії на власне переслідування обвинувачених згідно з Монреальською конвенцією 1971 р., відмовилася виконувати зазначені вимоги [3].

У відповідь на це США ініціювали розгляд даного питання в РБ ООН, яка 21.01.1992 р. ухвалила Резолюцію 731. В ній РБ ООН засудила відмову Лівії взяти на себе відповідальність за катастрофу над Локербі та закликала її забезпечити повну й ефективну відповідь на запити щодо розслідування, для того щоб сприяти подоланню проблеми міжнародного тероризму. Резолюція також містила залик до держав-членів ООН заохочувати уряд Лівії виконувати ці настанови [4].

Відтак, у Резолюції малось на увазі, що Лівія має видати обвинувачених у теракті громадян, після її відмови зробити це на основі положень Монреальської конвенції 1971 р. Згодом, 31.03.1992 р., після того як лівійська влада не виконала вимог Резолюції 731, РБ ООН ухвалила більш жорстку Резолюцію 748, застосувавши до Лівії низку серйозних економічних та інших санкцій [5].

У своїх позовах до МС ООН проти США та Великої Британії Лівія відзначала, що вважає дії цих держав і резолюції РБ ООН неправомірними, оскільки вони порушують принцип міжнародного права, згідно з яким жодна держава не може бути примушена до екстрадиції своїх громадян. Законодавство Лівії забороняє екстрадицію її громадян. У позовах стверджувалось, що Лівія повністю виконала вимоги Монреальської конвенції 1971 р., передавши справу до своїх

компетентних органів з метою притягнення підозрюваних осіб до відповідальності, а тому не зобов'язана їх видавати.

У своєму рішенні щодо попередніх заперечень 1998 р. МС ООН вказав, що зобов'язання Лівії за резолюціями РБ ООН мають пріоритетне значення перед її зобов'язаннями за Монреальською конвенцією [2] в силу ст. 25 (про підкорення і виконання рішень РБ ООН) і ст. 103 Статуту ООН (переважна сила зобов'язань держав за Статутом ООН перед їхніми зобов'язаннями за іншими міжнародними договорами).

У квітні 1999 р. Лівія видала А. Аль-Меграхі та Л. Х. Фімаха для проведення судового процесу колегією шотландських суддів у Нідерландах на колишній військовій базі США «Камп Зейст». А. Аль-Меграхі був визнаний винним і засуджений до довічного позбавлення волі, тоді як Л. Х. Фімах був визнаний невинним [2]. А. Аль-Меграхі утримували в шотландській в'язниці «Грінок», у 2009 р. звільнили в зв'язку з раком простати, а в 2012 р. він помер. У 2003 р. Лівія визнала відповідальність своїх громадян (але не держави) за вибух літака. Відповідно до угоди між представниками Лівії, Великої Британії та США, Лівія виплатила родинам кожного із загиблих по 10 млн дол. США в обмін на повне зняття економічних санкцій. Резолюція 7868 про зняття санкцій ухвалена РБ ООН 12.09.2003 року [6].

Таким чином, судова справа Локербі стала класичним прикладом практичного застосування розроблених у другій половині ХХ ст. конвенційних норм універсального характеру, спрямованих на захист цивільної авіації від актів незаконного втручання в її діяльність.

Література:

1. Report of the International Court of Justice (1 August 2000 – 21 July 2001). Doc. A/56/4. 71 p. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/annual-reports/2000-2001-en.pdf>
2. Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. United States). URL: <https://icj-cij.org/case/89>
3. Scharf M. P. A Preview of the Lockerbie Case. *ASIL Insights*. 2000. Issue 5, Volume 5.
4. United Nations Security Council Resolution 731. United Nations. 1992. S/RES/731. 2 p. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/135677?v=pdf>
5. United Nations Security Council Resolution 748. United Nations. 1992. S/RES/748. 3 p. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/196976?v=pdf>
6. United Nations Security Council Resolution 1506. S/RES/1506 (2003) URL: <https://unscr.com/en/resolutions/1506/>

NOTES

The project was implemented with the support of

The Center for Ukrainian-European Scientific Cooperation is a non-governmental organization, which was established in 2010 with a view to ensuring the development of international science and education in Ukraine by organizing different scientific events for Ukrainian academic community.

The priority guidelines of the Center for Ukrainian-European Scientific Cooperation

1. International scientific events in the EU

Assistance to Ukrainian scientists in participating in international scientific events that take place within the territory of the EU countries, in particular, participation in academic conferences and internships, elaboration of collective monographs.

2. Scientific analytical research

Implementation of scientific analytical research aimed at studying best practices of higher education establishments, research institutions, and subjects of public administration in the sphere of education and science of the EU countries towards the organization of educational process and scientific activities, as well as the state certification of academic staff.

3. International institutions study visits

The organisation of institutional visits for domestic students, postgraduates, young lecturers and scientists to international and European institutes, government authorities of the European Union countries.

4. International scientific events in Ukraine with the involvement of EU speakers

The organisation of academic conferences, trainings, workshops, and round tables in picturesque Ukrainian cities for domestic scholars with the involvement of leading scholars, coaches, government leaders of domestic and neighbouring EU countries as main speakers.

Contacts:

Head Office of the Center for Ukrainian-European Scientific Cooperation:
88000, Uzhhorod, 25, Mytraka str.
+38 (099) 733 42 54
info@cuesc.org.ua

www.cuesc.org.ua

European Integration as a Factor in the Renewal of Legal Science in Ukraine

International scientific conference

April 16–17, 2026

Izdevniecība “Baltija Publishing”
Avotu iela 8 k-1 - 25, Rīga, LV-1011
E-mail: office@baltijapublishing.lv

Iespiests tipogrāfijā SIA “Izdevniecība “Baltija Publishing”
Parakstīts iespiešanai: 2026. 24. aprīlis
Tirāža 100 eks.